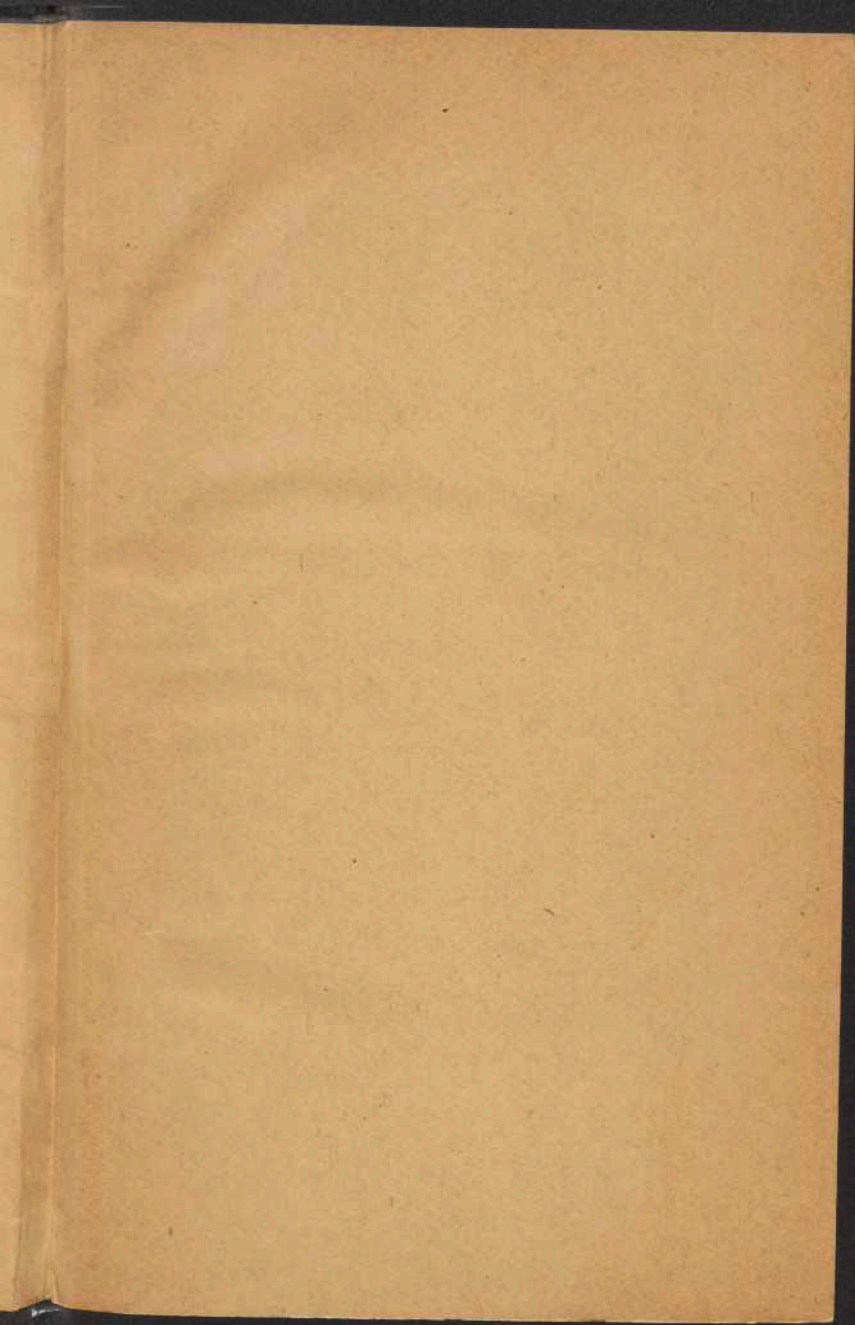
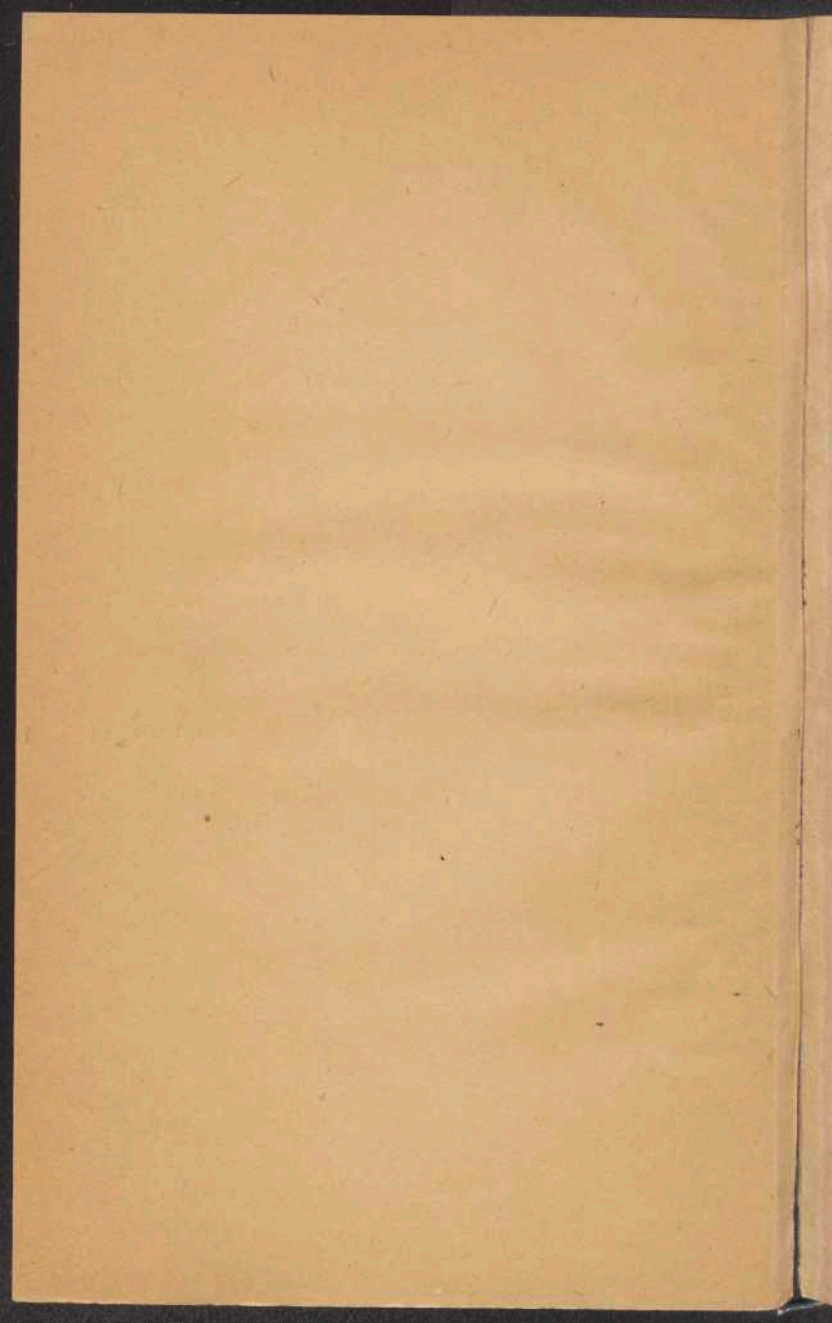

VERSLAG

NOFENS DEN STAAT

DER

HOOGÉ-, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN.

OVER

1855—1856.

's Gravenhage ,

1857.

1857/28

VERSLAG

NOPENS DEN STAAT

DER

HOOG-, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,

OVER

1855—1856.

Dit Verslag, zamengesteld en ingerigt op de dusverre gevolgde wijze, verschilt van het laatst aangebodene alleen in zoo ver, dat het de vereischte mededeelingen bevat omtrent de veranderingen, welke in den laatsten tijd hebben plaats gehad in de opleiding der adelborsten en bootsmansleerlingen.

Verder heeft de Regering het niet onbelangrijk geacht dit Verslag te besluiten met een statistisch overzicht der hooge-, middelbare en lagere scholengedurende het tijdvak waarover het nu aangebodene en de vier laatste regeringsverslagen loopen, dat is, over de burgerlijke jaren 1851—1855 wat de lagere scholen, over de studiejaren 1851/52—1855/56 wat de overige instellingen van onderwijs betreft. Reeds vroeger had het voornemen bestaan, zoodanig overzicht te geven, maar het gemis aan volledigheid en eenvormigheid in de ontvangen opgaven had dit dusverre belet. Over den aangevozen tijdkring evenwel zijn de opgaven geheel op dezelfde wijze ingerigt en bestond alsnu voor het eerst de mogelijkheid om het denkbeeld te verwezenlijken.

HOOGESCHOOL TE LEYDEN.

Collegie van curatoren.

Het personeel van dit collegie heeft geene verandering ondergaan.

Personeel der hoogleeraren.

Ter vervanging van den overleden hoogleeraar *A. Niermeijer*, en ter voorziening in de vacature van den vierden gewonen hoogleeraar in de faculteit der godgeleerdheid, zijn tot gewone hoogleeraren in die faculteit benoemd de buitengewone hoogleeraar *A. Kuenen*, en de predikant bij de Nederduitsche Hervormde gemeente te Rotterdam *J. J. Prins*, doctor in de godgeleerdheid.

Hulpmiddelen voor het onderwijs.

De bibliotheek heeft door aankoop en geschenken vele aanwinsten gedaan. Zij is vooral door studenten zeer bezocht geworden en heeft aanleiding gegeven tot eene drukke briefwisseling met buitenlandsche geleerden.

Het academisch gasthuis was weder allezins vruchtbaar voor het onderwijs.

In de vrouwen-ziekenzaal werden 92 zieken behandeld, waarvan 70 hersteld of in eenen verbeterden toestand het gesticht hebben verlaten, 8 naar het stedelijk gasthuis zijn overgebracht en 14 overleden.

In de mannen-ziekenzaal werden 88 lijdens behandeld, van welke 73 zijn hersteld, 7 naar het stedelijk gasthuis overgebracht en 8 overleden.

Op de kinder-polykliniek werden omtrent 250 kinderen behandeld.

Voor de kraamzaal waren 100 vrouwen ingeschreven, waarvan 77 zijn verlost. Buitendien werden 4 vrouwen barend opgenomen, zoodat in het geheel 81 verlossingen plaats hadden.

De verloskundige polykliniek verkreeg op nieuw aanzienlijke uitbreiding: 153 vrouwen werden ingeschreven, waarvan 144, onder toezigt van den hoogleeraar *Simon Thomas*, door 22 candidaten in de geneeskunde in hare woningen werden bijgestaan. Dit toenemend getal wordt gedeeltelijk toegeschreven aan de bijzon-

derheid, dat de stads-vroedvrouwen bij moeilijke verlossingen meer en meer de hulp meenen te moeten inroepen van dien hoogleeraar, die dan ook met ijver van deze gelegenheid gebruik maakt tot uitbreiding van zijn onderwijs.

De polykliniek voor ziekten van vrouwen en zuigelingen, in het vorig jaar opgerigt, bleef aan haar doel beantwoorden en zou dit waarschijnlijk meer en meer doen, daar sommigen der stads-doctoren, op verzoek van gemelden hoogleeraar, hem arme lijderessen met gebreken, tot het gebied der gynaeologie behoorende, toezonden. Het getal van deze en der kinderen die behandeld werden, bedroeg 148. Van de behandelde vrouwen overleed geene; van de kinderen overleden er 6. Ook aan oefening tot het inenten van koepokstof bleef deze inrigting dienstbaar; die kunstbewerking werd aan een 20tal kinderen, met goed gevolg, door de studenten verrigt.

Het aantal der patienten voor de heilkundige operaties opgenomen bedroeg 74. Op de heilkundige polykliniek is aan ruim 200 patienten hulp verleend.

Het pathologisch-anatomisch kabinet van wijlen den hoogleeraar *J. C. Broers* was in eenen goeden staat en werd slechts met enkele praeparaten vermeerderd.

De verzameling anatomische en pathologische praeparaten werd aanmerkelijk vermeerderd, waartoe de door den prosector *Boogaard* verrigte lijkopeningen hoofdzakelijk hebben bijgedragen. Het kabinet is met vele instrumenten verrijkt.

Bij het natuurkundig kabinet deed de behoefte aan ruimere en meer geschikte lokalen zich meer en meer gevoelen. Niet alleen konden onderscheidene instrumenten niet meer naar behooren worden geborgen, maar ook bij het doen van vele onderzoekingen stuitte men op de onmogelijkheid om de werktuigen, die men gebruiken moest, op eenen genoegzamen afstand van elkander te plaatsen. Met verlangen werd dan ook het tijdstip te gemoet gezien, waarop het kabinet naar ruimere en tot wetenschappelijke einden beter ingerigte lokalen zou worden overgebracht.

Schoon het observatorium steeds zeer veel te wenschen overhiet, is daarvan zooveel mogelijk in het belang van het onderwijs en der wetenschap partij getrokken.

De academische kruidtuin had het verlies te betreuren van den

hortulanus *J. J. Schuurman Stekhoven*, die, gedurende eene lange reeks van jaren, met uitgebreide plantenkennis, veeljarige oetening en grondige kennis in de kweekkunst, voor die inrigting had geijverd. Hij werd vervangen door *H. Witte*, vroeger onderhortulanus te Rotterdam, en die zich daar zeer verdienstelijk had gemaakt.

Aan den wensch ter verbetering der lokalen voor het bewaren van planten was gevolg gegeven. Eene nieuwe ijzeren kast, op eene allezins doelmatige wijze ingerigt, werd gebouwd naast de orangerie en zou binnen weinige maanden in gereedheid zijn.

Het academisch herbarium verkeerde in goeden toestand: er werd veel gebruik van gemaakt bij de bewerking en de uitgave van verschillende botanische geschriften. Voor het onderwijs werd het dagelijks gebezigd. Het werd verrijkt met eenige honderden planten van Britsch Indie, en eene collectie kinabasten, hoofdzakelijk uit Bolivia en Peru.

Het kabinet van platen, pleisterbeelden en prenten, dat weder door eene menigte aankopen en geschenken werd vermeerderd, is, even als in vorige jaren, druk bezocht, zoo door studenten, als door kunstenaars en geleerden, waaronder vreemdelingen.

Het archaeologisch kabinet verkreeg weder eenige aanwinsten, bepaaldelijk in de afdeeling der oud-Javaansche monumenten, die der Romeinsche oudheden en die der Germaansche, vóór-Germaansche en andere vaderlandsche oudheden. Onder de boekgeschenken zijn voornamelijk te vermelden de nieuwe afleveringen (51 — 62) van het prachtwerk van *Lepsius*, *Denkmäler aus Ägypten und Äthiopien*; het plaatwerk *Königliche Museen, Abtheilung der Ägyptischen Alterthümer*; *Die Wandgemälde der verschiedenen Räume*, waarin in fraaije omtrekken met toelichtenden tekst de muurschilderingen worden bekend gemaakt, die, onder toezigt van *Lepsius* vervaardigd, strekken tot opluistering van het oude Egypte, een geschenk van het bestuur des Koninklijken museums te Berlijn; het verslag van het Archaeologisch Genootschap te Athene, met platen van en bij Athene ondernomen oudheidkundige opdelvingen; het prachtwerk van *Bouillon*, *Musée des antiques*, verkregen door tusschenkomst der Commissie voor de internationale ruiling van voorwerpen van wetenschap en kunst.

Van het werk, waarin de Egyptische monumenten van het

kabinet op last en voor rekening van de Regering bekend worden gemaakt, verscheen de 17de aflevering, wederom eenige belangrijke papyrussen van geschiedkundigen of godsdienstigen aard inhoudende.

De behoefte aan meerdere ruimte deed zich dringend gevoelen, vooral in de grondverdieping van het gebouw, waar de groote monumenten te veel op elkander gedrongen staan om naar eisch gezien, beoordeeld en bestudeerd te kunnen worden. De onbeperkte wijze, waarop de verzameling voor iedereen toegankelijk is, bleef, blijkens het groot aantal bezoekers, goede vruchten dragen.

Het munt- en penningkabinet ontving eenige belangrijke stukken. Bij voortdurend werd de verzameling dienstbaar gemaakt aan de uitgave van werken over numismatiek.

Het kabinet van landbouw is met eenige Engelsche en Amerikaansche werktuigen vermeerderd.

Onder de nieuw aangekochte instrumenten ten behoeve van het kabinet van scheikundige werktuigen tekleden de nieuwe toestellen voor de analytische scheikunde de voornaamste plaats.

De verzameling van vergelijkende ontleedkunde is met eenige belangrijke voorwerpen van kunstmatige anatomie vermeerderd.

Het Rijks-museum van natuurlijke historie, dat schier algemeen als de voornaamste instelling van dien aard in Europa wordt beschouwd, nam weder aanzienlijk toe. Dr. *Bleeker* te Batavia zette zijne bezendingen van visschen voort en de overgroote menigte doubletten, door hem geschonken, bood de gelegenheid aan om door ruil een aantal belangrijke voorwerpen te verkrijgen, waaronder uitmunten verscheidene groote en zeldzame soorten van vogels uit het oostelijk gedeelte van Europa, eene groote bezending visschen, welke door hunne zeldzaamheid in de meeste musea ontbreken en ook voor het Leydsche geheel nieuw waren, deels afkomstig uit het Oostenrijksche keizerrijk en de binnenlanden van het zuiden van Brazilië, deels verzameld op reizen door Syrië en Klein-Azië naar Caschmir. Voorts verkreeg het museum door ruilhandel onderscheidene belangrijke en zeer zeldzame voorwerpen uit verschillende landen, onder andere eene hoeveelheid huiden en geraamten van zoogdieren, op de laatste Noordpool-expeditie ter opsporing van *J. Franklin* bijeengebragt. Ook in eenige geschenken, inzonderheid van belangstellende personen, mogt het museum zich verheugen, terwijl het genootschap *Natura Artis*

Magistra te Amsterdam voortging met den afstand van groote of zeldzame dieren, welke het door den dood verloren had.

De afdeling der ongewervelde gelede dieren onderging insgelijks door geschenken, ruil en aankoop aanzienlijke uitbreiding. De werkzaamheden in deze afdeling werden met ijver voortgezet; ook die in de verschillende laboratoria.

De nieuwe verdieping op het gebouw is ten bepaalden tijde voltooid en voldoet in allen deele. De daardoor verkregen zalen, eenvoudig doch doelmatig ingerigt en uitmuntend verlicht, hebben eene aanmerkelijke ruimte gegeven. Reeds bevatten zij een gedeelte der osteologische verzameling, waarvan de verplaatsing veel moeite en niet minder zorgvuldigheid vereischt.

Het Rijks-herbarium werd door menigeen geraadpleegd en bezigtigd, terwijl aan onderscheidene personen voorwerpen ter nadere bewerking, hetzij tijdelijk, hetzij als geschenk, werden afgestaan. Vooral waren het de planten uit onze Oost-Indische bezittingen en uit Japan, welke de aandacht trokken der meeste geleerden die het herbarium bezochten of daaruit specimina verlangden. Het inwilligen dezer verzoeken, meestal door vreemden gedaan, heeft gestrekt tot uitbreiding der betrekking van het herbarium tot het buitenland en tegengeschenken of toezeggingen daarvan ten gevolge gehad, waardoor de verzameling in waarde heeft gewonnen en verder winnen zal. Ook enkele aankopen hebben haar verrijkt, waaronder uitmunten een terminologisch en een medisch herbarium, beide hoogst belangrijk, en het herbarium van wijlen den hortulanus bij den academischen kruidentuin *Schuurman Stekhoven*, die vooral bekend was door zijne pogingen ter bevordering der kennis van de bij ons inheemsche planten, en wiens verzameling van planten, tot onze flora indigena behoorende, onder de meest volledige mag worden gerangschikt.

Het schikken der planten was voortgezet. Het personeel bleef reden tot tevredenheid geven.

Beschouwingen over het onderwijs.

Bij de faculteit der godgeleerdheid zijn de aangekondigde lessen geregeld gegeven. Die in de uitlegkunde des Nieuwen Verbonds

werden tot aan de wintervacantie door den hoogleeraar *Kuenen*, daarna door den hoogleeraar *Prins* gehouden.

De practische godgeleerdheid werd eerst na het einde der wintervacantie door den laatstgenoemde onderwezen.

Behalve de voorgeschreven lessen werden behandeld de geschiedenis der Christelijke leer, de inleiding in de schriften des Nieuwen Verbonds, de inleiding in die des Ouden Verbonds, de encyclopaedie en de methodologie der godgeleerdheid.

Over het algemeen woonden de studenten de lessen getrouw bij. Niet aller ijver was even groot; doch, ook in vergelijking met vroegere jaren, kon aangaande hunne belangstelling en vorderingen gunstig getuigenis worden afgelegd.

Ook in de faculteit der regtsgeleerdheid werden al de lessen geregeld gegeven. Bovendien heeft de hoogleeraar *van Assen*, naar gewoonte, eenige openbare dispuut-collegien bestuurd over onderwerpen uit de pandecten. Het door dien hoogleeraar gegeven buitengewoon collegie over uitgelezen plaatsen bij klassieke auteurs, op het Romeinsche regt betrekking hebbende, werd met groote belangstelling bijgewoond.

Over het algemeen had de faculteit reden van tevredenheid over den ijver en de vorderingen der studenten. Wel zijn er, zoo als zij deed opmerken, onder zulk een groot aantal jongelieden altijd eenigen wien het aan lust tot de studie, soms ook wel aan talent of voorbereiding ontbreekt, om met veel vrucht de wetenschap te kunnen beoefenen, doch dit ongunstig verschijnsel, dat zich wel steeds zal voordoen, wordt opgewogen niet alleen door de belangstelling in het onderwijs welke de meerderheid betoonde, maar ook door de meer dan voldoende blijken van ernstige studie en van kennis, door niet weinigen aan den dag gelegd.

Het onderwijs in de faculteit der geneeskunde is geregeld gegeven; openlijke dispuut-collegien konden wegens gebrek aan deelneming niet gehouden worden. De lessen in de ontleedkunde en in de natuurkunde van den mensch werden door 27 studenten over het algemeen met ijver bijgewoond. Zij namen deel aan de practische oefeningen in de ontleedkunde, waartoe 22 lijken van volwassenen en 6 van kinderen beschikbaar waren. Op het verkrijgen van een grooter getal lijken, waaraan behoefte was, bestond gegronde hoop.

In algemeene ontleedkunde met practische oefeningen en het microscoop werd door den prosector *Boogaard* onderwijs gegeven.

Op de lessen der theoretische heilkunde is behandeld de leer der chirurgische ziekten in specie, volgens den grondslag der topographische anatomie, waarbij bijzonder is gelet op operative kunsthulp, met toelichting door platen, instrumenten en praeparaten; meermalen was er gelegenheid tot oefening in het doen van heilkundige operatie op het cadaver.

Het onderwijs in de practische geneeskunde werd door 24 leerlingen, op weinige uitzonderingen na met ijver en goed gevolg, bijgewoond.

Behalve de voorgeschreven collegien, werden door den hoogleeraar *Prujjs van der Hoeven* afzonderlijke lessen gegeven over de geschiedenis der geneeskunde, door den hoogleeraar *Suringar* over de algemeene geneesleer, door den hoogleeraar *Krieger* over de oogheilkunde en door den hoogleeraar *Simon Thomas* over de verloskundige operatie-leer en over de ziekten van het kraambed.

In de faculteit der wis- en natuurkunde was de gang van het onderwijs in de wiskunde zoo als in vorige jaren. Geene staking noch schorsing der lessen heeft plaats gehad; zij zijn over zeer verschillende onderwerpen geregeld gegeven en, over het algemeen, vlijtig bijgewoond. Voor het voorbereidend gedeelte is het onderwijs uitgebreid; de uitslag schonk tevredenheid.

Het onderwijs in de scheikunde bleef geregeld; de studenten hebben daarvan getrouw gebruik gemaakt en velen hunner gaven blijken van groote vorderingen. Het is thans eene gewoonte geworden, dat allen zich practisch in het laboratorium oefenen vóór zij zich tot het afleggen van hun examen aanmelden. Behalve 5 pharmaceuten hebben 30 studenten in het laboratorium gewerkt.

Ook de lessen in het industrie-collegie, waarin de toepassing der scheikunde op het fabriekwezen onderwezen wordt, waren regelmatig, en de bijzonder talrijke en getrouwe opkomst der toehoorders was ook dit jaar opmerkelijk.

Het landhuishoudkundig onderwijs werd door 241 toehoorders met ijver en naauwgezetheid bijgewoond.

Het onderwijs in de kruidkunde is door geene omstandigheid afgebroken; het werd met goed gevolg bijgewoond, terwijl aan ieder, die dit behoefte of verlangde, bijzondere inlichtingen en

aanwijzingen zijn gegeven: waarvan eenige studenten geregeld gebruik hebben gemaakt.

Het onderwijs in de sterrekunde heeft bestaan in verschillende lessen voor meer en minder gevorderden, zoowel in de theoretische als in de praktische sterrekunde; in afzonderlijke lessen over populaire sterrekunde; in de teregtwijzingen der studenten bij hunne oefeningen in de kunst van waarnemen; en in hulpbetoon bij de naauwkeurige beschouwing van hemellichten. Ofschoon de hoogleeraar de lessen over populaire sterrekunde, bij het bestaan van zijne talrijke populaire geschriften, ontbeerlijk achtte, werden zij echter door 35 studenten bijgewoond, die vele blijken van belangstelling en zucht naar wetenschap hebben gegeven.

De observator heeft weder veelvuldige belangrijke waarnemingen en berekeningen volbragt, die gedeeltelijk bekend gemaakt, gedeeltelijk nog onuitgegeven zijn.

Eenige waarnemingen, door den hoogleeraar zelf volbragt, hebben geleerd, dat sommige vreemde uitkomsten, die de sterrekunde in de laatste tijden scheen te hebben opgeleverd, alleen daaraan moeten worden toegeschreven, dat men aan sommige door hare grootte en haren rijkdom beroemde sterrewachten, bij de metingen, den noodigen graad van juistheid niet wist te bereiken.

De lessen over de proefondervindelijke natuurkunde zijn door 38 toehoorders bijgewoond, die over de mathematische physica door 4; aan 26 werd een afzonderlijk collegie over de optica gegeven. Over de daarbij betoonde ijver en belangstelling was alle reden van tevredenheid.

De lessen in de geologie en mineralogie werden door weinigen bijgewoond, hetgeen aan het gering getal van hen, die in deze faculteit studeren, en ook aan het meer en meer toenemend gebruik om slechts in enkele vakken te worden geëxamineerd, werd toegeschreven.

In de faculteit der wijsbegeerte en letteren zijn de lessen geregeld gevolgd, zoowel de voorgeschrevene, als de buitengewone, die over het algemeen door de uitmuntendste studenten met ijver zijn aan-gehoord.

De openbare dispuut-collegien hebben ook weder geregeld iedere week plaats gehad.

De ijver der studenten was, over het geheel genomen, voldoende.

Van het groote getal der in dit studie-jaar ingeschrevenen waren velen tot academisch onderwijs uitmuntend geschikt, en hebben zij, door goede voorbereiding geheel ontwikkeld, met voorbeeldigen ijver en goeden uitslag de lessen gevolgd. Velen echter ontbrak het of aan vatbaarheid of aan orde en werkzaamheid; sommigen hadden gebrekkig of te kort voorbereidend onderwijs genoten. Dezen volgden de lessen ongeregeld; een deel hunner verwaarloosde de studie geheel, anderen namen hunne toevlugt tot repetitoren en trachtten aan de vereischten te voldoen door het stipt noodzakelijke aan te leeren.

De Oostersche en inzonderheid de Arabische letterkunde werd voortdurend met ijver beoefend, en de verzameling van Oostersche handschriften is, zoowel door vaderlandsche als door buitenlandse geleerden, tot groot nut der wetenschap, vlijtig gebruikt. Die verzameling onderging eene belangrijke vermeerdering ten gevolge van het door de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam tot wederopzeggens toe aan de hoogeschool in bruikleen geven der Semitische, Persische en Turksche handschriften, toebehoorende aan de boekery dier academie. Deze collectie, groot 229 nummers, is op den 15den Februarij 1856 overgenomen en afzonderlijk geplaatst. Vluchtig beschreven in de bibliotheca Willmettiana (Amsterdam, 1837), wordt daarvan thans door den adjutor interpretis legati Warneriani eene naauwkeurige doch korte opgave gemaakt, om die later te vervangen door eene meer uitvoerige beschrijving, tot vervolg van den uitgebreiden catalogus, aangevangen door den hoogleeraar *Weijers* en vóór zijnen dood tot bladz. 64 reeds afgedrukt; van welk werk de exemplaren der afgedrukte bladen, te gelijk met de genoemde handschriften, aan de bibliotheek der hoogeschool mede zijn overgegeven.

Het catalogiseren der Oostersche handschriften van de Leydsche verzameling is inmiddels door den adjutor onafgebroken voortgezet. Met het drukken van den catalogus der Oostersche handschriften, vroeger door den hoogleeraar *Kuonen* en der Hebreuwsche handschriften door dr. *Steinschneider* te Berlijn beschreven, was een begin gemaakt.

Het aantal der voor rekening van het Rijk uitgegevene Oostersche werken is in den nu behandelden tijdkring vergroot door de uitgave van *Zunak Schari's* Geographischwoordenboek, door

den heer *M. Salverda de Grave* uit een handschrift der bibliotheek afgeschreven, bewerkt en als Oostersch specimen openbaar gemaakt, voorzien van aantekeningen en eene inleiding van den hoogleeraar *Juijnoll*. Door dien hoogleeraar is mede de druk voortgezet van het 2de deel der annales van *Abal-Mahasin*, die zoo verre gevorderd was, dat men weldra weder een deel verwachten kon.

Studenten.

Het gedrag der studenten heeft geene aanleiding gegeven tot opmerkingen. Blijkens het hierboven bij de beschouwingen over het onderwijs medegedeelde, waren de ijver en vlijt der meesten hunner lofwaardig.

Het getal dissertationen beliep twee en vijftig, waarvan vijf in de faculteit der godgeleerdheid, vier en twintig in die der regtsgeleerdheid, twintig in die der geneeskunde, een in die der wis- en natuurkunde en twee in die der letterkunde.

Van deze 52 dissertationen zijn 18 in de Latijnsche, de 34 overige in de Nederlandsche taal geschreven, zoo als blijkt uit de navolgende opgave.

Godgeleerdheid	5	dissertationen, 5 in het Latijn	0	in het Nederl.
Regtsgeleerdheid	24	" 8 " " "	16	" " "
Geneeskunde	20	" 4 " " "	16	" " "
Wis- en natuurkunde	1	" 0 " " "	1	" " "
Letterkunde	2	" 1 " " "	1	" " "
	52		18	34

Curatoren hebben evenwel aan de 16 doctorandi in de regten en aan den éénen in de letteren de verplichting opgelegd, bij de verdediging hunner dissertatie de Latijnsche taal te gebruiken.

Tot het examen, ingesteld bij het Koninklijk besluit van 4 Augustus 1853, hebben zich 31 jongelieden aangemeld, waarvan vier zijn afgewezen.

Eene opgave van het getal studenten op 31 December 1855

en van de promotien gedurende het studiejaar 1855/56, zoo omtrent deze als de beide andere hoogescholen, volgt hierachter.

Toestand der gebouwen.

De sedert geruimen tijd bij curatoren aanhangige plannen tot voorziening in de behoefte aan betere lokalen, die zich voor onderscheidene lessen en verzamelingen steeds dringender deed gevoelen, zijn eindelijk in den loop van dit studiejaar tot rijpheid gekomen. Zij strekten daarheen om op een zeer geschikt en ruim terrein, door het gemeentebestuur welwillend beschikbaar gesteld, een gebouw te stichten voor het onderwijs in en de hulpmiddelen voor de ontleed-, natuur- en scheikunde, en ter plaatsing der academische verzameling van werktuigen voor den landbouw; ten gevolge waarvan de lokalen, dusverre voor de ontleedkunde gebezigd, zouden kunnen worden afgestaan aan de daarboven geplaatste academische bibliotheek, en die voor de natuurkunde worden getrokken aan de belendende zalen, in gebruik bij het museum van natuurlijke historie, dat, niettegenstaande de daaraan gegeven uitbreiding, ook aan de alzo openvallende vertrekken behoefte had; terwijl eindelijk het afgelegen weinig geschikt gebouw, waar de verzameling van landbouwwerktuigen is geplaatst, verkocht zou kunnen worden. Na naauwkeurig onderzoek heeft de Regering gemeend aan die plannen hare goedkeuring te mogen schenken. In September 1856 heeft de aanbesteding van het nieuwe gebouw plaats gehad; de werkzaamheden zijn dadelijk begonnen en het vooruitzicht bestond alzoo, dat binnen een tweetal jaren aan de regtmatige en herhaalde klagten over gemis aan ruimte ter behoorlijke plaatsing der steeds aangroeiende bibliotheek, der verzamelingen voor het onderwijs in drie der voornaamste vakken en tot het behoorlijk geven van dat onderwijs, op eene allezins doelmatige wijze zou zijn te gemoet gekomen.

De overige academische gebouwen zijn ook dit jaar weder behoorlijk onderhouden.

HOOGESCHOOL TE UTRECHT.

Collegie van curatoren.

Het personeel van dit collegie heeft geene verandering ondergaan.

Personeel der hoogleeraren.

De hoogleeraar *J. A. C. Rovers* van Groningen, benoemd ter vervanging van den hoogleeraar van *Goudoever*, wien het emeritaat was verleend, heeft spoedig na den aanvang van dit studiejaar zijne betrekking bij de Utrechtsche hoogeschool aanvaard.

De hoogleeraren *Bouman* en *Lintelo de Geer*, die zich na het emeritaat van den hoogleeraar van *Swijghuijsen Groenewoud* tijdelijk belast hadden met het onderwijs in de Arabische letterkunde en in de Hebreeuwsche taal- en oudheidkunde, hebben zich met ijver en belangstelling van hunne taak gekwet. De vacature is tegen het einde van het studiejaar vervuld door de behoeming van den heer *H. C. Millies*, doctor in de godgeleerdheid, hoogleeraar aan het Luthersch seminarium te Amsterdam, die zijn ambt met het begin van den volgende cursus zou aanvaarden.

Ter voorziening in de behoefte aan een kundig docent in de sterrekunde, waarin na het overlijden van den observator *Rueb* tijdelijk onderwijs was gegeven door den buitengewonen hoogleeraar *Buijs Ballot*, is in April 1856 tot buitengewoon hoogleeraar benoemd de heer *J. A. C. Oudemans*, doctor in de wis- en natuurkundige wetenschappen, dusverre observator bij de sterrewacht der Leydsche hoogeschool.

Hulpmiddelen voor het onderwijs.

De bibliotheek nam weder vrij aanzienlijk toe. Na het emeritaat van den hoogleeraar van *Goudoever*, die tevens de betrekking van bibliothecaris bekleedde, werd dit ambt opgedragen aan den heer *P. J. Vermeulen*, doctor in de letteren, die gedurende onderscheidene jaren bij de inrigting als amanuensis werkzaam was geweest en toen vele bewijzen van kunde en ijver had gegeven. In het gebrek aan voldoende ruimte, waarover herhaaldelijk was geklaagd, werd voorzien door het vergrooten van het gebouw, waartoe van rijkswege een subsidie werd verleend.

In den kruidentuin hebben de noodige herstellingen en vernieuwingen plaats gehad aan de orangerie en kasten. De bejaarde hortulanus, wien pensioen is verleend, verkreeg eenen jeugdigen en bekwamen opvolger.

Het chemisch laboratorium, welks belangen door den hoogleeraar *Mulder* met ijver werden behartigd, bleef dienstbaar aan de menigvuldige onderzoekingen, welke aldaar zoo voor het onderwijs als ten dienste van het Gouvernement, vooral ten behoeve der Oost-Indische bezittingen, verrigt worden.

Het microscopisch observatorium werd in goeden staat gehouden.

De zorg voor het kabinet van natuurlijke historie is van den hoogleeraar van *Lidth de Jeude* op den hoogleeraar *Harting* overgegaan. De voorwerpen zijn meer regelmatig gerangschikt en door eenen niet onbelangrijken aankoop uit de nalatenschappen van den hoogleeraar *de Fremery* en den prosector *Schubart* verrijkt.

Het anatomisch museum, onder de zorg van den hoogleeraar *Schroeder van der Kolk*, is insgelijks door vele voorwerpen uit beide die nalatenschappen en door onderscheidene praeparaten van den tegenwoordigen prosector verrijkt. De catalogus werd herzien en in verband daarmede werden eenige verbeteringen beraamd.

Bij het anatomisch onderwijs deed zich het gemis aan een voldoende getal lijken gevoelen.

Het physiologisch laboratorium vereischte verbetering: daartoe waren de noodige maatregelen genomen. In de zoogenaamde stationaire en ambulatoire kliniek werden ruim 800 lijders met het beste gevolg behandeld. Het academisch gasthuis was nog in slechten staat. De aanhangige plannen om door de vestiging van een algemeen ziekenhuis op ruime schaal, tevens dienstbaar aan het academisch onderwijs, in de bestaande behoefte te voorzien, bleven bezwaren ontmoeten.

De onlangs voltooide sterrewacht voldeed, ook naar het oordeel van den nieuw benoemden hoogleeraar, uitmuntend. De werktuigen lieten evenwel te wenschen over: gedurende onderscheidene jaren was er weinig gedaan aan verbetering en aankoop; het was alzoo noodzakelijk hierin alsnu te voorzien.

Beschouwingen over het onderwijs.

De voorgeschreven lessen zijn regelmatig gegeven. Bovendien hadden, onder leiding der hoogleeraren, onderscheiden oefeningen plaats.

Tot het mededeelen van bijzonderheden heeft het onderwijs geen aanleiding gegeven.

Met betrekking tot het chemisch onderwijs is berigt, dat onder opzigt van den hoogleeraar *Mulder* onderrigt is gegeven door de adsistenten *Vlaanderen* en *Oudemans* in de analytische, pharmaceutische en anorganische scheikunde, en door den lector *Gunning* in de organische en geregtelijke scheikunde; dat bovendien de adsistent *Vlaanderen* pharmaceutisch onderwijs heeft gegeven, bestemd voor aanstaande apothekers en door dezen uitsluitend gevolgd; terwijl de lector *Gunning* gedurende den winter openbare lessen heeft gehouden over scheikunde, toegepast op kunsten en handwerken en het dagelijksche leven, welke lessen gewoonlijk door een aanzienlijk getal toehoorders werden bijgewoond.

Studenten.

Over het gedrag der studenten waren de berigten over het algemeen gunstig; wat naarstigheid en vlijt betreft werd meer bijzonder met lof gesproken over de studenten in de godgeleerdheid en in de letteren.

Voor de antwoorden op de ten vorigen jare uitgeschreven prijsvragen zijn medailles toegekend; in de regtsgeleerde faculteit aan *D. van Hogendorp*, candidaat in de regten aan de hoogeschool te Leyden, terwijl eervolle melding is gemaakt van den arbeid van *J. J. Schnoith*, candidaat in de regten te Groningen, en *B. Dorhout Mees*, student in de regten te Utrecht; in de letterkundige faculteit aan *S. H. Lamers*, student in de godgeleerdheid te Utrecht.

Het getal dissertatiën bedroeg twaalf, waarvan zes in de faculteit der godgeleerdheid, vijf in die der regtsgeleerdheid en een in die der wis- en natuurkunde. Vier dezer dissertatiën werden in de Nederlandsche taal geschreven, namelijk drie in de faculteit der regtsgeleerdheid en de eenige in die der wis- en natuurkunde. De drie eerstgemelde werden in het Latijn verdedigd, met uitzondering der stellingen, welke de staathuishoudkunde en de statistiek betroffen; de laatste in de moedertaal.

Tot het examen, ingesteld bij Koninklijk besluit van den 4den Augustus 1853, hebben zich 49 jongelieden aangemeld, waarvan 10 zijn afgewezen. Behalve deze is nog een twaalfstal, na voorloopig onderzoek, terstond teruggetreden.

Toestand der gebouwen.

De academische gebouwen, oud en door de geheele stad verspreid, worden, zooverre de middelen dit toelaten, behoorlijk onderhouden.

Voortdurend bestaat er behoefte aan zalen voor de lessen van sommige hoogleeraren, en voor de examens.

HOOGESCHOOL TE GRONINGEN.

Collegie van curatoren.

Het personeel van dit collegie heeft geene verandering ondergaan.

Personeel der hoogleeraren.

De hoogleeraar *J. A. C. Rovers* werd naar Utrecht beroepen en aan den hoogleeraar *J. A. C. van Heusde*, op zijn verzoek, een eervol ontslag verleend. Zij werden vervangen door de heeren *C. M. Francken*, rector van het gymnasium te Leeuwarden, en *W. Hecker*, lector in de paedagogie aan de Groninger hoogeschool, beiden doctoren in de letteren.

Tot buitengewoon hoogleeraar in de faculteit der regtsgeleerdheid werd, om de bij het vorig Verslag medegedeelde reden, benoemd de heer mr. *R. T. H. P. L. A. van Boneval Faure*, referendaris bij het Departement van Finantien.

Hulpmiddelen voor het onderwijs.

De verschillende verzamelingen zijn goed onderhouden en zooveel mogelijk doelmatig uitgebreid.

De bibliotheek werd met onderscheidene belangrijke werken verrijkt, deels door geschenken, deels ten gevolge eener vermeerdering van het rijks-subsidie, hetwelk ook ten voordeele van andere verzamelingen en lessen heeft gestrekt.

In het academisch ziekenhuis waren voortdurend een honderdtal zieken ter beschikking van het onderwijs.

Beschouwingen over het onderwijs.

Over het algemeen zijn de lessen regelmatig gegeven. Die over hoogere botanie en geologie aangekondigd, hebben bij gebrek aan toehoorders niet plaats gehad. Het vertrek der hoogleeraren *Roovers* en van *Housde* heeft slechts eene korte stremming veroorzaakt.

De studien in de godgeleerdheid hebben meerdere uitgebreidheid verkregen door de bij het vorig Verslag aangekondigde drie nieuwe collegien: een gevolg der synodale bepalingen omtrent het kerkelijk examen der aanstaande Evangeliedienaars in de Nederduitsch-Hervormde Kerk. Volgens de mededeeling der faculteit werden de lessen over het geheel vrij getrouw en zelfs door de beste studenten bij uitnemendheid getrouw bijgewoond.

In de regtsgeleerde faculteit zijn de studien over het algemeen geregeld voortgezet. De nieuw benoemde buitengewone hoogleeraar, die zijne betrekking eerst in April 1856 aanvaardde en dus te laat om zijne lessen aan te vangen, had tot aan de groote vacantie eenige voorlezingen gehouden over het handelsregt.

Ten aanzien der geneeskundige faculteit is alleen medegedeeld, dat de studien met ijver en vlijt waren voortgezet en de hoogleeraren onvermoeid werkzaam bleven ter bevordering van goede, echt wetenschappelijke studie.

Het landhuishoudkundig onderwijs, ook aan niet-studenten, was goede vruchten blijven opleveren. Het werd door 33 personen bijgewoond. De faculteit der wis- en natuurkunde heeft getuigd, dat alle jongelieden, in den aanvang van dit en het voorgaand studiejaar aangekomen, de lessen geregeld hebben bijgewoond en het over het algemeen niet aan vlijt in hunne studien hebben laten ontbreken. Van de gelegenheid tot eigen oefening, welke bij deze faculteit in sommige vakken bestaat, was vlijtig gebruik gemaakt.

Volgens mededeeling der curatoren gaven de hoogleeraren in de faculteit der letterkunde zich voortdurend veel moeite om de zucht tot studie bij de jongelieden aan te kweeken, en trachtten zij zooveel mogelijk den meer naauwen, vriendschappelijken en vertrouweliijken omgang met de studenten te bevor-

deren, ten einde daardoor het onderwijs meer en meer vruchtbaar te maken.

Naar het oordeel dezer faculteit bespeurde men bij de meerderheid der jongelieden nog steeds te veel zucht om zich binnen den kortst mogelijken tijd voor het examen gereed te maken, en schoon daarbij door velen groote ijver aan den dag werd gelegd, betreurde de faculteit het, dat, behoudens eenige loffelijke uitzonderingen, de ware belangstelling in studie en echt wetenschappelijk leven minder groot was dan wenschelijk zou zijn geweest.

Studenten.

Het gedrag der studenten was over het algemeen goed; de examens waren vrij voldoende; zoo als meermalen bleven ook nu weder enkele studenten achterlijk in het afleggen van examen. Meest waren het dezulken, die zich door verwaarloozing der lessen, door nalatigheid in eigen studie en misschien wel door minder geregeld gedrag hebben gekenmerkt.

Het getal dissertatiën beliep zeven, waarvan vier in de faculteit der geneeskunde, twee in die der wis- en natuurkunde en eene in die der letteren; vijf dezer dissertatiën werden in de Nederlandsche taal geschreven en verdedigd, namelijk drie in de faculteit der geneeskunde en de twee in die der wis- en natuurkunde.

Tot het examen, ingesteld bij Koninklijk besluit van 4 Augustus 1853, hebben zich 7 jongelieden aangemeld, waarvan drie zijn afgewezen.

Toestand der gebouwen.

Door verhooging van het rijks-subsidie waren curatoren in staat voor een meer voldoende onderhoud der academische gebouwen te zorgen. De groote uitgebreidheid zoowel als de minder gunstige toestand, waarin sommige dier gebouwen zich bevinden, maakten het hun echter ten pligt, daarbij met de meeste spaarzaamheid en omzigtigheid te werk te gaan.

In het personeel der curatoren en hoogleeraren had geene verandering plaats; wel daarentegen in dat der hoogleeraren bij de seminaria, welke inrigtingen met het athenaeum in naauwe betrekking staan. De hoogleeraar *A. des Amorie van der Hoeven*, wiens overlijden in het vorig Verslag is medegedeeld, werd opgevolgd door den hoogleeraar *J. Tideman*, die zijn ambt op 31 Maart 1856 aan het Remonstrantsche seminarium aanvaardde. In de vacature bij het Evangelisch-Luthersch seminarium, ontstaan door de benoeming van den heer *H. C. Millies* tot hoogleeraar in de Oostersche oude talen aan de hoogeschool te Utrecht, is voorzien door het beroep van den heer *A. D. Loman*, predikant te Deventer, die zijn ambt als hoogleeraar met het begin van den nieuwen cursus zou aanvaarden.

De aangekondigde collegien zijn alle gehouden, met uitzondering van dat over de verloskunde door den hoogleeraar *G. Vrolik*, en dat over de stereometrie en differentiaal rekening van den hoogleeraar *Matthes*, voor welke zich geene hoorders opdeden. De elementa psychiatriae zijn door den hoogleeraar *Voorhelm Schneevooft* niet afzonderlijk behandeld, maar voor een goed deel opgenomen in zijne lessen over neuropathologie, met vermeerdering van de hiervoor gestelde uren. De hoogleeraar *von Baumhauer* heeft, behalve de door hem aangekondigde lessen, nog daarenboven een collegie gegeven over de leer der vergiften en vervalschingen. De meeste hoogleeraren gaven verder privaat collegien. Eenigen hebben getracht, door het doen van voordragten en het houden van voorlezingen in onderscheidene maatschappijen, ook buiten den kring der studenten lust voor de wetenschap aan te kweeken, of op andere wijze medegewerkt om den bloei der te Amsterdam gevestigde wetenschappelijke inrigtingen te helpen bevorderen. Hunne collegien zijn in den regel alleen door studenten bezocht, behalve de medische lessen, die ook door de leerlingen der klinische school, benevens onderscheidene jong gepromoveerde doctoren en geëxamineerde heelkundigen, werden bijgewoond, en de collegien van den hoogleeraar *von Baumhauer*, waaraan, behalve door de leerlingen der klinische school, ook nog door eenige andere personen werd deelgenomen.

Voor het studiejaar 1855/56 werden ingeschreven voor de:

godgeleerdheid bij recensie	40,	voor 't eerst	10,	te zamen	50
regten	" "	27,	" "	8,	35
geneeskunde	" "	13,	" "	8,	21
wis- en natuur-					
kunde	" "	1,	" "	0	1
letteren	" "	2,	" "	0	2
		83		26	109

De berigten nopen* het gedrag en de vlijt der studenten waren in het algemeen zeer voldoende. Enkelen muntten uit door bijzonderen ijver en groote geschiktheid voor wetenschappelijke oefening. Negen studenten werden tot doctoren bevorderd, waarvan drie in de geneeskunde en zes in de regtsgeleerdheid.

Het physiologisch-pathologisch laboratorium, waarvan de oprigting in het vorig Verslag is medegedeeld, werd met 1°. Januarij 1856 geopend, na benoeming van den heer *dr. A. Heijnsius* tot directeur der inrigting. Hoezeer nog kort in werking, werd daarvan toch reeds een groot voordeel getrokken, door de studenten zoowel als door de leerlingen der klinische school.

De in het gebouw der klinische school ten dienste van het onderwijs aan beide instellingen aanwezige verzamelingen, zijn met geene nieuwe voorwerpen verrijkt, doch bevonden zich steeds in een voldoende staat.

In de beide gasthuizen werd weder een ruime voorraad gevonden van ziektegevallen, voor het onderwijs dienstbaar. Door den hoogleeraar *Suringar* werden op zijn clinicum behandeld 241 zieken, waarvan 157 vrouwen en 84 mannen, uit de talrijke bevolking van het Binnengasthuis naar verscheidenheid en belangrijkheid der gevallen gekozen. De hoogleeraar *van Geuns* maakte bij zijne lessen over diagnostiek en kliniek daarenboven gebruik meestal van eene der mannen-zalen met 22 bedden, maar somwijlen ook, voor de meer belangrijke gevallen, van twee der vrouwen-zalen met 30 bedden. De heilkundige kliniek van den hoogleeraar *Tilanus* strekte zich uit over 810 lijders aan chirurgicale gebreken in het Binnengasthuis, zijnde 460 mannen en 350 vrouwen. Het getal kraamvrouwen bedroeg daarenboven 412.

Van de lijders in het Buitengasthuis werd door den hoogleeraar *Voorhelm Schneevooft* gebruik gemaakt bij zijne lessen over neuropathologie.

Het physisch kabinet en de verzameling van chemische instrumenten en praeparaten hebben weder eenige niet onbelangrijke aanwinsten gedaan. De laatstbedoelde collectie is inzonderheid toegenomen, doordien de hoogleeraar *von Baunhauer* eenige zeldzame praeparaten, uit Parijs medegebragt, aan de inrigting heeft geschonken. Nog werd zij verrijkt door een tweede geschenk van dienzelfden hoogleeraar, bestaande in eene volledige verzameling der grondstoffen, gebruikt in de porseleinfabriek van Sèvres. Naar mate de bedrijvigheid op het laboratorium chemicum toeneemt, niet slechts ten behoeve van het onderwijs aan leerlingen van het athenaeum en der klinische school, maar ook ter voorziening in de behoefte aan chemische kennis, welke zich bij koopman en fabrikant meer en meer doen gevoelen, wordt de noodzakelijkheid om de jaarlijksche toelage, tot onderhoud van deze inrigting van stadswege verstrekt, aanmerkelijk te vermeerderen, van dag tot dag grooter.

De hortus botanicus verkeerde in eenen zeer gunstigen toestand en voldeed, zoo ten opzichte van het aantal gewassen als van de inwendige orde, volkomen aan de behoeften van het onderwijs. De plantenverzameling werd ook weder in dit jaar met belangrijke bijdragen uit Oost- en West-Indie en van de Kaap de Goede Hoop verrijkt, terwijl vele nog ontbrekende geslachten en soorten door ruiling met binnen- en buitenlandsche botanische tuinen werden verkregen. De catalogus is, dank aan den ijver van den hoogleeraar *Miquel*, na eenen moeievollen arbeid van onderscheidene jaren, geheel afgewerkt en zou spoedig in druk verschijnen.

De sedert de twee laatste jaren aangewende pogingen om de stads-bibliotheek op te beuren uit den staat van verval waarin zij verkeerde, zijn aanvankelijk met de beste uitkomst bekroond. Van 1 October 1855 tot ultimo September 1856 werd zij bezocht door 693 personen, 116 meer dan het jaar te voren, en werden er 264 werken uitgeleend. Gedurende den nu behandelten tijdkring heeft zij 130 boekwerken bij geschenk en 89 door aankoop verkregen. Zij werd daarenboven belangrijk uitgebreid door toevoeging eener aanzienlijke verzameling, die zich aan het Stadsfabriek-ambt be-

vond, voornamelijk werken bevattende over wis- en natuurkunde, civile en vooral waterbouwkunde en waterstaat, vestingbouwkunde enz., benevens de groote Duitsche encyclopaedia door *Ersch* en *Gruber* aangevangen, en deed ook nog eene tweede aanwinst door eenige boekwerken, welke van het stadsarchief bij haar werden overgebracht.

Het contract van bruikleen met de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering der Geneeskunst aangegaan, op de bij het vorig Verslag vermelde grondslagen, had reeds gedurende het eerste jaar dat het nu in werking was, voor beide partijen heilzame gevolgen: onder de bezoekers der bibliotheek bevonden zich vele leden der maatschappij, die daarbij niet alleen van hare verzameling, maar ook van die der stad een ijverig gebruik maakten; het genot der aan de maatschappij toebehoorende werken, dat de overige bezoekers hadden, werd door dezen op waren prijs gesteld; en niet minder opmerkelijk is het, dat gedurende het jaar van vereeniging de bibliotheek der maatschappij van hare hierin belangstellende leden meer boekgeschenken heeft ontvangen en daardoor aanzienlijk is uitgebreid, dan jaren te voren. Van de in handschrift reeds geheel gereed gemaakte nieuwe beschrijving der bibliotheek is het eerste gedeelte in druk verschenen, bevattende de algemeene werken en de godgeleerdheid. In het tweede gedeelte, dat spoedig zou volgen, worden opgenomen de regtsgeleerdheid, de geneeskunde en de wis- en natuurkundige wetenschappen. Vier of vijf gedeelten zullen het geheel vormen.

Aan het reeds sedert lang algemeen noodzakelijk gekeurde plan om de bestaande inrigting van het laboratorium chemicum uit te breiden en te verbeteren, is eindelijk een begin van uitvoering gegeven, zoodat het athenaeum zich nu eerlang in het bezit zal zien gesteld van eene inrigting voor de schoikunde, die met de laboratoria zoo binnen als buiten 's lands zal kunnen wedijveren, en op de meest voldoende wijze voorzien in de behoeften van het onderwijs en der nijverheid tevens.

Nadat de lokalen der stads-bibliotheek de verbeteringen hadden ondergaan, waarvan in het vorig Verslag werd melding gemaakt, zijn zij verder voorzien van al het noodige meubilair, en bevinden zij zich alzoo thans in zeer voldoende staat.

Het theatrum anatomicum liet daarentegen nog steeds veel te wenschen over.

Het gebouw des athenaeums is behoorlijk onderhouden.

ATHENAEUM TE DEVENTER.

Den 10den October 1855 had de hoogleeraar *J. Verburg* het zeldzame voorregt, dat hij het feest van zijn vijftigjarig professoraat mogt vieren; hij werd daarmede door curatoren, professoren en studenten hartelijk geluk gewenscht. Had hij, ook na de nieuwe organisatie van het athenaeum, waarbij het professoraat in de godgeleerdheid werd opgeheven, het onderwijs in de Hebreeuwsche taal en oudheid met welwillendheid voortgezet, het kon niet bevreemden, dat hij, op zijne hooge jaren, eene volledige rust wenschte. Zij werd hem, met dankbetniging voor zijne bewezene diensten gedurende eene lange en eervolle loopbaan, vergund, en de gemeenteraad bepaalde, dat er een buitengewoon hoogleeraar in de Hebreeuwsche taal en oudheden, op een tractement van f 400 en de collegie-gelden, zou worden benoemd. Curatoren droegen daartoe voor de heeren *A. D. Loman*, predikant bij de Luthersche, en *J. J. Metzlar*, predikant bij de Hervormde gemeente te Deventer. De laatste werd, bij besluit van den gemeenteraad van 28 Julij 1856, gekozen, terwijl de eerste later tot hoogleeraar aan het athenaeum te Amsterdam benoemd is.

Buiten de gewone, werden, gedurende den winter, nog eenige publieke lessen in het auditorium gehouden, en wel door de hoogleeraren *Bosscha* en *van Vloten*. De eerste had daarbij tot onderwerp: *de geschiedenis der Europesche Staten na den dood van Willem III, Koning van Engeland*; de tweede, *de geschiedenis der Nederlanden bij het begin van den tachtigjarigen oorlog*. De voorlezingen van dezen zijn door den druk gemeen gemaakt.

Het nieuw ingerigte laboratorium voor de scheikunde werd den 25sten September 1855 door den hoogleeraar *Cop* met eene rede in het auditorium ingewijd, waarbij de leden der regering, curatoren, professoren, studenten en andere belangstellende personen tegenwoordig waren. Na afloop werden allen door den hoogleeraar in het laboratorium rondgeleid en met den aard en het doel der onderscheidene werktuigen bekend gemaakt. Het duurde ook niet lang, of eenige jongelieden hadden zich aangemeld, om, tegen de bepaalde som van f 30 's jaars, zich eene plaats in die nieuwe

inrigting te verzekeren. Het natuurkundig kabinet verkreeg in den loop van het jaar eenige nieuwe belangrijke werktuigen, wier aanschaffing reeds vroeger bepaald was.

Den 25sten Februarij 1856 werd, op voorstel van curatoren, door den gemeenteraad besloten tot de inrigting van eene collegie en van eene verzameling-kamer voor den hoogleeraar in de botanie, warenkennis enz., die reeds bij het einde van den cursus voltooid was. De verzameling mogt zich in eene niet onaanzienlijke aanwinst verheugen, en verkreeg belang door een tal van kleine voorwerpen en monsters van producten, welke hetzij door kleine uitgaven konden worden bestreden, hetzij door dezen en genen ten geschenke werden gegeven.

De bibliotheek werd vermeerderd door geschenken van belangrijke werken. Bijzondere vermelding verdient de aanzienlijke gift van den Commissaris des Konings in de provincie Overijssel, jhr. mr. *C. Backer*, die zijne landbouwkundige bibliotheek aan het athenaeum aanbod. Curatoren hoopten dat dit voorbeeld bij andere vrienden van wetenschap navolging mogt vinden.

Bij de uitbreiding van het onderwijs, door de nieuwe organisatie ontstaan, zijn de materiele behoeften toegenomen. De gemeenteraad heeft er in voorzien door eene verhooging van het subsidie voor kleine uitgaven bij het onderwijs, voor het chemisch laboratorium, het natuurkundig kabinet en de bibliotheek toe te staan.

Het aantal leerlingen in het algemeen bedroeg in dezen cursus 35. Van dezen waren er 7, die deels voor industrie, deels voor landbouw het athenaeum bezochten; voorts 11 pharmaceuten en 17 voor de academische studien. Van dezen waren er 7 voor de theologie, 7 voor de regten, 3 voor de letteren.

Onderscheidene studenten zetten aan de hoogescholen hunne studien voort, waar zij, wat hunne verkregene bekwaamheden betreft, met lof bekend zijn. Zij, die het athenaeum met een ander doel bezochten, zijn in andere maatschappelijke betrekkingen getreden. De ijver der kweekelingen was voldoende en gaf aan curatoren en professoren stof tot tevredenheid.

LATIJSCH E SCHOLEN EN GYMNASIEN.

Blijkens de tabel, achter dit Verslag geplaatst, waren er in

het schooljaar 1855/56 35 Latijnsche scholen, 8 voorloopig en 21 definitief erkende gymnasien. Het verschil met het vorige jaar bestaat in het vervallen der Latijnsche scholen te Oosterhout en Veendam en het overgaan van die te Boxmeer tot de categorie der voorloopig erkende gymnasien, uit welke categorie tot die der definitief erkende gymnasien is overgebracht de inrigting te Assen.

Deze 64 inrigtingen telden op 15 Januarij 1856 243 onderwijzers, vier minder dan op 15 Januarij 1855, en 1816 leerlingen. Het getal der leerlingen is dit jaar met 125 vermeerderd, doch daarentegen met 105 verminderd, zoodat er op 15 Januarij 1856 twintig meer waren dan op hetzelfde tijdstip in het vorige jaar. Neemt men in aanmerking dat in den cursus 1855/56 twee scholen, gezamenlijk 13 leerlingen tellende, vervielen, en dat op 15 Januarij 1855 30 leerlingen minder aanwezig waren dan op 15 Januarij 1854, dan is in den laatsten tijd toeneming van het getal leerlingen op deze inrigtingen merkbaar.

Van de 64 Latijnsche scholen en gymnasien telden 15 een tot tien leerlingen, 16 elf tot twintig, 12 een en twintig tot dertig, 7 een en dertig tot veertig, 5 een en veertig tot vijftig, 3 een en zestig tot zeventig, 4 een en negentig tot honderd en daarboven. Twee Latijnsche scholen, die te Joure en Stavoren, hadden in dezen cursus geene leerlingen.

Van de gezamenlijke inrigtingen hadden 12 één docent, 15 twee, 14 drie, 8 vier, 2 vijf, 2 zes, 4 zeven, 1 acht, 1 negen, 1 tien, 2 elf, 1 twaalf en 1 zestien docenten.

Latijnsche scholen.

Het getal dezer inrigtingen is met drie verminderd door het vervallen der scholen te Oosterhout en te Veendam, en het overgaan van die te Boxmeer tot de categorie der voorloopig erkende gymnasien.

Ten aanzien der 35 Latijnsche scholen die alzoo overbleven, zijn de in het vorig Verslag gemaakte opmerkingen ook nu nog geheel van kracht. Enkele slechts kunnen geacht worden goed te zijn ingerigt en aan hare bestemming te beantwoorden. Verreweg de meeste verkeeren in kwijnenden toestand, worden door weinige, sommige slechts door enkele leerlingen bezocht en hebben een

geheel onvoldoend getal van leeraars. Aan haar behoud wordt nogtans door de gemeentebesturen over het algemeen sterk gehecht, daar zij in kleine, minder welvarende plaatsen, nog eenig stoffelijk voordeel opleveren en bovendien de ouders, die hunne kinderen voor de hoogeschool bestemmen, zich ongaarne verstoken zien van de gelegenheid om hen daarvoor te doen opleiden. De Regering vindt alzoo geene of althans zeer geringe medewerking, wanneer zij bij voorkomende gelegenheden de opheffing in overweging geeft eener onvoldoende Latijnsche school, welke geen rijks-subsidie geniet en waarop zij dus weinig invloed kan uitoefenen. In den nu behandelden cursus zijn er slechts twee vervallen, die te Oosterhout, waarover in het vorig Verslag is gehandeld, en die te Veendam, waaraan eene andere rigting is gegeven, ten gevolge waarvan de oude talen er niet meer worden onderwezen.

De mededeelingen nopens den cursus 1855/56 ontvangen leveren weder in het algemeen weinig belangrijks op.

In Noordbrabant wordt het grootst getal Latijnsche scholen aangetroffen, namelijk tien. Zij zijn gevestigd in Breda, Bergen op Zoom, Helmond, Uden, Gemert, Eindhoven, Grave, Heusden, Megen en Ravenstein. Zij werden op 15 Januarij 1856 bezocht door 124, op 15 Januarij 1855 door 123 leerlingen. Bij de meeste had te dien opzichte eenige vermeerdering plaats, zoo als te Bergen op Zoom, Uden, Gemert, Eindhoven, Grave en Megen; bij andere: te Breda, Helmond en Heusden, vermindering; te Ravenstein bleef het getal onveranderd.

De vacature, ten vorigen jare te Breda ontstaan door het vertrek van den rector naar Maastricht, werd na een lang oponthoud vervuld door de benoeming van den heer *P. Oosterbaan*, doctor in de letteren, conrector aan het gymnasium te 's Hertogenbosch. Inmiddels was het geheele onderwijs gegeven door den conrector.

Over het algemeen luiden de berigten der leeraren in deze provincie gunstig over de vlijt en de vorderingen hunner leerlingen. In den gang van het onderwijs had geene verandering van eenig belang plaats; hier en daar hebben nieuwe leerboeken minder goede vervangen. Op de meeste scholen bepaalt zich het onder-richt tot de verpligte vakken; bovendien wordt onderwijs gegeven te Helmond en te Gemert in de Nederlandsche en Fransche talen,

te Eindhoven in de Fransche taal, te Heusden in de Nederland-sche taal en letterkunde, waaraan de leerlingen, volgens verklaring des rector's, groote behoefte hebben; en te Ravenstein in de Nederlandsche, Fransche en Hoogduitsche talen.

In tal van scholen volgt Gelderland op Noordbrabant. Er zijn er in die provincie 9: te Arnhem, Tiel, Culemborg, Zevenaar, Zalt-Bommel, Groenlo, Elburg, Lochem en Doetinchem. Deze scholen telden op 15 Januarij 1856 76, op hetzelfde tijdstip in het vorige jaar 96 leerlingen. Deze vrij aanzienlijke vermindering is voornamelijk te vinden in de scholen te Arnhem, Tiel en Zalt-Bommel, waar respectivelijk 6, 6 en 12 leerlingen minder waren; de overige bleven op dezelfde hoogte of namen eenigzins toe; die te Elburg krom zelfs van 9 tot 15. Deze vermindering is evenwel niet toe te schrijven aan mindere deugdelijkheid van het onderwijs, dat over het algemeen op denzelfden voet werd voortgezet, maar aan toevallige omstandigheden; zoo was te Tiel bij het begin van den volgenden cursus het getal weder tot 13 geklommen.

Te Arnhem was merkelijke vooruitgang bespeurd met betrekking tot de wis- en natuurkundige wetenschappen; ten aanzien der vorderingen in de levende talen had men minder reden tot tevredenheid. Over het onderwijs te Tiel, Groenlo en Doetinchem, benevens de vorderingen der leerlingen, zijn de berigten zeer gunstig. Het onderwijs op de overige scholen werd over het algemeen verklaard goed te zijn. Te Zalt-Bommel is de vacature, ontstaan door het vertrek van den rector naar Leeuwarden, vervuld door de benoeming van den heer *P. J. N. Wetsels*, doctor in de letteren.

Ook in deze provincie gaat het onderwijs op de meeste scholen niet verder dan de verpligte vakken. Te Arnhem wordt bovendien onderrigt gegeven in de Nederlandsche, Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen; te Groenlo maken de leerlingen gebruik van de gelegenheid, die eene met de Latijnsche school in verband staande inrigting van middelbaar onderwijs aanbiedt, om zich insgelijks van de levende talen de noodige kennis te verschaffen; terwijl te Lochem ook de Nederlandsche taal en letterkunde wordt onderwezen.

De beide Latijnsche scholen in Zuidholland, te Schiedam en te Gorinchem, bleven nagenoeg in dezelfde toestand, zoo wat het

onderwijs, waarvan loffelijk werd gewaagd, als het getal der leerlingen betreft. Te Schiedam bleef nog steeds behoefte bestaan aan ten minste één hulponderwijzer, wien het onderwijs der drie laagste klassen of dat in de geschiedenis enz. zou kunnen worden opgedragen. Bij gebrek aan de noodige geldmiddelen en genoegzame belangstelling waren curatoren nog niet in staat geweest daarin te voorzien. Dat het getal leerlingen steeds gering bleef, meenden curatoren te moeten toeschrijven aan het meer en meer toegenomen gebruik om de jongelieden op kostscholen of zoogenaamde instituten of seminaria te doen opleiden. Te Gorinchem had de gemeenteraad andermaal eene toelage verleend ter bezoldiging van een tijdelijken hulpdocent. Het minerval was voor het vervolg verhoogd. Op deze school wordt ook in de Nederlandsche taal en letterkunde onderwijs gegeven.

Aan het voornemen tot verbetering en uitbreiding, welke blijkens het vorig Verslag ten aanzien der Latijnsche school te Alkmaar bestond en waartoe destijds een voorstel aanhangig was, is geen gevolg gegeven. Om zijne plannen te verwezenlijken had de gemeenteraad een aanzienlijk rijks-subsidie verzocht. Daargelaten de vraag, of er termen zouden zijn eene niet onvermogen gemeente, zoo als Alkmaar, zoo krachtig te gemoet te komen, waren er, tijdens de aanvraag geschiedde, geene fondsen ter beschikking van de Regering, zoodat het verzoek, dat bovendien in verband moest worden beschouwd met soortgelijke uit andere gemeenten, voorloopig werd aangehouden. De beslissing is evenwel door den gemeenteraad niet afgewacht: de school werd door hem met 1 Julij 1856 opgeheven en kort daarna vervangen door eene andere instelling, bestemd om, behalve in de oude talen en daarbij behoorende wetenschappen, ook in de Nederlandsche, Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen onderrigt te geven. Van zijn vroeger voornemen om een in allen deele behoorlijk ingerigt gymnasium tot stand te brengen had de raad afgezien, zelfs al zou zijn verzoek om rijks-subsidie volledig ingewilligd zijn. De rector der voormalige Latijnsche school, dr. *A. Hirschig*, werd eervol ontslagen en bij de nieuwe inrigting voorloopig voor een tijdvak van vijf jaren als rector geplaatst dr. *J. J. de Gelder*, uit Leyden, die met het geheele onderwijs werd belast, dat in de levende talen uitgezonderd, waarvoor hem een hulponderwijzer werd toegevoegd.

De nieuwe inrigting door de Regering, bij wijze van tweejarige proeve, onder de voorloopig erkende gymnasia's opgenomen, is met het begin van den cursus 1856—1857 in werking gekomen; welke vruchten daarvan te wachten zijn, zal de ondervinding leeren.

De andere school in Noordholland, te Hoorn gevestigd, onderging geene verandering; het onderwijs was voldoende: de benoeming van eenen nieuwen leeraar in de wiskunde had gunstigen invloed op de vorderingen der leerlingen in dit vak.

Te Utrecht bleef de Latijnsche school bloeijen. Het getal leerlingen, dat gedurende de vorige jaarkringen ongeveer 60 beliep, was in dezen cursus tot gemiddeld 70 gestegen en zou vermoedelijk bij den volgenden nog aanzienlijker worden. Het onderwijs werd geregeld voortgezet. Bij de tegenwoordige verdeeling der werkzaamheden, volgens welke elk der praeeptoren dezelve leerlingen gedurende drie jaren onder zijne leiding houdt, leverde het handhaven van tucht en orde geen bezwaar; nogtans zijn aan die verdeeling ook eigenaardige bezwaren, van huisselijken aard en welligt te verhelpen, verbonden. Zoo ten aanzien van den ijver der leeraars als van de vorderingen der leerlingen, gebleken bij de examens, luiden de berigten gunstig. Behalve de verpligte vakken wordt aan deze inrigting ook onderwijs gegeven in de Nederlandsche, Fransche, Hoogduitsche, Engelsche en Hebreeuwache talen.

Ook ten aanzien der Latijnsche school te Amersfoort waren de berigten gunstig. Met ijver en belangstelling werd van het onderwijs, dat zich alleen tot de verpligte vakken bepaalt, gebruik gemaakt. Het getal leerlingen was nagenoeg hetzelfde gebleven en de vooruitzigten voor den volgenden cursus waren goed. Den rector was toegestaan, uit hoofde zijner verzwakte gezondheid, zich tijdelijk voor eigen rekening te doen vervangen door een decent, minstens den graad van candidaat in de letteren hebbende en door curatoren goedgekeurd. Met het begin van den cursus trad alzoo een plaatsvervanger op, die evenwel, niet genoegzaam berekend voor de handhaving der orde onder zijne lessen, na de kers-vacantie door een ander werd vervangen. Overigens zijn de orde en tucht vooral door den corrector krachtig gehandhaafd en heeft deze zich beijverd het gemis van den rector zoo min mogelijk te doen gevoelen.

Friesland telt zes Latijnsche scholen: te Harlingen, Sneek, Bolsward, Dokkum, Stavoren en Joure. De beide laatste hadden dit jaar geene leerlingen. Op de drie eerste was het getal toegenomen, te Dokkum hetzelfde gebleven. De berigten omtrent het onderwijs luiden gunstig. Te Harlingen liet het schoollocaal steeds veel te wenschen over; te Sneek beantwoordde het nieuwe gebouw aan de behoefte. De gemeenteraad had zich niet bepaald bij dit blijk van belangstelling, maar ook besloten tot de aanstelling van een derden leeraar, waardoor in eene dringende behoefte zou worden voorzien en de mogelijkheid ontstaan tot betere verdeeling der lessen en vollediger onderwijs, bijzonder in de mathematische wetenschappen, waarvan curatoren zich bij eene gelukkige keuze de heilzaamste vruchten beloofden. Behalve te Harlingen, waar ook onderwijs wordt gegeven in de Nederlandsche taal, bepalen zich de overige scholen in deze provincie tot de verplichte vakken.

Van de vier scholen in Overijssel hadden die te Zwolle, Enschede en Almelo in tal van leerlingen gewonnen, terwijl die te Ootmarssum haar cijfer had behouden. Te Zwolle werd het onderwijs voldoende genoemd, te Enschede goed, te Almelo uitnemend en te Ootmarssum zeer goed. Zwolle uitgezonderd, waar alleen in de verplichte vakken onderwijs wordt gegeven, is op de drie overige scholen ook gelegenheid om onderrigt te ontvangen in de Nederlandsche, Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen, waarvan door de leerlingen gebruik wordt gemaakt.

De Latijnsche school te Veendam, de eenige van dien aard in de provincie Groningen na het vervallen der school te Appingedam en het opnemen van die te Groningen en te Winschoten in de rij der gymnasia, hield op tot de Latijnsche scholen te behooren, daar het onderrigt zich in dezen cursus uitsluitend bepaalde tot de levende talen, de mathematische wetenschappen en de zeevaartkunde.

Voorloopig erkende gymnasia.

Tot deze categorie behoort nu ook de voormalige Latijnsche school te Boxmeer, terwijl van deze afdeeling tot die der definitief erkende gymnasia is overgegaan de inrigting te Assen, welke geoordeeld is daartoe de vereischten te bezitten. Er bleven aldus

in den cursus 1855/56 acht voorloopig erkende gymnasia, gevestigd te 's Hertogenbosch, Boxmeer, Wageningen, Enkhuizen, Franeker, Kampen, Oldenzaal en Groningen.

Te 's Hertogenbosch hebben de leeraars hun onderwijs geregeld voortgezet, met uitzondering van den conrector dr. Oosterbaan, in April 1856 naar Breda vertrokken en met 1 Julij vervangen door dr. *J. F. H. Wolters*, praeceptor aan het gymnasium te Nijmegen. In de zomervacantie overleed een der onderwijzers in de levende talen, *J. H. Nivel*, die reeds gedurende een groot gedeelte van het jaar ongesteld was geweest. Volgens bericht van curatoren zijn al de lessen met ijver gegeven en met vrucht bijgewoond, mag het onderwijs over het algemeen als zeer voldoende worden genoemd en kan de werking van het nieuwe reglement als doeltreffend worden aangemerkt. Dat de inrigting bij staden en gewestgenooten meer en meer op prijs wordt gesteld, meenden curatoren ook te mogen opmaken uit het toenemend getal der leerlingen. In den nu behandelde cursus beliep het 29 en bij den aanvang van den volgenden klom het tot 47. Van dit getal behoort evenwel verreweg het grootste gedeelte tot de tweede afdeling. In den cursus 1855/56 waren er slechts zeven in de eerste afdeling, waarvan één op de rector's-, de overige op de conrector's-klasse.

Met den aanvang van dien cursus zijn de nieuwe schoollocalen betrokken, die uitmuntend voldeden. Zij zijn ruim en luchtig en het schoolameublement laat niets te wenschen. De hulpmiddelen, vooral voor het onderwijs in de wis- en natuurkunde, zijn aanzienlijk verbeterd en vermeerderd, en aan dat onderwijs is meer uitbreiding gegeven. Gedurende de vier laatste maanden is een aanvang gemaakt met het geven van onderrigt in de handelswetenschappen; daarvan werden voorloopig behandeld de koopmansrekeningen, terwijl een geschiedkundig overzicht werd gegeven van den handel en een begin gemaakt met de warenkunde. Ook van de vorderingen der leerlingen in het schoonschrijven en handteekenen, dit laatste naar de methode van *Dupuis*, is gunstig gewag gemaakt.

De goede verwachtingen welke de nieuwe inrigting te Boxmeer had doen ontstaan zijn, voor zooverre een eerste schooljaar tot maatstaf van beoordeeling kan dienen, niet te leur gesteld. Het

getal leerlingen, dat ten vorigen jare vóór de verandering der inrigting 10 bedroeg, klom in den nu behandelde tijdkring tot 25, waarvan 23 tot de eerste en 2 tot de tweede afdeling behoorden; het tegenovergestelde van hetgeen bij het gymnasium te 's Hertogenbosch wordt waargenomen. Hun werd onderwijs gegeven, wat de oude talen en aanverwante wetenschappen betreft, door een rector, prorector en conrector; in de levende talen, wiskunde, natuurkunde, aardrijkskunde en geschiedenis door twee daartoe bevoegde en bekwame leeraars, terwijl de prorector zich meer bepaald met de algemeene geschiedenis belastte. De vorderingen der leerlingen gaven aan leeraars en curatoren reden tot tevredenheid.

Op het gymnasium te Wageningen heeft het onderwijs geregeld plaats gehad en de vruchten werden weder allezins voldoende genoemd. Het getal leerlingen bleef nagenoeg hetzelfde. De twee docenten in de levende talen en geschiedenis werden, de een op zijn verzoek, eervol ontslagen en hunne werkzaamheden verdeeld onder den leeraar in de wiskunde en den tot conrector bevorderden collaborator dr. *J. C. Hummel*, die evenwel tegen het einde van den cursus naar elders werd beroepen.

Omtrent het gymnasium te Enkhuizen luiden de berigten gunstig. Het examen na afloop van den cursus getuigde niet alleen van de geschiktheid der onderwijzers, maar gaf ook over het algemeen verblijdende bewijzen van de vorderingen der leerlingen. De eerste afdeling telde er slechts twee, de andere daarentegen negen, terwijl op de voorbereidende school, aan het gymnasium verbonden en waarop door de twee docenten onderwijs wordt gegeven, achttien leerlingen aanwezig waren.

Te Franeker bleef het onderwijs voldoende. Daar de pogingen, sedert geruimen tijd gedaan om een afzonderlijk leeraar voor de geschiedenis, aardrijkskunde, fabelkunde en oudheden te verkrijgen, voor de daartoe bestemde jaarwedde van f 200, uit eene stichting voor het onderwijs afkomstig, vruchteloos waren gebleven, is in den loop van dezen cursus besloten, het onderwijs in de beide eerste vakken op te dragen aan den leeraar voor de levende talen en wiskunde bij het gymnasium, terwijl de rector zich met de beide overige bleef belasten. Volgens getuigenis van curatoren had het onderwijs in de geschiedenis en aardrijkskunde, dat drie

maal 'sweeks zonder verhooging van minerval gegeven is, in den halfjarigen cursus, waarin het plaats had, de beste vruchten opgeleverd en werd er door in eene dringende behoefte voorzien.

Aangaande de gymnasien te Kampen, Oldenzaal en Groningen zijn geene bijzonderheden medegedeeld. Op alle drie nam het getal leerlingen toe. De inrigting te Groningen werd op het laatst van den cursus, te rekenen met den aanvang van den volgenden, onder de definitief erkende gymnasien opgenomen en zou alsdan eenige veranderingen ondergaan, waarvan de noodzakelijkheid door de ondervinding was gebleken.

Definitief erkende gymnasien.

Het getal dezer inrigtingen is door het overgaan van het voorloopig erkende gymnasium te Assen naar deze afdeeling tot 21 geklommen. Zij zijn gevestigd te Nijmegen, Zutphen, Harderwijk, Doesborgh, Rotterdam, 's Gravenhage, Leyden, Dordrecht, Delft, Gouda, Brielle, Amsterdam, Haarlem, Middelburg, Zierikzee, Leeuwarden, Deventer, Winschoten, Meppel, Assen en Maastricht.

De inrigting te Nijmegen mogt zich verheugen in een toenemend getal van leerlingen, dat bij den aanvang van den cursus en in het begin van 1856 50 bedroeg, waarvan 15 op de tweede afdeeling. Het personeel der docenten bleef tot het einde van den cursus hetzelfde; sedert is daarin verandering gekomen, niet alleen door de benoeming van den praeceptor tot conrector te 's Hertogenbosch, welke vacature werd vervuld door de benoeming van dr. *Hummel*, conrector te Wageningen, maar ook door de aanstelling van een hulponderwijzer voor de levende talen, waardoor, naar men vertrouwde, het onderwijs op de tweede afdeeling eene groote verbetering zou ondervinden en de bestaande bezwaren weggenomen zouden worden; bezwaren die zich in den afgelopen cursus, bij het toegenomen aantal leerlingen, meer dan ooit deden gevoelen. Beide nieuw benoemde docenten zouden hunne betrekking na de zomervacantie aanvaarden. In den loop der werkzaamheden is geene verandering gekomen. Eene verwisseling van vakken voor den rector, conrector en praeceptor, in het vorige jaar gemaakt, is gebleken doelmatig te zijn. Bij de verschillende bezoeken

ken, door curatoren op het gymnasium afgelegd, en bij het openbaar examen, hebben zij zich verzekerd dat het onderwijs met vrucht werd gegeven.

Aan het gymnasium te Zutphen hadden geene meldenswaardige voorvallen plaats. Het onderwijs werd geregeld gegeven, en het getal jongelieden, dat daaraan deel nam, was ongeveer even groot als ten vorigen jare. Hunne vorderingen werden door curatoren geprezen; enkele onlangs aangekomene uitgezonderd, konden al de overigen na afgelegd examen tot eene hoogere klasse worden bevorderd. Over de kunde en den ijver der leeraren werd met hoogen lof gewaagd.

De gymnasia te Harderwijk en Doesborgh bleven in gunstigen toestand verkeeren. Bij eerstgemelde inrigting waren de vakken vermeerderd met de natuurkunde, door den rector onderwezen; aan laatstgemelde was het wenschelijk geacht meer uitbreiding te geven, waartoe door curatoren een voorstel aan den gemeenteraad was gedaan. Deze verzocht daarop verhooging van het rijks-subsidie, doch de Regering meende, althans voor het tegenwoordige, zwaarigheid te moeten maken daaraan te voldoen.

De berichten omtrent de zeven gymnasia in Zuidholland luiden allezins gunstig. Behoorlijk ingerigt en bestuurd, alle door een kundig en voldoende, de meeste zelfs door een talrijk onderwijzend personeel bezet, van de noodige hulpmiddelen voor de onderscheidene vakken van onderwijs behoorlijk en veelal ruim voorzien, bieden zij eene uitmuntende gelegenheid aan om de vereischte opleiding voor de universiteit en andere instellingen van hooger onderwijs te ontvangen. Daarvan wordt dan ook in toenemende mate gebruik gemaakt. Met uitzondering van die te Dordrecht, waar eenige vermindering werd waargenomen, en die van Gouda, waar het getal hetzelfde bleef, hadden al de overige scholen in dezen cursus leerlingen gewonnen: gezamenlijk telden zij er meer dan 400. Over de vorderingen der leerlingen en den ijver der docenten gaven de curatoren in het algemeen loffelijke getuigenis. Veranderingen van belang hadden er niet plaats. Te Leyden werd de betrekking van tweeden onderwijzer in de wiskunde, opgevallen door het vertrek van den heer *van Hennekeler* naar Middelburg, opgedragen aan den heer *E. van der Ven*, phil. nat. candidaat, nadat vooraf de jaarwedde van f 600 op f 800 was gebracht.

Te Dordrecht hadden de in 1855 herziene reglementen goed gewerkt. Te Delft was het onderwijs in de natuur- en scheikunde door den hoogleeraar *Donnadieu* en dat in het Hebreuwsch, Javaansch en Maleisch door den hoogleeraar *Pijnappel* voortgezet.

De staat van het gymnasium te Amsterdam mogt bij voortduring gunstig worden genoemd. Het onderwijs was in den afgeleopen cursus weder in alle vakken voldoende, en een groot aantal der leerlingen heeft door vorderingen, gelijk allen door gedrag, reden tot tevredenheid gegeven. De geringe ontwikkeling der nieuw aangekomenen had evenwel weder de aandacht getrokken. In het personeel der leeraren viel geene verandering voor. De lessen werden geregeld en onafgebroken gegeven; alleen die in de Hoogduitse taal en letterkunde moesten nu en dan door de ongesteldheid van den leeraar worden gestaakt. Het onderrigt in het regtlijnig teekenen had nu voor het eerst in het gebouw des gymnasiums plaats. Onder de leiding van den eersten onderwijzer in de wiskunde was het eene gestadige toepassing dier wetenschap, waardoor het, in weerwil van den korten tijd, reeds goede uitkomsten gaf. Slechts voor de leerlingen der tweede afdeeling is het verplichtend, voor die der eerste facultatief.

Het cijfer der leerlingen is nagenoeg hetzelfde gebleven; dat der tweede afdeeling was nog gering. Voor het eerst sedert de oprigting van het gymnasium werd een leerling dier afdeeling eervol ontslagen, die alle klassen doorloopen had. De leerlingen van vroegere jaren bleven aan de goede verwachtingen, die curatoren van hen koesterden, beantwoorden. Allen, die vóór de promotie van 1852 tot de academische studien zijn bevorderd, hebben die op de loffelijkste wijze voleindigd en zijn reeds in den door hen gekozenen stand werkzaam; die na dien tijd ontslagen werden, onderscheiden zich gunstig door ijver en gedrag, als kweekelingen, deels der hoogeschole, deels van het athenaeum.

Bij het gymnasium te Haarlem werd het onderwijs op den bestaanden voet voortgezet. De lessen in de beginselen van het Hebreuwsch, waarvan in het vorig Verslag melding is gemaakt, werden door zes leerlingen met ijver en vlijt bijgewoond. Drie hunner hebben bij het einde van den cursus het gymnasium verlaten om tot de academische lessen over te gaan.

Omtrent de gymnasia te Middelburg en Zierikzee zijn geene

bijzonderheden medegedeeld. Het getal leerlingen had weinig verandering ondergaan. De examina gaven voldoende uitkomsten. De vacature van leeraar in de wiskunde te Middelburg werd vervuld door de benoeming van den heer *G. van Hennekeler*, phil. natur. doctor, dusverre in gelijke betrekking werkzaam bij het gymnasium te Leyden.

De rector van het gymnasium te Leeuwarden, dr. *C. M. Franc-ken*, tot hoogleeraar aan de hoogeschool te Groningen benoemd en dien ten gevolge met 1 Februarij 1856 eervol ontslagen, werd opgevolgd door den rector der Latijnsche school te Zalt-Bommel, dr. *D. C. Pleijte*, die zijne nieuwe betrekking op den 1sten Maart aanvaardde. Inmiddels werden de lessen op de rectorssklasse door den corrector en praeceptor waargenomen. Alle docenten hebben zich met lof van hunne taak gekweten en het onderwijs heeft een geregelden gang gehad. Het getal leerlingen was eenigzins toegenomen. Vijf, die vroeger het onderwijs van den heer *Pleijte* hadden genoten, volgden hem naar Leeuwarden.

Aan het gymnasium te Deventer zijn de lessen zooveel mogelijk onafgebroken voortgezet: alleen de onderwijzer in de wis- en natuurkunde werd in het tweede gedeelte van den cursus door ongesteldheid gedurende eenigen tijd verhinderd, geregeld onderwijs te geven; zijn voorganger, de heer *Bierens de Haan*, heeft uit belangstelling voor de inrigting, waarbij hij vroeger werkzaam was, zijne taak gedeeltelijk overgenomen. Van het doeltreffende van het onderwijs hebben curatoren zich overtuigd bij het examen; de vorderingen der leerlingen, wier getal ongeveer op het aanzienlijk cijfer van het vorige jaar bleef, en niet minder de ijver en nauwgezetheid der docenten, voldeden hen voelszins.

Bij het gymnasium te Winschoten was het getal leerlingen op nieuw toegenomen en tot het niet onaanzienlijk bedrag van 45 geklommen. Slechts 20 hunner woonden te Winschoten, meestal zoons van neringdoende ouders; de overigen waren, behoudens enkele uitzonderingen, zoons van landbouwers uit den min of meer verwijderden omtrek. Tot de eerste afdeling van het gymnasium behoorden slechts 10 leerlingen. Verreweg de meesten was het alzoo niet om eene voorbereiding voor de universiteit, maar om algemeene beschaving of opleiding voor speciale vakken te doen.

Het steeds toenemend aantal leerlingen maakte de taak des

rectors en van de beide andere docenten, hoe ijverig ook, zeer bezwarend, en het was te voorzien dat hunne krachten te kort zouden schieten, wanneer aan de vakken van onderwijs nog meer uitbreiding zou zijn gegeven, hetgeen, naar inzien van curatoren, onmisbaar was ter bevordering van de beschaving in die hoewel rijke, toch niet genoegzaam wetenschappelijk ontwikkelde streek. De gemeente, die reeds aanzienlijke uitgaven voor de inrigting gedaan en nog niet lang geleden een huis gekocht had, bestemd tot woning van den rector, terwijl in den daarbij behoorenden tuin een doelmatig schoolgebouw zou worden gesticht, welk een en ander eene som van f 13,000 à f 14,000 zou bedragen, achtte zich, vooral daar ook hare jaarlijksche uitgaven voor de school steeds klimmende waren, bezwaard, de bezoldiging van meer leeraars voor hare rekening te nemen, en had alzoo op nieuw de hulp der Regering ingeroepen, die vermoedelijk zou worden verleend. Overigens hadden in den nu behandelenden tijdkring de leeraars, volgens getuigenis van curatoren, ijverig hunnen pligt gedaan en verdienden zij den meesten lof. Ook de leerlingen hadden zich over het algemeen ordelijk en vlijtig gedragen. De klagt, in het vorig Verslag medegedeeld, dat vele leerlingen der tweede afdeeling de school te vroeg verlieten, is dit jaar niet herhaald.

Omtrent de gymnasia te Meppel en Assen waren de berigten gunstig. Te Assen was het getal leerlingen toegenomen. De ijver der docenten en de vlijt der leerlingen werden geprezen. De bibliotheek te Meppel had weder eene aanzienlijke vermeerdering bekomen door aankoop van boekwerken en instrumenten. Schoon curatoren der inrigting te Assen een gunstig getuigenis hebben gegeven omtrent de verkregen uitkomsten, deden zij evenwol opmerken, dat zij bij de beoordeeling alleen gelet hadden op de middelen die den rector ten dienste stonden, maar dat, huns inziens, met die middelen het doel, dat men zich met het gymnasium voorstelde, niet te bereiken was. Zij hoopten in een volgend verslag te kunnen berigten, dat hetgeen daaraan ontbrak door meerdere hulp van de gemeente was aangevuld.

Ten aanzien van het athenaeum te Maastricht zijn weder gunstige berigten ontvangen. Met den aanvang van den cursus heeft de nieuw benoemde rector dr. *Vercautjen* zijne betrekking aanvaard en in overleg met zijne ambtgenooten eenige veranderingen in de

lessen gemaakt, die voor den geregelden gang der studien wenschelijk werden geacht. Na, onder goedkeuring van den raad van bestuur, gedurende dezen cursus tijdelijk te zijn toegepast, zijn die wijzigingen voor den volgenden definitief vastgesteld. Het onderwijs op de eerste afdeeling is zonder stoornis het geheele jaar door geregeld gegeven en werd door 64 leerlingen, nagenoeg evenveel als ten vorigen jare, bijgewoond.

Ook bij de tweede afdeeling zijn de lessen regelmatig gegeven; even als ten vorigen jare namen 97 leerlingen daaraan deel. De nieuwe onderwijzers voor het Engelsch en het teekenen begonnen hunne werkzaamheden dadelijk na opening van den cursus.

Volgens het bericht van den raad van bestuur, hebben de onderwijzers ook gedurende dit schooljaar zich met ijver en naauwgezetheid van hunne pligten gekweten en had men redenen om over de vorderingen der leerlingen in het algemeen tevreden te zijn. Ongetwijfeld zouden, naar inzien van den raad, die vorderingen grooter zijn, indien de aankomende leerlingen beter voorbereid waren tot het bijwonen van het onderwijs.

Het laboratorium, het physisch kabinet, het museum en de verschillende verzamelingen, aan het athenaeum behoorende, bevonden zich in den besten staat en zijn ook dit jaar door aankopen verrijkt en uitgebreid.

ONDERWIJS BIJ HET LEGER.

a. *Scholen bij de corpsen.*

Het onderwijs op deze scholen wordt steeds door de militairen bij de corpsen van het leger ijverig bijgewoond. Ruim 3000 onderofficieren, korporaals en verdere manschappen namen gedurende het afgelopen schooljaar aan dat onderrigt deel.

De uitkomsten waren weder over het algemeen zeer voldoende. De inrigting der schoollocalen liet in sommige garnizoensplaatsen nog steeds veel te wenschen over. Ten aanzien der officieren, belast met de leiding van het onderwijs, en der onderofficieren en korporaals, door wie het gegeven wordt, kon weder een loffelijk getuigenis worden afgelegd.

Bij het regiment veldartillerie te Utrecht is in den winter een

SCHOLEN bij de corpsen gedurende het schooljaar 1855—1856.

N A M E N D E R C O R P S E N.	Onderwijzend personeel.	A A N T A L L E E R L I N G E N.					Aantal leerlingen, die bij hunnetoelating noch lezen noch schrijven konden.
		Onder- officiëren en korporaals.	Soldaten (staande armée), tamboers enz.	Miliciens.	Militaire kinderen.	Totaal.	
I N F A N T E R I E.							
Regement grenadiers en jagers	8	138	54	"	"	192	"
1ste regiment infanterie	8 ⁽¹⁾	117	56	"	"	173	10
2de " "	10 ⁽²⁾	108	53	9	"	170	10
3de " "	19	137	244	8	8	397	58
4de " "	19	156	88	27	"	271	14
5de " "	8	140	124	72	"	336	44
6de " "	18	180	100	62	"	342	23
7de " "	20	179	205	"	"	384	23
8ste " "	7	119	82	20	"	221	14
Koloniaal werfdepôt	2	42	1	"	15	58	"
Totaal	119	1316	1007	198	23	2544	196
C A V A L E R I E.							
1ste regiment dragonders	2	21	18	"	"	39	1
2de " "	5	33	35	"	"	68	1
3de " "	4	19	19	"	"	38	4
4de " "	3 ⁽³⁾	21	16	"	"	37	1
5de " "	3	28	17	"	"	45	2
Totaal	17	122	105	"	"	227	9
A R T I L L E R I E.							
Regement veld-artillerie	6	12	58	"	6	76	4
1ste regiment vesting-artillerie	5	14	50	"	"	64	4
2de " "	5	13	37	"	"	50	"
3de " "	14	36	94	"	"	130	9
Regement rijdende artillerie	3	3	20	"	17	40	"
Corps pontonniers	4	6	7	"	"	13	2
Totaal	37	84	266	"	23	373	19
M I N E U R S E N S A P E U R S.							
Bataillon mineurs en sapeurs	3	15	40	"	"	55	5
Totaal	3	15	40	"	"	55	5
Totaal generaal	176	1537	1418	198	46	3199	229

(1) Waaronder één, die onderwijzer van den 3den rang is.

(2) Waaronder één, die onderwijzer van den 4den rang is.

(3) Waaronder één burger-onderwijzer en één die van den 3den rang is.

NOMENCLATURE		RECHENEN
1	2	3
4	5	6
7	8	9
10	11	12
13	14	15
16	17	18
19	20	21
22	23	24
25	26	27
28	29	30
31	32	33
34	35	36
37	38	39
40	41	42
43	44	45
46	47	48
49	50	51
52	53	54
55	56	57
58	59	60
61	62	63
64	65	66
67	68	69
70	71	72
73	74	75
76	77	78
79	80	81
82	83	84
85	86	87
88	89	90
91	92	93
94	95	96
97	98	99
100	101	102
103	104	105
106	107	108
109	110	111
112	113	114
115	116	117
118	119	120
121	122	123
124	125	126
127	128	129
130	131	132
133	134	135
136	137	138
139	140	141
142	143	144
145	146	147
148	149	150
151	152	153
154	155	156
157	158	159
160	161	162
163	164	165
166	167	168
169	170	171
172	173	174
175	176	177
178	179	180
181	182	183
184	185	186
187	188	189
190	191	192
193	194	195
196	197	198
199	200	201
202	203	204
205	206	207
208	209	210
211	212	213
214	215	216
217	218	219
220	221	222
223	224	225
226	227	228
229	230	231
232	233	234
235	236	237
238	239	240
241	242	243
244	245	246
247	248	249
250	251	252
253	254	255
256	257	258
259	260	261
262	263	264
265	266	267
268	269	270
271	272	273
274	275	276
277	278	279
280	281	282
283	284	285
286	287	288
289	290	291
292	293	294
295	296	297
298	299	300
301	302	303
304	305	306
307	308	309
310	311	312
313	314	315
316	317	318
319	320	321
322	323	324
325	326	327
328	329	330
331	332	333
334	335	336
337	338	339
340	341	342
343	344	345
346	347	348
349	350	351
352	353	354
355	356	357
358	359	360
361	362	363
364	365	366
367	368	369
370	371	372
373	374	375
376	377	378
379	380	381
382	383	384
385	386	387
388	389	390
391	392	393
394	395	396
397	398	399
400	401	402
403	404	405
406	407	408
409	410	411
412	413	414
415	416	417
418	419	420
421	422	423
424	425	426
427	428	429
430	431	432
433	434	435
436	437	438
439	440	441
442	443	444
445	446	447
448	449	450
451	452	453
454	455	456
457	458	459
460	461	462
463	464	465
466	467	468
469	470	471
472	473	474
475	476	477
478	479	480
481	482	483
484	485	486
487	488	489
490	491	492
493	494	495
496	497	498
499	500	501
502	503	504
505	506	507
508	509	510
511	512	513
514	515	516
517	518	519
520	521	522
523	524	525
526	527	528
529	530	531
532	533	534
535	536	537
538	539	540
541	542	543
544	545	546
547	548	549
550	551	552
553	554	555
556	557	558
559	560	561
562	563	564
565	566	567
568	569	570
571	572	573
574	575	576
577	578	579
580	581	582
583	584	585
586	587	588
589	590	591
592	593	594
595	596	597
598	599	600
601	602	603
604	605	606
607	608	609
610	611	612
613	614	615
616	617	618
619	620	621
622	623	624
625	626	627
628	629	630
631	632	633
634	635	636
637	638	639
640	641	642
643	644	645
646	647	648
649	650	651
652	653	654
655	656	657
658	659	660
661	662	663
664	665	666
667	668	669
670	671	672
673	674	675
676	677	678
679	680	681
682	683	684
685	686	687
688	689	690
691	692	693
694	695	696
697	698	699
700	701	702
703	704	705
706	707	708
709	710	711
712	713	714
715	716	717
718	719	720
721	722	723
724	725	726
727	728	729
730	731	732
733	734	735
736	737	738
739	740	741
742	743	744
745	746	747
748	749	750
751	752	753
754	755	756
757	758	759
760	761	762
763	764	765
766	767	768
769	770	771
772	773	774
775	776	777
778	779	780
781	782	783
784	785	786
787	788	789
790	791	792
793	794	795
796	797	798
799	800	801
802	803	804
805	806	807
808	809	810
811	812	813
814	815	816
817	818	819
820	821	822
823	824	825
826	827	828
829	830	831
832	833	834
835	836	837
838	839	840
841	842	843
844	845	846
847	848	849
850	851	852
853	854	855
856	857	858
859	860	861
862	863	864
865	866	867
868	869	870
871	872	873
874	875	876
877	878	879
880	881	882
883	884	885
886	887	888
889	890	891
892	893	894
895	896	897
898	899	900
901	902	903
904	905	906
907	908	909
910	911	912
913	914	915
916	917	918
919	920	921
922	923	924
925	926	927
928	929	930
931	932	933
934	935	936
937	938	939
940	941	942
943	944	945
946	947	948
949	950	951
952	953	954
955	956	957
958	959	960
961	962	963
964	965	966
967	968	969
970	971	972
973	974	975
976	977	978
979	980	981
982	983	984
985	986	987
988	989	990
991	992	993
994	995	996
997	998	999
1000	1001	1002

NOMENCLATURE		RECHENEN
1	2	3
4	5	6
7	8	9
10	11	12
13	14	15
16	17	18
19	20	21
22	23	24
25	26	27
28	29	30
31	32	33
34	35	36
37	38	39
40	41	42
43	44	45
46	47	48
49	50	51
52	53	54
55	56	57
58	59	60
61	62	63
64	65	66
67	68	69
70	71	72
73	74	75
76	77	78
79	80	81
82	83	84
85	86	87
88	89	90
91	92	93
94	95	96
97	98	99
100	101	102
103	104	105
106	107	108
109	110	111
112	113	114
115	116	117
118	119	120
121	122	123
124	125	126
127	128	129
130	131	132
133	134	135
136	137	138
139	140	141
142	143	144
145	146	147
148	149	150
151	152	153
154	155	156
157	158	159
160	161	162
163	164	165
166	167	168
169	170	171
172	173	174
175	176	177
178	179	180
181	182	183
184	185	186
187	188	189
190	191	192
193	194	195
196	197	198
199	200	201
202	203	204
205	206	207
208	209	210
211	212	213
214	215	216
217	218	219
220	221	222
223	224	225
226	227	228
229	230	231
232	233	234
235	236	237
238	239	240
241	242	243
244	245	246
247	248	249
250	251	252
253	254	255
256	257	258
259	260	261
262	263	264
265	266	267
268	269	270
271	272	273
274	275	276
277	278	279
280	281	282
283	284	285
286	287	288
289	290	291
292	293	294
295	296	297
298	299	300
301	302	303
304	305	306
307	308	309
310	311	312
313	314	315
316	317	318
319	320	321
322	323	324
325	326	327
328	329	330
331	332	333
334	335	336
337	338	339
340	341	342
343	344	345
346	347	348
349	350	351
352	353	354
355	356	357
358	359	360
361	362	363
364	365	366
367	368	369
370	371	372
373	374	375
376	377	378
379	380	381
382	383	384
385	386	387
388	389	390
391	392	393
394	395	396
397	398	399
400	401	402
403	404	405
406	407	408
409	410	411
412	413	414
415	416	417
418	419	420
421	422	423
424	425	426
427	428	429
430	431	432
433	434	435
436	437	438
439	440	441
442	443	444
445	446	447
448	449	450
451	452	453
454	455	456
457	458	459
460	461	462
463	464	465
466	467	468
469	470	471
472	473	474
475	476	477
478	479	480
481	482	483
484	485	486
487	488	489
490	491	492
493	494	495
496	497	498
499	500	501
502	503	504
505	506	507
508	509	510
511	512	513
514	515	516
517	518	519
520	521	522
523	524	525
526	527	528
529	530	531
532	533	534
535	536	537
538	539	540
541	542	543
544	545	546
547	548	549
550	551	552
553	554	555
556	557	558
559	560	561
562	563	564
565	566	567
568	569	570
571	572	573
574	575	576
577	578	579
580	581	582
583	584	585
586	587	588
589	590	591
592	593	594
595	596	597
598	599	600
601	602	603
604	605	606
607	608	609
610	611	612
613	614	615
616	617	618
619	620	621
622	623	624
625	626	627
628	629	630
631	632	633
634	635	636
637	638	639
640	641	642
643	644	645
646	647	648
649	650	651
652	653	654
655	656	657
658	659	660
661	662	663
664	665	666
667	668	669
670	671	672
673	674	675
676	677	678
679	680	681
682	683	684
685	686	687
688	689	690
691	692	693
694	695	696
697	698	699
700	701	702
703	704	705
706	707	708
709	710	711
712	713	714
715	716	717
718	719	720
721	722	723
724	725	726
727	728	729
730	731	732
733	734	735
736	737	738
739	740	741
742	743	744
745	746	747
748	749	750
751	752	753
754	755	756
757	758	759
760	761	762
763	764	765
766	767	768
769	770	771
772	773	774
775	776	777
778	779	780
781	782	783
784	785	786
787	788	789
790	791	792
793	794	795
796	797	798
799	800	801
802	803	804
805	806	807
808	809	810
811	812	813
814	815	816
817	818	819
820	821	822
823	824	825
826	827	828
829	830	831
832	833	834
835	836	837
838	839	840
841	842	843
844	845	846
847	848	849
850	851	852
853	854	855
856	857	858
859	860	861
862	863	864
865	866	867
868	869	870
871	872	873
874	875	876
877	878	879
880	881	882
883	884	885
886	887	888
889	890	891
892	893	894
895	896	897
898	899	900
901	902	903
904	905	906
907	908	909
910	911	912
913	914	915
916	917	918
919	920	921
922	923	924
925	926	927
928	929	930
931	932	933
934	935	936
937	938	939
940	941	942
943	944	945
946	947	948
949	950	951
952	953	954
955	956	957
958	959	960
961	962	963
964	965	966
967	968	969
970	971	972
973	974	975
976	977	978
979	980	981
982	983	984
985	986	987
988	989	990
991	992	993
994	995	996
997	998	999
1000	1001	1002
1003	1004	1005
1006	1007	1008
1009	1010	1011
1012	1013	1014
1015	1016	1017
1018	1019	1020
1021	1022	1023
1024	1025	1026
1027	1028	1029
1030	1031	1032
1033	1034	1035
1036	1037	1038
1039	1040	1041
1042	1043	1044
1045	1046	1047
1048	1049	1050
1051	1052	1053
1054	1055	1056
1057	1058	1059
1060	1061	1062
1063	1064	1065
1066	1067	1068
1069	1070	1071
1072	1073	1074
1075	1076	1077
1078	1079	1080
1081	1082	1083
1084	1085	1086
1087	1088	1089
1090	1091	1092
1093	1094	1095
1096	1097	1098
1099	1100	1101
1102	1103	1104
1105	1106	1107
1108	1109	1110
1111	1112	1113
1114	1115	1116
1117	1118	1119
1120	1121	1122
1123	1124	1125
1126	1127	1128
1129	1130	1131
1132	1133	1134
1135	1136	1137
1138	1139	1140
1141	1142	1143
1144	1145	1146
1147	1148	1149
1150	1151	1152
1153	1154	1155
1156	1157	1158
1159	1160	1161
1162	1163	1164
1165	1166	1167
1168	1169	1170
1171	1172	1173
1174	1175	1176
1177	1178	1179
1180	1181	1182
1183	1184	1185
1186	1187	1188
1189	1190	1191
1192	1193	1194
1195	1196	1197
1198	1199	1200
1201	1202	1203
1204	1205	1206
1207	1208	1209
1210	1211	1212
1213	1214	1215
1216	1217	1218
1219	1220	1221
1222	1223	1224
1225	1226	1227
1228	1229	1230
1231	1232	1233
1234	1235	1236
1237	1238	1239
1240	1241	1242
1243	1244	1245
1246	1247	1248
1249	1250	1251
1252	1253	1254
1255	1256	1257
1258	1259	1260
1261	1262	1263
1264	1265	1266
1267	1268	1269
1270	1271	1272
1273	1274	1275
1276	1277	1278
1279	1280	1281
1282	1283	1284
1285	1286	1287
1288	1289	1290
1291	1292	1293
1294	1295	1296
1297	1298	1299
1300	1301	1302
1303</		

cursus gehouden in het schoonschrijven, onder de leiding van den calligraaph *Richter* aldaar. Het onderrigt had gedurende October en November drie malen, en gedurende de vier overige wintermaanden twee malen 's weeks plaats. Hoewel het bijwonen van dezen cursus geheel vrijwillig was en ieder leerling daartoe vijf centen per les moest betalen, namen niet alleen 49 der scholieren, maar nog 57 andere militairen van het regiment daaraan deel.

De uitkomst was zeer voldoende en bij gemeld corps bestond het voornemen die schrijfwijze op de school in te voeren, zonder dat daaraan eenige kosten voor den leerling verbonden zouden zijn. Men heeft daartoe de methode van genoemden schoonschrijver met zorg bestudeerd en zich voorzien van al hetgeen daarop betrekking heeft.

Op de school ter opleiding van fortificatie-opzigters bij het bataillon mineurs en sapeurs hebben vijf onderofficieren van dat corps onderrigt ontvangen. Daarvan hebben in de maand December 1855 twee een voldoende examen afgelegd als fortificatie-opzigter en zijn zij dienvolgens reeds als zoodanig benoemd.

Naar gewoonte volgt hier eene tabel, aanduidende den toestand der onderscheidene scholen.

Scholen

b. *Instructie-bataillon.*

De getalsterkte van de militairen bij het bataillon ingedeeld bedroeg op den 1sten October 1856 28 officieren en 600 onder-officieren, korporaals en verdere manschappen, terwijl het getal dergenen, die hetzij tot het geven van onderwijs, hetzij om opgeleid te worden voor den rang van onderofficier hier te lande en voor dien van korporaal en onder-officier in Oost-Indie, alsmede ter voorziening in eenige bijzondere diensten, bij het bataillon gedetacheerd waren, 156 onderofficieren, korporaals en soldaten beliep.

Van den eersten September 1855 tot den laatsten Augustus 1856 werden bij het instructie-bataillon aangenomen 465 jongelingen, waarvan er in den loop van het jaar 45 overgingen tot de categorie der militairen, die bij het bataillon voor de dienst bij het leger in Oost-Indie worden opgeleid.

Daarvan zijn herkomstig:

uit de provincie Friesland	16
„ „ „ Groningen	9
„ „ „ Drenthe	13
„ „ „ Overijssel	32
„ „ „ Gelderland	49
„ „ „ Utrecht	19
„ „ „ Noordholland	58
„ „ „ Zuidholland	122
„ „ „ Zeeland	30
„ „ „ Noordbrabant	60
„ het hertogdom Limburg	24
„ de Indische bezittingen	27
vreemdeelingen	6

Van die 465 jongelingen zijn :

55	zonen van officieren ;	
23	" " onderofficieren en soldaten ;	
119	" " ambtenaren ;	
195	" " mindere beambten, winkeliers enz. ;	
73	" " ambachtslieden.	

Het schoolonderwijs heeft op nieuw zeer voldoende uitkomsten opgeleverd.

Het getal leerlingen bedroeg op den 1sten September 1855 :

in de 3de klasse	73
" " 2de "	241
" " 1ste "	285
" den wetenschappelijken cursus	72

Te zamen . . . 671

De lessen in de Fransche en in de Hoogduitsche talen, welke gegeven worden aan de onderofficieren die zich tot het officiers-examen voorbereiden, gaven zeer goede vruchten; ook werd het onderwijs in de Maleische taal, waaraan de voor het Oost-Indische leger bestemde militairen deel nemen, met goede uitkomsten voortgezet.

Aan het onderwijs in het situatie-teekenen namen gemiddeld 70 leerlingen deel; de lessen in het handteekenen werden gemiddeld door een dertigtal leerlingen bijgewoond. De vorderingen in beide waren zeer voldoende; bij sommige leerlingen zelfs uitmuntend.

Gedurende het nu behandelde tijdvak zijn van de onderscheidene regimenten van het wapen der infanterie 137 korporaa's bij het instructie-bataillon gedetacheerd, om te worden opgeleid voor den rang van onderofficier; van deze zijn, na genoten onderrigt en afgelegd examen, 82 als sergeant en 6 als fourrier naar hunne corpsen teruggekeerd. Verder zijn door het instructie-bataillon aan de corpsen van het leger hier te lande 8 sergeanten, 12 fourriers en 231 korporaa's en voor het leger in Oost-Indie 30 sergeanten

ten, 6 fourriers en 8 korporaals verstrekt, te zamen uitmakende een getal van 428 onderofficieren en korporaals, waarvan 340 bij dat bataillon zelf in dienst zijn getreden en uitsluitend daarbij hunne opleiding hebben genoten.

Wijders zijn er nog in bedoeld tijdsverloop bij het bataillon gedetacheerd geweest 13 onderofficieren van de verschillende corpsen, om zich voor de betrekking van kwartier-meester of administrateur van kleeding en wapening bekwaam te maken.

Uit deze mededeelingen blijkt dat de inrigting voortdurend gunsig blijft werken.

c. *Wetenschappelijke cursus bij de corpsen.*

Bij de corpsen is het wetenschappelijk onderwijs aan de militairen, welke zich voor het officiers-examen voorbereiden, geregeld voortgezet.

Het werd bij het regiment grenadiers en jagers en bij de acht regimenten infanterie bijgewoond door 203 leerlingen, en bij het instructie-bataillon gemiddeld door 82, waaronder echter zich verscheidenen bevonden, bestemd om te gelegener tijd als onderofficier naar Oost-Indië te vertrekken, en die zich den tijd van hun verblijf ten nutte maakten om kundigheden te verwerven, die hun voor het vervolg van dienst konden zijn.

Bij de regimenten cavalerie hebben aan dit onderwijs deel genomen 39 en bij de regimenten artillerie 44 leerlingen. Twee examens hebben te Breda plaats gehad tot het verkrijgen van den rang van 2den luitenant bij het leger: het eerste in de maand November 1855, waaraan hebben deel genomen 25 onderofficieren, als: 22 der infanterie, 1 der cavalerie en 2 der artillerie; het tweede, hetwelk op den 31sten Maart 1856 een aanvang heeft genomen, waarbij zijn toegelaten 20 onderofficieren, allen van de infanterie.

Bij het eerste examen hebben 18 onderofficieren aan de vereischen voldaan, als:

van de infanterie 17, van de artillerie 1; bij het tweede examen slechts 11.

Verder heeft er nog in de maand Junij 1856 te Kampen een examen plaats gehad voor de betrekking van 2den luitenant-kwar-

tiermeester en voor die van 2den luitenant-administrateur van kleeding en wapening; waarbij voor eene plaatsing bij eerstgemelde dienst hebben medegedongen 14 en voor eene bij laatstgenoemde 2 onderofficieren.

Van de eerstbedoelde hebben 8 en van de laatste heeft 1 aan de vereischten voldaan, ten gevolge waarvan ter vervulling van bestaande vacatures 5 tot 2den luitenant-kwartiermeester zijn benoemd.

KONINKLIJKE ACADEMIE VOOR DE ZEE-
EN LANDMAGT TE BREDA.

Personeel der inrigting.

De speciale commissie van inspectie over het militair onderwijs onderging geene verandering, behalve dat de met pensioen afgetreden kapitein-ter-zee *de Haze Bomme* vervangen werd door den schout-bij-nacht *'t Hoofst*, buitengewoon adjudant des Konings.

De inrigting zelve had het verlies van twee verdienstelijke officieren te betreuren, die kort na elk ander overleden, terwijl twee anderen op verzoek de academie verlieten. In hunne vervanging werd naar behooren voorzien.

Het onderwijzend personeel, met lust en ijver beziel, kweekt zich lofwaardig van zijne verplichtingen.

De adelborsten en kadetten legden zich met de meeste vlijt op hunne studien toe, en hun gedrag was over het algemeen zeer goed te noemen, zoodat het aantal opgelegde straffen en vermaningen dan ook veel minder bedroeg dan in het vorige jaar.

Opvoeding en onderwijs.

Het onderwijs werd geregeld voortgezet; aan de practische vorming der adelborsten en kadetten werd veel zorg besteed. Een en ander leverde wederom de meest voldoende uitkomsten op.

Al de adelborsten voor de eigenlijke zeedienst, ten getale van 55, hebben onder de bijzondere leiding van den oudsten zeeofficier der academie, aan boord der instructiebrik *de Zeehond*, gedurende zes weken een oefeningstogt gedaan, die zeer gunstig op hunne practische vorming heeft gewerkt. Zij hebben daarbij in het

algemeen veel ijver en werkzaamheid aan den dag gelegd, en zich door een goed en betamelijk gedrag onderscheiden.

De instructiebrik heeft in de Noordzee en op de Doggersbank kruisende, al manoeuvrerende, koers gezet naar de Schetlandsche eilanden, en is vervolgens voor Lerwick ten anker gekomen, van waar zijn bezocht geworden Brassa, Noss en Scaloway, aan de westzijde van het eiland Mainland gelegen. Later is de brik naar de Firth of Forth gestevend, en, ter reede van Leith geankerd zijnde, heeft men de gelegenheid gehad Edimburg, Glasgow en Stirling te bezoeken en in eerstgenoemde plaats de inrigtingen voor het stoomwezen van *Napier* en de ijzergieterijen van *Dixon en Comp.* te bezichtigen. Genoodzaakt om in Texel binnen te loopen, hebben de adelborsten de maritime inrigtingen van het Nieuwediep, zoomede de verdedigingswerken van den Helder in oogenschouw genomen, en zijn zij later weder in de Noordzee kruisende geweest, daarbij even als vroeger steeds bezig gehouden met en geoefend in allerlei scheepsmanoeuvres, het doen van waarnemingen en berekeningen, het aanhouden van journalen en opzetboeken en het schieten naar de schijf met het geschut en de draagbare wapenen.

De kadetten van het 3de en 4de studiejaar en de adelborsten der mariniers kampeerden gedurende zes weken op de Teteringsche heide, en namen met veel ijver deel aan een aantal werkzaamheden en practische oefeningen, die, naar gelang van hun wapen, volgens een behoorlijk programma, onder doeltreffende leiding werden uitgevoerd. Ook de adelborsten voor de eigenlijke zeedienst hebben vóór hunne inscheping aan die zoo nuttige oefeningen zooveel mogelijk deel genomen.

Door 20 adelborsten en 44 kadetten werd het eind-examen met goed gevolg afgelegd. De eersten werden na afloop van den kruistogt tot adelborst der 1ste klasse aangesteld, terwijl de kadetten hunne benoeming als 2den luitenant ontvingen kort na het verlaten van het kamp.

Deze laatsten waren over de verschillende wapens verdeeld als volgt:

8	infanterie	hier te lande;
4	id.	Oost-Indie;
5	cavalerie	hier te lande;
1	id.	Oost-Indie;

14	artillerie	hier te lande;
2	id.	Oost-Indie;
9	genie	hier te lande;
1	id.	Oost-Indie.

Voor het volgend studiejaar werden 195 aspiranten opgeroepen, doch daarvan 28 jongelieden bij het geneeskundig onderzoek voor de militaire dienst ongeschikt bevonden, zoodat er 167 tot het examen werden toegelaten. Van dezen werden 90 goedgekeurd, die allen als kadet werden aangesteld, behalve één, die niet hoog genoeg op de ranglijst voorkwam, om voor het wapen zijner keuze in aanmerking te komen.

Van de 77 niet goedgekeurde aspiranten hebben in de onderstaande vakken een onvoldoend examen afgelegd als:

rekenkunde	54
evenredigheden	62
maten en gewigten	45
stelkunst	60
meetkunst	62
aardrijkskunde	43
geschiedenis	60
Nederlandsche taal	30
Fransche taal	32
Hoogduitsche taal	38

Hieruit blijkt dat in de rekenkunde, de leer der evenredigheden, de stelkunst, meetkunst en geschiedenis, de kennis het minst voldoende was.

De 89 kadetten, die werden toegelaten, waren over de verschillende wapens verdeeld, als volgt:

15	infanterie	hier te lande;
15	cavalerie	idem;
25	artillerie	idem;
26	idem	Oost-Indie;
6	genie	hier te lande;
2	idem	Oost-Indie.

Het studiejaar 1856/57 werd ingetreden met 325 kweekelingen, en zulks niettegenstaande er 50 plaatsen (hoofdzakelijk voor de kolonien) onvervuld bleven en er dit jaar geene adspiranten voor de zeemagt werden toegelaten.

Hulpmiddelen voor het onderwijs.

De bibliotheek werd met eenige kaarten en boekwerken, en de verzameling van modellen met eenige der laatst aangenomene vuur- en blanke wapenen verrijkt. Deze laatste verzameling werd belangrijk opgeluisterd door eene aanzienlijke collectie oude en nieuwere wapens en wapentuig, stangen, geschutmodellen en oudheden, door Zijne Majesteit den Koning aan de academie ten geschenke gegeven.

Verscheidene leerboeken werden herdrukt, terwijl de academie bovendien in het licht gaf eene naar de beste en laatste bronnen ontworpen *Algemeene kaart van Centraal Europa*, die op de schaal van 1/1.000.000 vervaardigd, zich evenzeer door duidelijkheid als door keurige uitvoering onderscheidt.

Toegevoegd onderwijs.

In dit jaar is er geen cursus voor de toegepaste studien ten behoeve van officieren uit het leger gehouden.

Het onderwijs in het hoefbeslag bleef goede vruchten dragen, zoodat er niet alleen vier bekwame hoefsmeden aan het leger hier te lande, maar ook nog twee voor de koloniale dienst werden verstrekt.

Bovendien ontvingen, voor deze laatste bestemming, drie burgerhoefsmeden gedurende eenigen tijd onderrigt aan de academie, ten einde hunne opleiding in eenen meer theoretischen zin te voltooijen.

INRICHTING TER OPLEIDING VAN ADELBORSTEN VOOR DE
MARINE TE WILLEMSOORD.

In het regeringsverslag over 1850/51 is te kennen gegeven, dat bij Koninklijk besluit van den 23sten Augustus 1851 bepaald was,

dat de adelborsten der marine, in plaats van bij het Koninklijk Instituut der Marine te Medemblik (waarover zie de regeringsverslagen der beide voorgaande jaren), voortaan bij de academie te Breda zouden worden opgeleid. Tevens werd de reden vermeld, die tot deze vereeniging had geleid en de regeling van het onderwijs der adelborsten te Breda, met al hetgeen daarmede in betrekking stond, medegedeeld.

Tegen deze opleiding der adelborsten deden zich echter weldra vele afkeurende stemmen uit den boezem van het corps zeeofficieren hooren; de Commissie voor het Zeewezen sprak daarover in 1852 mede een minder gunstig oordeel uit; de schriftelijke en mondelinge rapporten van al de kommandanten van Zijner Majesteits zeeschepen, die adelborsten van Breda afkomstig onder hunne bevelen hadden gehad, luidden mede in zoo verre ongunstig; de op ondervinding gegronde overtuiging dezer laatsten was, dat het den bedoelden adelborsten vooral aan genoegzame praktische kundigheden ontbrak en zij niet voldoende bekend waren met het scheepsleven en de schepen zelve, noch ook met het element waarin deze zich bewegen.

De zekerheid van het bestaan dezer gebreken gaf aanleiding om in de opleiding verandering te brengen, doch uit hoofde van het gewigt en tevens het moeilijke der zaak geschiedde dit met voorzigtigheid en eerst bij wijze van proefneming.

Te Willemsoord werden in 1854 een 25tal jongelieden ter opleiding op het wachtschip *de Rijn* geplaatst, met het bepaalde voornemen om daarbij wetenschap en ervaring hand aan hand te doen gaan en zooveel mogelijk partij te trekken van de in het Nieuwediep en op de reede van Texel bijna aanhoudend plaats hebbende beweging van schepen en vaartuigen. Aan die jongelieden werd de rang van adelborst der 3de klasse toegekend. Het aantal zou zich regelen naar de behoefte en telken jare door den Minister van Marine worden bepaald. Na twee jaren adelborst der 3de klasse te zijn geweest, zouden de jongelieden tot het examen voor adelborst der 2de klasse worden toegelaten, en na gedurende gelijk tijdsverloop adelborst der 2de klasse te zijn geweest, zou het den jongelieden vergund zijn het examen voor adelborst der 1ste klasse af te leggen en zouden zij bij vacature tot dien rang worden bevorderd. De verdere bepalingen ten opzichte dezer opleiding zijn te

vinden in het Koninklijk besluit van 26 Julij 1854, n°. 60 (*Bijvoegsel tot het Staatsblad* n°. 177).

Gaandeweg is deze opleiding, waarvan de nitkomsten aanvankelijk voldeden, uitgebreid en bij Koninklijk besluit van 7 April 1855, n°. 59 (*Bijvoegsel tot het Staatsblad* n°. 83), bepaald, dat voortaan de opleiding van jongelieden tot adelborst der 1ste klasse bij 's Rijks zeemagt uitsluitend aan boord van Zijner Majesteits schepen zou geschieden, en wel op de wijze voorgeschreven bij het Koninklijk besluit van 26 Julij 1854, dat de jongelieden, die destijds op de Koninklijke Academie voor de Zee- en Landmagt hunne opleiding tot adelborst der 1ste klasse genoten, die opleiding aldaar zouden voleindigen; dat de opleiding van jongelieden tot ingenieur van de scheepsconstructie en tot 2den luitenant der mariniers aan die academie zou blijven bestaan.

Zoo doende is ten slotte de inrigting te Willemsoord de uitsluitende opleiding voor zeeofficieren geworden; terwijl met het eindigen van den cursus 1856/57 die opleiding bij de militaire academie te Breda zal ophouden.

Hoewel eerst na verloop van eenige jaren, wanneer de jongelieden tot officier zullen bevorderd zijn, met voldoende juistheid over de te Willemsoord gevolgde wijze van opleiding zal kunnen worden geoordeeld, mag nu reeds de verzekering worden gegeven dat zij goede vruchten draagt.

De navolgende bijzonderheden omtrent het onderwijs en hetgeen in den cursus 1855/56 meldenswaardig is voorgevallen, kunnen de inrigting nog nader doen kennen.

Personeel der inrigting.

De commissie van toezigt over het onderwijs werd bij besluit van den Minister van Marine van 24 December 1855 definitief benoemd, en bestaat thans uit den hoogleeraar *C. van Heijnsbergen*, den kapitein ter zee *H. Wipff* en den kapitein-luitenant ter zee *H. Huijgens*.

Het personeel voor het onderwijs bestond in dezen cursus uit: een luitenant ter zee der 1ste klasse, oudsten officier-instructeur, belast met de algemeene leiding van het onderwijs;

een luitenant ter zee der 2de klasse, belast met het onderwijs

in de zee-artillerie, de versterkingskunst, aanval en verdediging der kusten en het landmeten;

een luitenant ter zee der 2de klasse, belast met het practisch zeevaartkundig onderwijs;

een onderwijzer in de wis- en natuurkunde;

twee onderwijzers in de wiskunde; en

twee onderwijzers in de taal- en letterkunde.

Voorts gaf een hoofdingenieur van scheepsbouw van 's Rijks werf te Willemsoord onderrigt in de beginselen van dat vak.

Ook werd er onderwijs gegeven in het handteekenen, dansen en de muziek, terwijl oefeningen in het schermen, de infanteriemaneuvres, de gymnastie en het zwemmen plaats hadden onder leiding van een drielst sergeanten der mariniers.

Uit hoofde der uitbreiding, welke de inrigting in October 1856 heeft ondergaan, zijn nog daarbij geplaatst:

een luitenant ter zee der 1ste klasse, voor het onderwijs in de stuurmanskunst, en om de adelborsten der 2de klasse op hunnen kruistogt te vergezellen en de laatste hand aan hunne vorming te leggen;

een luitenant ter zee der 2de klasse titulaire, voor het wis- en natuurkundig onderwijs; deze, vroeger zeeofficier, daarna werkzaam bij het onderwijs aan het Instituut voor de Marine te Medemblik, heeft aan de hoogeschool te Leyden eene wetenschappelijke opleiding in de genoemde vakken en in de beschouwende sterrekunde genoten;

twee leeraars voor het onderwijs in de taal- en letterkunde terwijl aan een officier-machinist het onderwijs in de stoomwerktuigkunde is opgedragen en nog een sergeant der mariniers met gelijk doel als de hierboven vermelde aan de inrigting is toegevoegd.

De ijver van het onderwijzend personeel liet niets te wenschen over: de aanleg der adelborsten gaf in het algemeen alle reden van tevredenheid; hun gedrag was over het geheel goed.

Het aantal adelborsten bedroeg in den aanvang van den cursus 60, verdeeld in twee studiejaren, het tweede 23, het eerste 37 sterk. Van die 23 overleed 1 aan eene borstkwaal, en werd 1 wegens onderdrukte geestvermogens tijdelijk verwijderd, op Zijner Majesteits fregat *Doggersbank* gedetacheerd en later op verzoek zijns vaders ontslagen; terwijl de overige 21 in het laatst der maand

Augustus 1856 op voldoende wijze het examen als adelborst der 2de klasse aflegden en den 16den September tot dien rang bevorderd werden.

In het begin der maand October 1856 werden de leerlingen van het eerste studiejaar tot het overgangs-examen toegelaten. Het werd door allen voldoende afgelegd. Aan een der adelborsten van dit studiejaar is, mede op verzoek, eervol ontslag verleend.

Voorts werden 4 adelborsten van Breda, die aan het overgangs examen niet konden voldoen en alzoo na den afloop van den laatsten cursus der adelborsten voor de Marine te Breda, aldaar alleen zouden moeten overblijven, bij de inrigting te Willemsoord overgeplaatst, met bepaling dat zij in het onderwijs van het tweede studiejaar zouden deelen, terwijl voor den cursus 1856/57 40 aspiranten tot adelborst der 3de klasse werden aangesteld. Hierdoor telde de inrigting bij den aanvang van den cursus 1856/57:

adelborsten der 2de klasse.	21
adelborsten der 3de klasse, tweede studiejaar	40
adelborsten der 3de klasse, 1ste studiejaar	40

101

welk aanzienlijk getal de noodzakelijkheid heeft doen ontstaan om het wachtschip *de Rijn* (fregat) door het voor de active dienst ongeschikte liniëschip *de Kortenaar* te vervangen.

Onderwijs.

Het aantal lecruren bedraagt dagelijks des zomers 10 en des winters 9½, van welke des zomers 3 en des winters 1½ uur aan practische oefeningen gewijd worden.

Het onderwijs in het eerste studiejaar omvat de lagere meetkunst, platte driehoeksmeting, stelkunst, algemeene en vaderlandsche geschiedenis, aardrijkskunde, Nederlandsche, Fransche en Engelsche talen, zee-artillerie, kennis van schip en tuig, regtlignig en handteekenen, splitsen en knoopen, schermen, de soldaten- en pelotonsschool, gymnastiek, zwemmen, dansen en muziek.

In het tweede studiejaar wordt het onderwijs in die verschillende vakken voortgezet en overgegaan tot hoogere meetkunst, bolvor-

mige trigonometrie, natuur-, sterre- en werktuigkunde, landmeten, het vervaardigen van ernstvuurwerken, de bataillonsschool enz.

In het derde studiejaar wordt, behalve in de voorgaande vakken, onderwijs gegeven in de stuurmanskunst, de stoomwerktuigkunde en de versterkingskunst.

De beide laatste studie jaren zijn elk in twee afdeelingen verdeeld om het onderwijs vruchtbaarder te maken. Het wordt gelijktijdig gegeven in vijf zalen, daartoe in een der gebouwen van 's Rijks werf ingerigt.

Gedurende den zomer hebben drie malen 's weeks oefeningen in het op- en afstijgen en het behandelen der zeilen plaats, terwijl de leerlingen van het 2de studiejaar geoefend worden in het schieten naar het doel met geweer en geschut, en die van het 1ste in het vuren met los kruid.

De adelborsten der 2de klasse, het derde studiejaar vormende; zullen in het voorjaar van 1857 aan boord van Zijner Majesteits brik *de Zeehond* inschepen, ten einde zich daar verder in het zeemansvak bekwaam te maken. Na afloop van dien kruistogt zullen zij aan een vergelijkend examen worden onderworpen, ten einde hunne definitieve rangschikking te verkrijgen.

Het godsdienstig onderwijs wordt meer bepaaldelijk aan de leerlingen der beide eerste studie jaren gegeven; in het derde studiejaar wordt het voortgezet door de behandeling der kerkelijke geschiedenis. In Augustus 1856 zijn bijna alle adelborsten van het 2de studiejaar bevestigd als lidmaten der verschillende kerkgenootschappen waartoe zij behoorden.

Dagelijks wordt aan de adelborsten gelegenheid gegeven tot godsdienstige lectuur.

Hulpmiddelen voor het onderwijs.

Voor het onderwijs in de natuur- en werktuigkunde zijn eenige instrumenten van Breda ontvangen en andere aangekocht; van deze was aanvankelijk weinig gebruik gemaakt uit gemis aan doelmatige ruimte, doch dit gebrek is later door de uitbreiding der lokalen, waar het onderwijs gegeven wordt, weggenomen.

Tot de hulpmiddelen kunnen nog gerekend worden enkele modellen voor het onderwijs in het regtlĳnig teekenen, een gedeelte

der bockerij van het voormalig Koninklijk Instituut voor de Marine te Medemblik, en eindelijk het instructievaartuig *Urania*, dat voor de practische vorming der adelborsten van uitgebreid nut is.

Voor het onderwijs op dien bodem zijn op het wachtschip geplaatst een schipper en zes matrozen, over welke een luitenant ter zee der 2de klasse toezigt houdt.

INRICHTING TER OPLEIDING VAN BOOTSMANSLEERLINGEN TE VLISSINGEN.

Niet alleen aan eene betere opleiding van zeeofficieren heeft zich de Regering in den laatsten tijd laten gelegen liggen, ook de vorming van goed gedisciplineerde scheeps-onderofficieren heeft hare aandacht bezig gehouden. Zij wenschte te voorzien in eene behoefte, welke de gewone opleiding gebleken was niet te kunnen vervullen. Met dat doel heeft zij in September 1855 aan boord van Zijner Majesteits wachtschip te Vlissingen eene inrigting tot stand gebragt, waarvan het niet onbelangrijk is geacht hier eene korte beschrijving te geven.

Onder het halfdek, en alzoo in de nabijheid van den kommanderenden officier en verdere officieren, is een lokaal ingerigt waar de kweekelingen, afgezonderd van de equipage en steeds onder het oog van een der meest daartoe geschikte onderofficieren, in bakken zijn verdeeld; terwijl verder voor hen op het kuildek midden-scheeps eene ruimte is beschikbaar gesteld voor school en verblijf.

Behalve de bootsmansleerlingen worden in deze inrigting ook opgenomen zoodanige jongens en ligt-matrozen, die bij een uitmuntend gedrag, goed fysiek en goeden aanleg, grond geven tot de verwachting, dat zij binnen eenigen tijd kunnen worden voorgedragen tot bootsmansleerling en tot het ontvangen der verdere opleiding tot onderofficier.

Bij wangedrag en ook bij gemis aan lust en ijver, worden de jongens en ligt-matrozen, naar omstandigheden, bij de overige equipage weder ingedeeld of tot ontslag uit de dienst voorgedragen. Op gelijke wijze wordt gehandeld met de bootsmansleerlingen, die niet verdienen in die betrekking te blijven; is evenwel hun gedrag niet doorgaand slecht, zoo worden zij tot de betrekking van ligt-matroos teruggebragt.

De bootsmansleerlingen, aanvankelijk gerangschikt onder die der 2de klasse, worden, na een tweejarig verblijf op het wachtschip, of wanneer zij reeds vroeger in die betrekking gediend hebben, na één jaar de opleiding op het wachtschip te hebben genoten, onderworpen aan een examen voor eene commissie van drie officieren en een dek-onderofficier, te benoemen door den directeur en kommandant te Vlissingen. Zoo zij daarbij goed voldoen, worden zij tot de 1ste klasse bevorderd, als hoedanig zij vervolgens op de fregatten worden overgeplaatst om aldaar verder aan eenen afzonderlijken bak, afgezonderd van de equipage, hunne opleiding te voltooijen en tot de betrekking van onderofficier te kunnen opklommen.

De kweekelingen worden naar eene tabel, ontworpen door den kommanderenden officier en goedgekeurd door den directeur en kommandant, in onderscheidene nader te vermelden vakken onderwezen, onder eene strikte discipline gehouden en van tijd tot tijd met gepasten ernst op hunne verplichting oplettend gemaakt, om steeds beschaafd, ondergeschikt en gehoorzaam te zijn en om zich op het zeemansvak met lust en ijver toe te leggen, zich niet alleen aan boord, maar ook aan den wal, als zij aan zich zelven zijn overgelaten, ingetogen te gedragen, opdat zij de onderscheiding, die zij aan boord genieten, niet zouden verbeuren; ook worden zij in de gelegenheid gesteld om bij de leeraren hunner gezindte godsdienstonderwijs te ontvangen, zoomede om de openbare godsdiensoefening bij te wonen.

Overigens tracht men door eene allezins bescheidene en vriendelijke bejegening hen aan hunne chefs en aan de dienst der marine gehecht te maken, het eergevoel bij hen in te prenten of levendig te houden en hen hoog ingenomen te doen zijn en blijven met de eervolle onderscheiding, welke men hun nu reeds toekent, en met de gunstige vooruitzigten, welke zich voor hen opdoen, opdat zij hunnen aanleg en de gelegenheid, welke hun gegeven wordt, dienstbaar zouden maken aan de bereiking van het edel doel, dat men met hen voor heeft. Ten einde daaraan bevorderlijk te zijn, slaat men bijzonder de plaatsen gade, waar, en de personen of huisgezinnen, bij wie zij zich, aan den wal zijnde, ophouden, daar zij van tijd tot tijd eenig verlof bekomen om zich van boord te verwijderen.

Het onderwijs wordt klassikaal gegeven :

a. door een schoolonderwijzer van den tweeden rang in lezen, schrijven, Nederlandsche taal, rekenen, daaronder begrepen de leer der evenredigheden, de gewone en tiendeelige breuken, toegepast op het stelsel van maten en gewigten, vaderlandsche geschiedenis, hoofdzakelijk met betrekking tot het zeewezen; eenige gevorderden worden ook onderwezen in het houden van administratie als onderofficier ;

b. door een sergeant der infanterie te Vlissingen in gymnas-tiek, schermen met de sabel en batonneren ;

c. door den konstabel-majoor, dienende aan boord van het wachtschip, in exercitien met het geschut, ten einde de kweekelingen tevens tot bekwame kommandeurs op te leiden ;

d. door een sergeant of korporaal der mariniers aan boord, in exercitien met de draagbare vuur- en blanke wapenen ;

e. in roeijen, pagaaijen, exerceren met de zeilen en bergen en bijzetten van zeilen, in behandeling van ankers, kettingen en werpankers, in op- en aftuigen, in de kennis der scheepswerktuigen, van het kompas, in het looden en eenigzins in het zeilmaken. Dit onderrigt wordt gegeven door een op het wachtschip dienende bootzman, die bij de inrigting als eerste onderofficier is geplaatst en uitsluitend tot het opleiden der bootsmansleerlingen gebezigd wordt. Eindelijk worden de kweekelingen door daarmede belaste officieren onderwezen in het tuig, en eenmaal 's weeks op den takelzolder in het splitsen, knooopen, in het loopen en staand tuig en in het op- en aftuigen van het model van een mast-gestel geoefend.

De kommanderende officier van het wachtschip, en onder hem de 1ste officier van dien bodem, is bijzonder belast met het bestuur of de leiding der inrigting, terwijl die 1ste officier tevens, wanneer geen ander officier daarvoor beschikbaar is, over al de deelen van het onderwijs toezigt houdt. De directeur en kommandant ver-

zekert zich van tijd tot tijd, door een persoonlijk onderzoek, van den geregelden gang van zaken.

Het getal bootsmansleerlingen was aanvankelijk bepaald op 24 voor het wachtschip te Vlissingen en 24 voor dat te Willemsoord, doch, nadat van de opleiding te Willemsoord was afgezien, kon het aantal te Vlissingen vermeerderd worden.

Het getal leerlingen was aanvankelijk gering, gaandeweg is het vermeerderd; het bedroeg:

	Boots- mansleer- lingen.	Ligt- matrozen.	Jongens.	Totaal.
Op 1 Januarij 1856	29	7	7	43
" 1 April "	33	1	14	48
" 1 Julij "	33	2	18	53
" 1 September "	42 a.	3 b.	21 c.	66

a. De sterkte der bootsmansleerlingen is sedert toegenomen, zoo door overplaatsing van andere directien, als bevordering; daaronder zijn 3 der 1ste klasse.

b. 1 tot opleiding als stuurman.

c. 1 idem.

In 1855 hebben er geene bevorderingen plaats gehad. In 1856 zijn, na voldoende afgelegd examen:

10 bootsmansleerlingen der 2de klasse tot de 1ste klasse bevorderd, en daarvan:

7 ter voltoojing hunner opleiding geplaatst op schepen naar zee bestemd en 3 geschikt voor overgang op een actief schip, voorloopig op het wachtschip gebleven;

1 ligt-matroos en 12 jongens tot bootsmansleerlingen der 2de klasse bevorderd;

1 bootsmansleerling, na het daartoe afgelegd examen, tot 1den stuurman bevorderd en op een bodem naar zee bestemd verplaatst;

- 1 jongen tot stuurmansleerling bevorderd;
- 2 bootsmansleerlingen op verzoek ontslagen;
- 1 idem, op zijn verzoek tot ligt-matroos teruggebragt;
- 1 idem, overleden.

Tien hebben hunne belijdenis in de Hervormde en drie in de Roomsche kerkleer afgelegd; terwijl vier ligt-matrozen en jongens, welke in verband met hunnen leeftijd geen genoegzamen aanleg tot onderofficier hadden, naar mate van hunne bekwaamheid tot matroos der 3de klasse en ligt-matroos bevorderd, en weder bij de matrozenbakken ingedeeld zijn.

De inrigting gaf, blijkens het vorenstaande, eenige goede uitkomsten; daartoe behoort ook, dat vele jongelingen, sedert zij tot stand is gekomen, er prijs op stellen om in Zijner Majesteits zeedienst te treden, hetgeen de hoop vermeerdert om langs dien weg geschikte en bekwame onderofficiëren te verkrijgen.

KONINKLIJKE ACADEMIE TE DELFT.

Er zijn gedurende dit studiejaar geene veranderingen gekomen in het onderwyzend personeel.

Het onderwijs werd geregeld voortgezet en door geene belangrijke ziekten van docenten gestoord.

De verzamelingen van boeken, werktuigen, modellen en van Indische voorwerpen werden meer uitgebreid.

Even als in het laboratorium werden ook in de modelmakerij de gewone oefeningen gehouden, terwijl de modellen zelve dienden tot het maken van teekeningen.

Omtrent het gedrag der kweekelingen en hunne vlijt kan in het algemeen gunstig getuigenis worden gegeven.

Gedurende den voorgaanden cursus waren ingeschreven 153 kweekelingen; daarvan hadden volgens het verslag van dien cursus, 46 de academie verlaten. Er waren dus bij den aanvang van den cursus 1855/56 107 kweekelingen overgebleven, waarbij 59 nieuwe werden ingeschreven, terwijl één voormalig kweekeling zijne studien hervatte, zoodat gedurende dien cursus de lessen werden bijgewoond door 167 kweekelingen.

Daarvan waren:

25 doctoren in regten;

1 doctor in de medicijnen;

80 gewone kweekelingen, die opgeleid wenschten te worden tot Oost-Indisch ambtenaar der 2de klasse;

2 bestemd voor de dienst der mijnen;

2 bestemd voor den ijk der maten en gewigten;

57 voor algemeene studie van waterbouw, techniek, mechaniek enz.

Van de academie zijn vertrokken 46 kweekelingen:

4 hebben een voldoende examen afgelegd tot het verkrijgen van het diploma van Oost-Indisch ambtenaar der 1ste klasse;

7 verkregen het diploma, noodig voor de aanstelling tot Indisch ambtenaar der 2de klasse;

7 hebben een voldoende examen afgelegd als civiel ingenieur;

1 deed examen als landmeter.

De overige 27 zijn dus te verdeelen:

11, waaronder twee doctoren in de regten, verlieten de academie om veranderde bestemming;

4 doctoren in de regten zouden waarschijnlijk later examen doen;

5 hebben om verschillende redenen zich nog niet laten inschrijven;

2 hebben de academie om ziekte verlaten;

2 zijn overleden;

3 vertrokken zonder vrucht van het onderwijs.

Twee vroeger ingeschreven doctoren in de regten en twee voormalige kweekelingen der academie legden met goed gevolg examen af als ambtenaar der 1ste en 2de klasse, terwijl drie Oost-Indische ambtenaren der 3de klasse, na voldoende afgelegd examen, het diploma verkregen van ambtenaar der 2de klasse in Nederlandsch Indie.

Na het eindigen van den cursus zijn alzoo 18 kweekelingen

waardig gekeurd het diploma te ontvangen noodig voor eene aanstelling tot ambtenaar der 1ste en 2de klasse, en ontvingen 7 het diploma van civiel ingenieur.

'S RIJKS KWEEKSCHOOL VOOR MILITAIRE
GENEESKUNDIGEN TE UTRECHT.

Personeel der inrigting.

Het personeel der leeraren onderging geene verandering; hun wetenschappelijke werkring bleef dezelfde, terwijl zij met belangstelling hunne taak volbragten.

Het toezigt over het gedrag der kweekelingen, ook buiten de inrigting, werd behoorlijk en zorgvuldig gehouden.

Opvoeding en onderwijs.

Dit is op denzelfden voet en naar de in vroegere verslagen vermelde beginselen voortgezet.

Het onderwijs heeft, behoudens de uitzondering ten aanzien van acht kweekelingen, die in hunne studien achterlijk bleven, goede vruchten opgeleverd, waarvan de uitslag der afgelegde examens getuigt.

Personeel der kweekelingen.

Het studiejaar 1855/56 ving aan met 130 kweekelingen, welk getal, gedurende den cursus, met 2 verminderde, door het onbepaald verlof verleend aan een bezoldigd kweekeling der 2de klasse van het 3de studiejaar, bestemd voor de landmagt, ten gevolge eener slepende ziekte, waarvan de herstelling twijfelachtig was, en het cervol verleend ontslag aan een kweekeling van het 1ste studiejaar, bestemd voor de zeemagt, op grond van lichamelijke ongeschiktheid.

De gezondheidstoestand der overige kweekelingen was over het algemeen voldoende, terwijl alles wat aan hunne gezondheid en lichamelijke ontwikkeling bevorderlijk was, reeds in vroegere verslagen nader omschreven, bleef aangewend.

Het gedrag der kweekelingen was, behoudens eenige uitzonderingen, goed.

Tegen het einde van den leercursus werden de kweekelingen, 128 in getal, aan de vergelijkende examens onderworpen.

De uitkomst was als volgt:

De kweekelingen van het 4de studiejaar, ten getale van 34, hebben, met uitzondering van 3, een voldoende examen voor de betrekking van officier van gezondheid der 3de klasse afgelegd, zoodat er als zoodanig werden benoemd:

6 bij de landmagt;

13 bij het leger in Oost-Indië;

1 bij de troepen in West-Indië;

11 bij de marine.

De drie kweekelingen, welke geen voldoende examen hebben afgelegd, zouden de lessen van het 4de studiejaar herhalen.

De kweekelingen der overige studiejaren, zes uitgezonderd, gaven blijken van voldoende vorderingen en gingen tot een hooger studiejaar over. Van de zes zoo even vermelde zouden vijf de lessen van hun studiejaar herhalen, terwijl één, van het 1ste studiejaar, uit zijne betrekking werd ontslagen, op grond dat hij twee achtereenvolgende jaren de lessen van dat studiejaar vruchteloos had bijgewoond.

49 jongelingen boden zich in 1856 tot admmissie op de kweekschool aan. Van dezen werden al dadelijk 12 bij het geneeskundig onderzoek lichamelijk ongeschikt geoordeeld, zoodat er 37 werden geëxamineerd, waarvan 22 aan de vereischten voldeden.

Van de 15 afgewezenen hadden in de onderstaande vakken niet voldaan, als:

Nederlandsche taal	8
Fransche taal	8
Latijnsche taal	3
Hoogduische taal	12
algemeene geschiedenis	8
vaderlandsche geschiedenis	5
aardrijkskunde	6
rekenkunde	11
stelskunde	15
meetkunde	8

Hieruit blijkt dat in de rekenkunde, de stekunst en de Hoogduitsche taal de kennis het minst voldoende was.

De getalsterkte der kweekelingen bedroeg op den 1sten September 1856, bij den aanvang van het nieuwe studiejaar, 119, als:

28 voor de landmagt (waarvan een met onbepaald verlof);

65 voor de dienst in Oost-Indie;

1 voor de dienst in West-Indie;

25 voor de marine.

Ten gevolge van het onvoldoende examen van sommige aspiranten bleven er eenige plaatsen, inzonderheid voor de dienst in Oost-Indie, onvervuld.

Voorts verdient hier nog vermelding dat ter vervanging van het reglement op de toelating van kweekelingen voor de militaire geneeskundige dienst enz., waarvan in het regeringsverlag over 1848/49 is gesproken, bij Koninklijk besluit van den 4den Maart 1856, n°. 85, een nieuw reglement is vastgesteld, waarbij, met het oog op het driedelig doel der kweekschool, de verhouding tusschen de Departementen van Oorlog, van Kolonien en van Marine, met opzigt tot het benoemen van kweekelingen als anderzins, naar behooren is geregeld; terwijl daarbij tevens de onderlinge betrekking is omschreven waarin de inspecteurs van de geneeskundige dienst der land- en zeemagt te dier zake tot elkander staan. Het beheer en toezigt der inrigting is tot de regtstreeksche bemoeijenissen van den inspecteur van de geneeskundige dienst der landmagt blijven behooren.

Verder zijn in het reglement bepalingen opgenomen nopens het samenstellen van de commissien tot het afnemen van het toelatings- en eind-examen der kweekelingen. Het toelatings-examen wordt afgenomen door eene commissie, bestaande uit ten minste vijf leden, te benoemen door den eersten officier van gezondheid, leeraar, tevens belast met de leiding van het gansche onderwijs; het eind-examen door de leeraren bij de school, onder voorzitting van den inspecteur der geneeskundige dienst der landmagt. Bij ontstentenis van den inspecteur wordt het voorzitterschap opgedragen aan eenen door hem te bestemmen eersten officier van gezondheid.

De vereischten van het toelatings-examen hebben eene wijziging ondergaan; zij zijn thans:

- a. het schrijven van eene goede leesbare hand;
- b. de grammaticale gronden van de Nederlandsche, Fransche en Hoogduitsche talen; de aspirant moet met gemak uit de beide laatste in het Nederlandsch kunnen vertalen;
- c. de grammaticale gronden der Latijnsche taal en het verstaan van gewoon proza in die taal;
- d. de gronden der algemeene en vaderlandsche geschiedenis en de aardrijkskunde;
- e. de rekenkunde, vooral de leer der gewone en tiendeelige breuken, met toepassing op het stelsel van maten en gewigten, alsmede de leer der evenredigheden en der logaritmen, terwijl vooral vereischt wordt dat men naauwkeurig en vlug rekene;
- f. de stelkunst tot en met de vierkants-vergelijkingen;
- g. de eerste beginselen der meetkunst; waarbij vooral wordt vereischt, dat men, zonder in den geheelen wetenschappelijken omvang ervaren te wezen, nogtans goed bekend zij met de formules voor den inhoud der vlakken en lichamen.

Wijders is met het oog op de rangschikking der aspiranten naar de kunde die zij in deze vakken aan den dag hebben gelegd bepaald, dat, bij gelijke kunde, in de eerste plaats in aanmerking komt de meerdere of mindere bedrevenheid in de Engelsche en Grieksche talen en vervolgens de betrekkelijke vorderingen in de vakken onder c, e, f, g, b en d vermeld.

Overigens zijn er geene noemenswaardige veranderingen in de bestaande bepalingen gekomen.

Hulpmiddelen voor het onderwijs.

Hierin had, behalve door het aanschaffen of verkrijgen van

de benoodigde scheikundige en physische instrumenten voor het natuur- en scheikundig kabinet, het chemisch laboratorium, den plantentuin enz., weinig verandering plaats; de bibliotheek werd met eenige werken vermeerderd, terwijl door den leeraar *Persille* (tevens bibliothecaris) een alphabetische klapper op den catalogus der bibliotheek werd vervaardigd.

De handleidingen (leerboeken), door de leeraren zamengesteld, zijn gedurende dit tijdvak met twee verrijkt.

Examens.

Behalve de hierboven vermelde zijn nog de navolgende examens afgenomen. Voor de betrekking van officier van gezondheid der 1ste klasse twee, voor de dienst bij het leger hier te lande een, en voor die in de West-Indien mede een; voor de betrekking van officier van gezondheid der 2de klasse voor de dienst hier te lande één, alle met goed gevolg; voor de betrekking van officier van gezondheid der 3de klasse voor de dienst in Oost-Indie drie, alle met ongunstigen uitslag; en voor de betrekking van officier van gezondheid der 2de klasse voor de Kust van Guinea een, met goed gevolg.

KLINISCHE SCHOLEN.

Te Rotterdam bedroeg gedurende den cursus 1855/56 het getal leerlingen 47, waaronder 5 vrouwelijke. Hun gedrag was bijzonder voldoende. Hunne vorderingen gaven meer stof tot tevredenheid dan in het vorig jaar. De klagt over de bekrompen ontwikkeling, waarmede velen aan de school komen, houdt echter stand.

De materiele hulpmiddelen voor het onderwijs zijn, over het algemeen, in voldoende staat. De gelegenheid voor het practisch onderwijs liet niets te wenschen. Men kon over een groot aantal lijken ter dissectie en voor de studie der pathologische anatomie beschikken. Ook was in het ziekenhuis geen gebrek aan lijders, zoowel voor de medische als chirurgische kliniek. De laatste gaf aanleiding tot 24 groote en zeer veel kleine operatiën.

In de apotheek van het ziekenhuis oefenden zich weder onderscheidene leerlingen in het gereedmaken van geneesmiddelen.

Te Amsterdam waren 43 leerlingen; zij hebben over het algemeen de lessen geregeld bijgewoond en de meesten gaven bij het jaarlijksch examen blijken van goede vorderingen.

In het clinicum van den hoogleeraar *Suringar* werden 190, en in dat van den hoogleeraar *van Geuns* 501 lijders behandeld.

De kliniek van den hoogleeraar *Tilanus* leverde ongeveer 700 lijders op, met eene groote verscheidenheid van belangrijke gebreken en ruime stof tot het doen van operatien.

In de kraamzaal zijn 460 zwangere vrouwen, waaronder 14 kunstmatig, verlost.

Te Haarlem bedroeg het aantal leerlingen 27. Zij woonden over het algemeen de lessen trouw bij.

De materiele hulpmiddelen voor het onderwijs ontvingen eene gewenschte uitbreiding, ten gevolge van een door den gemeenteraad toegestaan verhoogd subsidie.

Te Hoorn werd de school door 8 mannelijke en 6 vrouwelijke leerlingen bezocht. Omtrent hun gedragen ijver wordt, behoudens enkele uitzonderingen, gunstig getuigd.

Te Alkmaar hebben 7 leerlingen onderwijs genoten.

Te Middelburg waren 25 mannelijke en 6 vrouwelijke leerlingen.

'S RIJKS VEEARTSENISCHOOLO.

Twaalf kweekelingen hebben gedurende dit leerjaar aan de instelling onderwijs genoten. Daaronder waren er vier die voor rekening van het Departement van Oorlog worden opgeleid tot paardenartsen bij het leger, en twee zoogenaamde *empiristen*, die reeds eenige jaren de practijk hadden uitgeoefend, maar, uit besef dat hun grondige kennis ontbrak, zich die in de school wenschten te verschaffen.

Aan het einde van den cursus zijn, na afgelegd examen, twee kweekelingen tot veeartsen bevorderd.

Gedrag en ijver der kweekelingen waren loffelijk. De lessen zijn regelmatig en blijkbaar met vrucht gegeven.

Zoowel de gewone dagelijksche als de zoogenaamde ambulatorische kliniek leverden een ruim veld voor waarneming en behandeling van ziektegevallen op. Ook was er veel gelegenheid tot het

verrigten van operatiën en het aanleggen van werktuigen en verbanden, vooral van gips- en hoefverbanden.

Gedurende den zomercursus hebben de oudste kweekelingen zich vlijtig geoefend in het ontleden van het kalf, op het daartoe bestemde hulpwerktuig. Bovendien waren zij tegenwoordig en behulpzaam bij het regelmatig afkalven van 14 runderen, bij ééne onregelmatige afkalving en bij twee zeer moeilijke verlossingen, met ontleding van het kalf in het moederligchaam.

Het getal recepten, meestal door de kweekelingen onder beoorlooflijk toezigt bereid, bedroeg 1948.

Aan de hoefsmederij zijn 323 paarden beslagen en 1086 ijzers gelegd, waaronder 126 kunstijzers bij 55 paarden, die door hoefgebreken kreupel waren.

Voor de oefeningen in de operative heilkunde en het hoefbeslag, alsmede voor de anatomische demonstratiën, hebben 13 aangekochte paarden, één rund en 8 kalveren gestrekt. De gestorven dieren, te weten 5 paarden, 1 ezel, 2 runderen, 1 geit, 1 schaap en 4 honden, zijn alsmede tot dissectie-oefeningen gebezigd.

De materiele hulpmiddelen voor het onderwijs zijn naar behooren onderhouden en aangevuld. De gebouwen hebben vele herstellingen ondergaan en zullen er nog meerdere behoeven.

LANDHUISHOUDKUNDIGE SCHOOL TE GRONINGEN.

Deze inrigting gaat steeds voort tot de ontwikkeling van den landbouw mede te werken. De aanzienlijke vergrooting van het gebouw op de boerderij der school te Haren, bij Groningen, die in 1855 plaats had, heeft allezins aan het oogmerk voldaan. Al de leerlingen die zich daar hebben aangemeld, 20 in getal, konden beoorlooflijk geplaatst worden.

In het vorig winter-halfjaar waren er 33, in het met 15 October 1856 weder aangevangene 38 leerlingen; het grootste getal dat nog ooit te gelijk aanwezig is geweest. Deze wonen in de stad Groningen grootendeels in het gebouw der school, maar ook eenigen op kamers bij bekende personen. Hun gedrag heeft niets te wenschen gelaten, behalve bij twee, die daarom terstond van de inrigting verwijderd zijn.

De met medewerking van drie hoogleeraren aan de hoogeschool

en andere personen gegeven lessen zijn nagenoeg dezelfde gebleven; aan het onderwijs in de wiskunde en in de landmeetkunde is eenige meerdere uitbreiding gegeven.

Slechts drie leerlingen hebben in den nu behandelde tijdkring hun examen, na volbrachte studien, afgelegd. Behalve het bestuur en al de onderwijzers en leerlingen der school, waren daarbij eenige belangstellende personen tegenwoordig.

Onder de leerlingen komen thans meer en meer jongelieden, die de lessen over den kolonialen landbouw bijwonen en zich voor de kolonien bestemmen, hetzij zoons van op Java gevestigde Europeanen, hetzij Nederlanders, die voornemens zijn derwaarts te vertrekken. Vier jongelieden, welke vroeger de inrigting te Groningen en later de polytechnische school te Carlsruhe bezocht hebben, zijn in den loop van 1856 als landsambtenaren voor het boschwezen op Java geplaatst en reeds derwaarts vertrokken.

INRIGTING VOOR ONDERWIJS IN KOOPHANDEL EN NIJVERHEID TE AMSTERDAM.

Bij het vorig Verslag is medegedeeld dat het bestuur over deze inrigting zich gewend had tot den gemeenteraad, ten einde voor de school de ondersteuning te verkrijgen welke tot hare instandhouding onmisbaar werd geacht, en dat dit adres door den raad in handen was gesteld van de kamer van koophandel.

In afwachting der beslissing op dit verzoek zijn gedurende den cursus 1855/56 de lessen geregeld voortgezet, zonder dat evenwel in dien staat van onzekerheid de noodige verbeteringen konden worden ingevoerd. Bovendien werd het gebouw, waarin de school gevestigd was, verkocht. Dit een en ander heeft het bestuur genoopt voor 's hands geene nieuwe leerlingen meer aan te nemen en ook geen nieuwen cursus aan te kondigen.

Sedert heeft de gemeenteraad, niettegenstaande het advies der kamer van koophandel gunstig was, afwijzend op het request beschikt.

Het bestuur heeft daarop besloten het onderwijs voor de overgebleven jongelieden voort te doen zetten ten huize van den hoofdonderwijzer, en nader te overwegen wat alsnu ten aanzien

der inrigting zou behooren te worden beslist. De uitslag zal eerst in het volgend Verslag kunnen worden bekend gemaakt.

SCHOLEN VOOR DE ZEEVAART.

Bij het einde van den vorigen cursus, op 3 Augustus 1855, bevonden zich in de Kweekschool voor de Zeevaart te Amsterdam 57 en op zeereizen 36 kweekelingen. Naar gewoonte had in het begin dier maand het vergelijkend examen plaats van de jongelingen die als candidaten waren ingeschreven. Van de 67 werden 56 tot het examen toegelaten, en daaruit den 14den Augustus gekozen 4 voor de dienst op de gouvernements-schoeners en kruisbooten in Nederlandsch Oost-Indië, en 26 voor de koopvaardij. Gedurende de vacantie in de maand Augustus vertrokken 2 onbevaren jongelingen naar hunne bestemming voor de dienst in Oost-Indië, en werden tot het doen hunner tweede reis op nieuw naar zee gezonden 4 bevaren kweekelingen. Voorts kwamen van de tweede reis in het gesticht terug 2 kweekelingen, die eervol werden ontslagen en van de eerste reis 1 kweekeling, die, in afwachting van zijne tweede plaatsing, tot de lessen terugkeerde, zoodat bij den aanvang van den nieuwen cursus, 3 September 1855, in de kweekschool aanwezig waren 81 onbevaren, 1 bevaren, te zamen 82 kweekelingen, en op zeereizen 16 op de tweede, 21 op de eerste reis; te zamen 37 kweekelingen.

Het onderwijs is geregeld en zonder eenige stoornis voortgezet, en niet zonder vrucht, althans voor vele kweekelingen. Daaraan werd in dezen cursus eene uitbreiding gegeven, welke ook voor het vervolg zou worden bestendigd. Commissarissen toch, lettende op de uitkomsten van naauwkeurige en dagelijksche waarnemingen omtrent wind, stroom, verschijnselen in den dampkring enz. op zee, zoo als zij in den laatsten tijd door de onvermoeide en hoogst belangrijke werkzaamheid van den luitenant der Amerikaansche marine *Maury* zijn aan het licht gebragt, meenden de kweekelingen met deze waarnemingen te moeten bekend maken, ten einde zij, later aan boord van koopvaardijschepen geplaatst en in de gelegenheid gesteld tot het doen van waarnemingen, deze zouden kunnen te meerder achten en te ligter verrigten, ten nutte van zich zelve en van de scheepvaart in het algemeen. Zij

wendden zich dus tot den directeur der afdeling zeevaart van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut en ontvingen een volledig stel der kaarten van *Mauzy*, met de toezegging tevens dat al hetgeen nader, de scheepvaart betreffende, door het instituut zou worden uitgegeven, hun zou worden toegezonden aan welke toezegging reeds herhaaldelijk is voldaan. Zoo zijn commissarissen in staat gesteld geworden om de ervarings-wetenschap in de zeevaartkunde te doen kennen en tot hare beoefening op te wekken, en zij hopen aldus in het onderwijs, aan hunne instelling gegeven, de veranderde tijden in het oog te houden en voor de belangen hunner kweekelingen en der Nederlandsche scheepvaart te zorgen. Omtrent de overige deelen van het onderwijs is in dit Verslag niets bijzonders te vermelden. Het is voortgezet tot den 30sten Julij 1856, den dag dat de prijsuitdeeling plaats had en de vacantie is begonnen.

Al de kweekelingen die bij den aanvang van den cursus in de derde of hoogste klasse aanwezig waren, ten getale van 21, werden voor hunne eerste reize op koopvaardij-schepen geplaatst, gelijk ook de ééne bevangen kweekeling, die zich toen in het gesticht bevond, tot het doen zijner tweede reize naar zee is gezonden. Een der nieuw aangenomen kweekelingen moest kort daarna, op zijn verzoek en dat zijner familie, worden ontslagen. De kweekelingen die gedurende den cursus van hunne eerste reize terugkeerden zijn, ten getale van 18, weder geplaatst tot het doen hunner tweede reize. Eén kweekeling, die van zijne tweede reize reeds met het schip waarop hij diende in het Nieuw-Guinea was teruggekeerd, is eenige uren na zijne terugkomst door een noodlottig toeval in die haven verdronken; 12 kweekelingen keerden van hunne tweede reis terug en werden eervol ontslagen.

In de kweekschool bevonden zich dus aan het einde van den cursus, den 30sten Julij 1856, 59 onbevaren kweekelingen en op zeereizen 46 kweekelingen, waarvan 22 op hunne tweede en 21 op hunne eerste reis.

Gedurende de vacantie, in de maand Augustus 1856, zijn de 5 daartoe in 1854 aangenomen kweekelingen, volgens de bepalingen van het contract van den 12/22 Mei 1852 met het Departement van Kolonien, eervol ontslagen, en stonden zij gereed om naar hunne bestemming als stuurmansleerling voor de dienst op de gouver-

nements-schoeners en kruisbooten in Nederlandsch Oost-Indie te vertrekken; 4 kweekelingen zijn van hunne eerste reize in het gesticht teruggekeerd, waarvan 1 weder aan boord is geplaatst tot het doen zijner tweede reize; terwijl 2 na hunnen terugkeer van de tweede reize eervol zijn ontslagen.

Commissarissen hadden het verlies te betreuren van hunnen ambtgenoot *H. J. Gerlings*, te Haarlem in Junij 1856 overleden, welke vacature tijdens het uitbrengen van hun verslag nog on vervuld was.

Het onderwijs in de wis- en zeevaartkunde door *F. Dijkstra* te Nes op Ameland gegeven had weder onafgebroken plaats. Over het algemeen waren de leerlingen, volgens getuigenis van den onderwijzer, ijverig en leergierig, waarvan het gevolg was, dat sommigen in betrekkelijk korteren tijd dan gewoonlijk met gunstigen uitslag het examen als stuurman konden afleggen. Anderen waren, ook uit hoofde hunner minder ontwikkelde geestvermogens, daarin niet zoo voorspoedig en moesten om zoo ver te komen eenige maanden langer het onderwijs blijven bijwonen. Het getal leerlingen beliep 31, waarvan 12 op Ameland te huis behoorden. Niet minder dan 14 legden met goed gevolg voor commissarissen der school het examen af, één als derde, tien als tweede en drie als eerste stuurman; geen cursus leverde nog een zoo groot aantal geëxamineerden.

Hoewel *Dijkstra* in het voorjaar van 1856 zijne betrekking te Nes liet varen om aan het hoofd te worden geplaatst eener nieuw opgerigte openbare lagere school te Assen, hebben de Staten van Friesland gezorgd dat het onderwijs in de wis- en zeevaartkunde, dusverre op Ameland gegeven, door zijn vertrek geene schade zou lijden. Bij besluit van 3 Julij 1856 is door hen onder andere bepaald, dat jaarlijks tot wederopzeggens toe uit de provinciale fondsen eene bijdrage van f 150 zou worden verstrekt, ten behoeve van het geven van kosteloos onderwijs in genoemde vakken te Nes gedurende het winterjaargetijde en aan allen die zich daartoe zouden aanmelden; dat de inrigting van dit onderwijs zoodanig moest worden geregeld, dat het geheel afgescheiden was van het gewoon lager onderwijs in de openbare school aldaar, en op uren wierd gegeven, waarop de onderwijzer, zoo hij tevens de gewone schooldienst waarnam, niet in de open-

bare school werkzaam was; dat de persoon, met het geven van het onderwijs te belasten, hetgeen aan Gedeputeerde Staten werd opgedragen, aan dezen het bewijs zou moeten leveren als onderwijzer in de zeevaartkunde geëxamineerd en bekwaam gekeurd te zijn; dat het toezigt door het gemeentebestuur van Ameland zou worden uitgeoefend, welk bestuur ook, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten, de noodige instructie voor den onderwijzer en de verdere reglementaire bepalingen zou ontwerpen en vaststellen.

Aan dit laatste is reeds gevolg gegeven, en het vooruitzigt bestond dat tegen het begin van den cursus 1856/57 een onderwijzer, aan de vereischten beantwoordende, de taak van zijnen voorganger zou voortzetten.

De berigten omtrent de school voor wis- en zeevaartkunde te Harlingen waren weder gunstig. Het getal leerlingen was nagenoeg op dezelfde hoogte gebleven en beliep 86; hun gedrag gaf alle reden van tevredenheid; de onderwijzers bleven zich met ijver en zorg van hunne taak kwijten. Daar het gemeentebestuur, in navolging van Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht, eene commissie tot het examineren van zeelieden had ingesteld, hebben commissarissen der school gemeend de dusverre daar afgenomen examens voor het vervolg te kunnen doen vervallen en de leerlingen naar de bedoelde commissie te moeten verwijzen, voor welke in dit schooljaar negen hunner examen hebben afgelegd, zes als eerste en drie als tweede stuurman. Door den afstand van een in alle opzigten doelmatig en geschikt lokaal ten gebuike der school had het gemeentebestuur in eene zeer dringende behoefte voorzien.

Aan de school Minerva te Groningen werd het onderwijs in de zeevaartkunde geregeld voortgezet. Het getal leerlingen was weder toegenomen en bedroeg op den laatsten December 1855 61. Zestien hunner, tot het examen toegelaten, werden allen bekwaam bevonden om den rang van eersten stuurman te bekleeden.

GESTICHTEN VOOR DOOFSTOMMEN.

In het instituut te Groningen, dat in 1855 2699 contribuerende leden telde, waren op 1 Januarij van dat jaar 147 kweekelingen;

in den loop des jaars zijn er 17 opgenomen, terwijl 11 de inrigting verlieten, in meerdere of mindere mate bekwaam om in de maatschappij te verkeeren; en 3 wegens zwakke verstandelijke vermogens, waardoor zij geen vorderingen konden maken, moesten ontslagen worden. Op den laatsten December waren alzoo 150 kweekelingen aanwezig. Daarvan kwamen 116 geheel ten koste van het gesticht, voor 33 werd een gedeelte van het kostgeld, voor 1 het volle kostgeld betaald.

De uitgaven beliepen f 55,113.55⁵, waarvan f 8688.10 voor onderhoud van gebouwen enz. en voor administratiekosten; f 12,248.88⁵ voor het schoolwezen en aanleeren van ambachten; f 22,880.88⁵ voor onderhoud en voeding en f 11,295.68⁵ voor verschillende uitgaven.

De inkomsten bedroegen f 61,702.11, waarvan f 16,839.32⁵ uit bezittingen van allerlei aard en toegekende regten; f 15,972.21 uit inschrijvingen en giften; f 3217.43 uit de kostgelden voor kweekelingen; f 500 als subsidie der gemeente; f 6000 als subsidie van het Rijk, en f 19,173.74⁵ uit verschillende ontvangsten.

In vergelijking met 1854 is het getal contribuërende leden met 123 verminderd, dat der leerlingen met 4 vermeerderd, hebben de uitgaven f 3061.84 en de ontvangsten f 10,091.63⁵ meer bedragen, waarbij wordt aangemerkt, dat de meerdere uitgave is ontstaan door aankoop van linnen enz., het beleggen van meerdere kapitalen en het betalen van pensioen aan den ontslagen 1sten instituteur. Voor onderhoud en voeding werd f 104.69⁵ minder uitgegeven dan in 1854, in welk jaar te dier zake f 2047.97⁵ meer werd besteed dan in 1853.

In het gesticht te Herlaar, gemeente St. Michiels Gestel, dat in 1855 568 contribuërende leden telde, waren op 1 Januarij van dat jaar 86 kweekelingen; in den loop des jaars zijn er 8 bijgekomen; 6 werden in dat tijdsverloop ontslagen en 1 overleed; op den laatsten December 1855 waren alzoo 87 kweekelingen aanwezig. Daarvan kwamen 73 geheel ten koste van het gesticht, voor 13 werd een gedeelte van het kostgeld, voor 1 het volle kostgeld betaald.

De uitgaven beliepen f 22,372.26⁵, waarvan f 5607.11⁵ voor onderhoud van gebouwen enz. en administratiekosten; f 3203.64⁵ voor het schoolwezen en aanleeren van ambachten; f 7058.81 voor

onderhoud en voeding f 6502.695; voor verschillende uitgaven, waaronder de verbetering der gebouwen.

De inkomsten bedroegen f 21,569.55, waarvan f 2840 uit inschrijvingen, f 1390 uit de kostgelden voor kweekelingen; f 1000 als subsidie der provincie; f 2000 als subsidie van het Rijk, en f 14,339 55 uit verschillende ontvangsten.

In vergelijking met 1854 is het getal contribuerende leden met 85 verminderd en dat der kweekelingen met één vermeerderd, hebben de uitgaven in 1855 f 240.315 meer, de ontvangsten f 841.753 minder bedragen, ten gevolge waarvan dan ook een nadeelig slot is ontstaan.

Deze vermindering van ontvangsten is voornamelijk daaraan toe te schrijven, dat het bedrag der inschrijvingen in 1855 f 425 minder heeft beloopen dan in 1854, en het bedrag der kostgelden, door kweekelingen betaald, in 1855 f 383.815 minder heeft bedragen dan in 1854.

Voor onderhoud en voeding werd f 102.06 meer uitgegeven dan in 1854.

Ook in den nu behandelden tijdkring gingen beide nuttige instellingen voort aan hare bestemming te beantwoorden.

GESTICHTEN VOOR BLINDEN.

Het Instituut tot onderwijs van blinden te Amsterdam telde in 1855 60 kinderen, vier meer dan in 1854.

De uitgaven beliepen f 30,359.445, aldus verdeeld:

onderhoud van gebouwen enz. en administratiekosten	f 1,967.38
jaarwedden van onderwijzers	7,764.52 5
onderhoud en voeding.	14,356.91
voor het gesticht van volwassen blinden. . . .	4,516.78 5
verschillende uitgaven	1,723.81 5
	f 30,359.44 5

De inkomsten bedroegen f38,358.50, aldus verdeeld:

inkomsten van bezittingen van allerlei aard	f 16,834.07 5
giften en legaten	18,905.61 5
kost- en onderwijsgelden	2,298.90
winst op den verkoop van in het gesticht gemaakte voorwerpen.	76.49
verschillende ontvangsten	243.42
	f 38,358.50

Het gesticht voor volwassen blinden te zelfder stede telde in 1855 34 personen, twee meer dan in 1854.

De uitgaven beliepen f 11,648.95, aldus verdeeld:

onderhoud van gebouwen en administratiekosten	f 1,200.00
jaarwedden van onderwijzers.	1,919.00
onderhoud en voeding	8,498.45
verschillende uitgaven	31.50
	f 11,648.95

De inkomsten bedroegen f 11,648.95, aldus verdeeld:

inkomsten van bezittingen van allerlei aard	f 1,915.17 5
giften en legaten	3,648.99
kost- en onderwijsgelden	190.00
winst op den verkoop van in het gesticht gemaakte voorwerpen.	1,348.00
bijdrage van het instituut.	4,546.78 5
	f 11,648.95

LAGER ONDERWIJS.

Men telde in 1855 3405 lagere scholen, waaronder 2479 openbare, 260 bijzondere der eerste en 666 bijzondere der tweede klasse. Hieronder zijn tevens begrepen de kostscholen en de dag- en kost-

scholen, die zoowel tot de openbare scholen als tot de bijzondere der tweede klasse behooren.

Deze scholen waren verdeeld als volgt :

PROVINCIE.	Openbare scholen.	Bijzondere scholen der 1ste klasse.	Bijzondere scholen der 2de klasse.	TOTAAL.
Noordbrabant . .	298	28	91	417
Gelderland	337	39	53	429
Zuidholland . . .	257	70	149	476
Noordholland . .	293	42	188	523
Zeeland		3	17	158
Utrecht		24	59	165
Friesland	360	2	12	374
Overijssel	211	14	19	244
Groningen	207	19	29	255
Drenthe	134	7	5	146
Limburg	162	12	44	218
Totaal . .	2479	260	666	3405

De scholen van *bijzonderen aard en strekking* bestonden, voor zooverre de opgaven reiken, uit 714 bewaar-, kleinekinder- of maitressenscholen, 150 herhalingscholen, 111 Zondagscholen, 66 werkscholen, 127 volkszangscholen en 22 gymnastiescholen.

Van de 35 kostscholen waren 21 voor jongens en 14 voor meisjes, van de 295 dag- en kostscholen 170 voor jongens, 114 voor meisjes, en 11, in de provincie Zuidholland, voor jongens en meisjes. De meeste kostscholen zijn tevens dag- en kostscholen, terwijl in onderscheidene aan kinderen van beide geslachten onderschieden gegeven wordt.

Het getal leerlingen bedroeg op alle lagere scholen op 15 Januarij 387,565, waaronder 216,752 jongens en 170,813 meisjes, op 15 Julij 323,058, of 173,616 jongens en 149,442 meisjes.

Hieronder zijn begrepen de leerlingen welke de dag- en avondscholen tevens en die welke enkel de avondscholen bezoeken. Het getal der *eersten* bedroeg op 15 Januarij 23,929, waaronder 17,363 jongens en 6566 meisjes, op 15 Julij 16,081, waaronder 11,390 jongens en 4691 meisjes; dat der *laatst*en op 15 Januarij 22,871, waaronder 15,421 jongens en 6950 meisjes; op 15 Julij 9664, waaronder 5364 jongens en 4300 meisjes.

Van de 387,565 leerlingen, die op 15 Januarij de lagere scholen bezochten, genoten 143,793 kosteloos onderwijs.

Naar de provincien waren zij verdeeld als volgt:

	Schoolgaande kinderen.	Kosteloos onderwezenen.
Noordbrabant	47,498	16,017
Gelderland	49,886	15,748
Zuidholland	62,711	31,545
Noordholland	56,081	26,126
Zeeland	17,873	6,004
Utrecht	16,412	6,945
Friesland	36,234	11,431
Overijssel	34,364	9,474
Groningen	29,127	10,628
Drenthe	13,936	2,687
Limburg	23,443	7,185

Van deze 143,793 kosteloos onderwezenen waren 56,076 kinderen van bedeelde ouders en 74,596 kinderen van ouders, die, ofschoon niet bedield, onvermogen waren het schoolgeld te betalen; terwijl van de overige 13,121, voor rekening van schoolfondsen onderwezen, niet is opgegeven tot welke van beide categorien zij behooren. Vergeleken met het vorige jaar onderging het getal kosteloos onderwezenen eene vermindering van 2182.

De leerlingen op alle lagere scholen stonden op 15 Januarij tot de bevolking des Rijks op 1 Januarij 1849 als 126.9, tot die op 1 Januarij 1855 als 119.7; op 15 Julij tot de bevolking op 1 Januarij 1849 als 105.8, tot die op 1 Januarij 1855 als 99.7 tot de 1000 zielen. Waaruit volgt, dat in den winter *ruim een achtste*, in den

zomer *ruim een tiende* der bevolking onderwijs genoot op de lagere scholen en dat slechts *ruim vier vijfden* der leerlingen, 83 op de 100, de lagere scholen in den zomer bezochten: voor de jongens was dit verschil (80 op de 100) *groter* dan voor de meisjes (87 op de 100). Ten aanzien van het verschil in getal leerlingen op beide tijdstippen laten zich de provincien in de volgende orde rangschikken: op 15 Julij in Gelderland 64, Drenthe 70, Zeeland 72, Noordbrabant en Limburg 75, Overijssel 81, Friesland 86, Groningen 91, Zuidholland 92, Utrecht 94 en Noordholland 102 tegen de 100 leerlingen, die de lagere scholen op 15 Januarij bezochten. Hieruit blijkt, dat het schoolbezoek op 15 Julij voor Zeeland, Overijssel en Friesland *betrekkelijk ongunstiger*, voor Drenthe, Noordbrabant, Limburg, Zuidholland, Utrecht en Noordholland *gunstiger* was dan het vorige jaar.

Op de openbare scholen bedroeg het getal leerlingen op 15 Januarij 308,495: 177,320 jongens en 131,175 meisjes; op 15 Julij 246,347: 135,804 jongens en 110,543 meisjes; zoodat van de 100 leerlingen, die op 15 Januarij aanwezig waren, 79 op 15 Julij de scholen bezochten. Het verschil bedroeg op 15 Julij voor de jongens 77, tegen 84 op de 100 voor de meisjes.

De bijzondere scholen der 1ste klasse werden bezocht op 15 Januarij door 40,054 leerlingen (19,985 jongens en 20,069 meisjes), op 15 Julij door 38,895 leerlingen (19,129 jongens en 19,766 meisjes). Het verschil tusschen beide tijdstippen was voor het totaal leerlingen als 97: voor de jongens 96, voor de meisjes 98 tot 100.

De bijzondere scholen der 2de klasse telden op 15 Januarij 39,016 leerlingen (19,447 jongens en 19,569 meisjes), op 15 Julij 37,816 leerlingen (18,683 jongens en 19,133 meisjes). De reden van het laatste tijdstip tot het eerste was voor de jongens als 96, voor de meisjes 98, voor beiden 97 tot de 100.

Het verschil tusschen de getallen van de op beide tijdstippen de scholen bezoekende leerlingen was ook dit jaar weder *het grootst* voor de openbare scholen.

Men telde op de 1000 jongens het volgende getal meisjes: in alle lagere scholen zonder onderscheid op 15 Januarij 788, op 15 Julij 861; in de openbare scholen op 15 Januarij 740, op 15 Julij 814; in de bijzondere der 1ste klasse op 15 Januarij 1004, op 15 Julij 1033; in die der 2de klasse op 15 Januarij 1006, op

15 Julij 1024. Waaruit dus volgt, dat het lager onderwijs in het algemeen meer verspreid is onder de mannelijke dan onder de vrouwelijke bevolking, en dat de bijzondere scholen betrekkelijk meer door meisjes dan door jongens bezocht worden, terwijl het omgekeerde plaats vindt op de openbare scholen.

Beschouwt men elke provincie afzonderlijk, dan verkrijgt men in alle lagere scholen op 1000 jongens het volgende getal meisjes:

Groningen,	op 15 Januarij	865,	op 15 Julij	938
Overijssel,	" " "	846,	" " "	921
Noordholland,	" " "	809,	" " "	851
Drenthe,	" " "	807,	" " "	933
Noordbrabant,	" " "	807,	" " "	936
Zuidholland,	" " "	806,	" " "	866
Utrecht,	" " "	774,	" " "	863
Limburg,	" " "	772,	" " "	772
Friesland,	" " "	755,	" " "	836
Gelderland,	" " "	719,	" " "	748
Zeeland,	" " "	679,	" " "	815

De reden was dus voor de meisjes het *gunstigst* op 15 Januarij in Groningen en Overijssel, op 15 Julij in Groningen en Noordbrabant; het *ongunstigst* op 15 Januarij in Zeeland en Gelderland, op 15 Julij in Gelderland en Limburg. In alle provincien, behalve Limburg, was zij *gunstiger* op het laatste dan op het eerste tijdstip.

Het *gemiddelde* getal leerlingen bedroeg op elke lagere school op 15 Januarij 114, op 15 Julij 95. Dit getal was het *grootst* op 15 Januarij in Overijssel (141) en Zuidholland (132), 15 Julij in Zuidholland (121) en Overijssel (115); het *kleinst* op 15 Januarij in Drenthe (95), Friesland (97) en Utrecht (99), op 15 Julij in Drenthe (67) en Gelderland (75).

Het onderwijzend personeel bedroeg op alle lagere scholen van het Rijk 7303, waaronder 6478 van het mannelijke en 825 van het vrouwelijke geslacht.

De *eersten* waren ingedeeld in: 3079 hoofdonderwijzers, waar-

van 36 van den eersten, 2042 van den tweeden, 822 van den derden, 151 van den vierden en 28 zonder rang; in 2429 ondermeesters, waaronder 670 van den tweeden, 1116 van den derden, 530 van den vierden en 113 zonder rang, en in 970 kweekelingen; de *laatsten* in 313 hoofdonderwijzeressen en 512 secondanten.

Het onderwijzend personeel stond tot de leerlingen op alle lagere scholen op 15 Januarij als 1 tot 53, op 15 Julij als 1 tot 44. De reden was het *gunstigst* op 15 Januarij voor Utrecht en Noordholland, op 15 Julij voor Gelderland en Zeeland; het *ongunstigst* op 15 Januarij voor Overijssel, Groningen en Drenthe, op 15 Julij voor Groningen, Overijssel en Friesland.

Voor de openbare scholen was de reden op 15 Januarij als 1 tot 64, op 15 Julij als 1 tot 51. Zij was het *gunstigst* op 15 Januarij in Noordholland, Zeeland en Utrecht, op 15 Julij in Zeeland en Gelderland; het *ongunstigst* op 15 Januarij en op 15 Julij in Overijssel en Groningen. Voor de bijzondere scholen der 1ste klasse op 15 Januarij als 1 tot 44; op 15 Julij als 1 tot 43; het *gunstigst* op 15 Januarij en op 15 Julij voor Limburg en Drenthe; het *ongunstigst* op 15 Januarij voor Zeeland en Zuidholland, op 15 Julij voor Noordholland en Utrecht. Voor die der 2de klasse op 15 Januarij als 1 tot 24, op 15 Julij als 1 tot 23; op beide tijdstippen het *gunstigst* voor Drenthe en Utrecht; het *ongunstigst* voor Groningen en Overijssel.

Op 100 lagere scholen telde men gemiddeld over het Rijk 214 onderwijzers. De reden was het *gunstigst* in Zuidholland (283), Noordholland (249) en Utrecht (248); het *ongunstigst* in Drenthe (145) en Friesland (165). Voor de openbare scholen was de reden 193: het *gunstigst* in Zuidholland (257) en Noordholland (237), het *ongunstigst* in Drenthe (144), Limburg (165), Friesland en Groningen (168). Voor de bijzondere der 1ste klasse 349: het *gunstigst* in Noordholland (471) en Limburg (417), het *ongunstigst* in Friesland (100) en Groningen (158). Voor die der tweede klasse 242: het *gunstigst* in Noordbrabant (293) en Zuidholland (281), het *ongunstigst* in Friesland en Drenthe (100).

Indien men de openbare scholen afzonderlijk beschouwt, verkrijgt men, naar den maatstaf der bevolking op 1 Januarij 1849, op 10,000 zielen op 15 Januarij 1010 en op 15 Julij 806 leerlingen.

De reden was

het gunstigst:

in Drenthe	op 15 Januarij	1606,	op 15 Julij	1120
" Overijssel	" " "	1457,	" " "	1165
" Friesland	" " "	1450,	" " "	1249
" Groningen	" " "	1327,	" " "	1185

het ongunstigst:

in Utrecht	op 15 Januarij	636,	op 15 Julij	561
" Zuidholland	" " "	735,	" " "	646
" Noordholland	" " "	805,	— — —	—
" Noordbrabant	" " "	—	" " "	616

Voor de bijzondere scholen der eerste en tweede klasse gezamenlijk verkrijgt men, naar denzelfden maatstaf der bevolking, op de 10,000 zielen op 15 Januarij 259, op 15 Julij 251.

De reden was

het gunstigst:

in Utrecht	op 15 Januarij	435,	op 15 Julij	444
" Noordholland	" " "	404,	" " "	406
" Zuidholland	" " "	373,	" " "	372

het ongunstigst:

in Friesland	op 15 Januarij	20,	op 15 Julij	160
" Drenthe	" " "	57,	" " "	52
" Zeeland	" " "	126,	" " "	112
" Overijssel	" " "	153,	" " "	145

De toestand van het schoolwezen onderging ook dit jaar in het algemeen weinig verandering. In afwachting der wettelijke regeling van het onderwijs werd alles nagenoeg op denzelfden voet gelaten. Hoewel het wegblijven dier regeling eenen nadeeligen invloed

bleef uitoefenen, daar vele gemeentebesturen het nemen van maatregelen in zaken, die nu reeds voorziening zouden vorderen, van het tot stand komen der nieuwe wet afhankelijk maakten, of dit als voorwendsel bezigden, mag nogtans met lof worden gewaagd van enkele besturen, die, alleen lettende op den tegenwoordigen toestand, met grooten ijver de belangen van het openbaar onderwijs in hunne gemeente hebben behartigd en alles gedaan wat in hun vermogen was om dat onderwijs te verbeteren, uit te breiden en te doen bloeijen. Ook vele onderwijzers zijn voortgegaan, niettegenstaande hun toestand steeds ongunstiger werd, met onverflauwd moed hunne gewigtige taak te volbrengen. Aan hunne zorg en inspanning is het dan ook hoofdzakelijk te danken dat het onderwijs in het algemeen rijker vruchten heeft gedragen dan in de gegeven omstandigheden had mogen worden verwacht, en zelfs op onderscheidene plaatsen merkbaren vooruitgang heeft ondergaan.

Mogt in het laatste regeringsverslag op verbetering ten aanzien van het schoolgaan gewezen worden, ditmaal zijn dienaangaande minder gunstige berigten te geven. Wel was de vermindering, die het getal schoolgaande kinderen onderging, niet zoo aanzienlijk als in 1853, toen het alleen op de openbare scholen 7287 bedroeg; maar toch mag de vermindering in 1855, vooral in vergelijking met de zeer geringe van 1854, nog aanzienlijk heeten, daar het op de openbare scholen 4580 en op de bijzondere scholen der 2de klasse 1750 beliep, te zamen 6330. Het getal is wel op de bijzondere scholen der 1ste klasse met 2322 toegenomen, maar ook na aftrek daarvan waren er op 15 Januarij 1855 4008 minder schoolgaande kinderen dan op hetzelfde tijdstip in 1854. Die vermindering heeft niet uitsluitend in deze of gene provincie plaats gehad, maar verdeelt zich vrij regelmatig over het geheele Rijk. Zeeland en Groningen uitgezonderd, waar eene kleine vermeerdering werd waargenomen, is in al de provincien, voornamelijk in Zuidholland, het getal kinderen, die de openbare scholen bezochten, minder geweest dan in 1854. Deze omstandigheid, gevoegd bij de ook nu weder waargenomen vermeerdering der leerlingen op de bijzondere scholen der 1ste klasse, schijnt de reeds vroeger gemaakte opmerking te bevestigen, dat de oorzaak der vermindering hoofdzakelijk, zoo niet uitsluitend, te zoeken is in den ongunstigen geldelijken toestand van vele ouders.

Ook dit jaar werd der Regering zelfs in meer dan gewone mate de gelegenheid aangeboden, welke zij gaarne heeft aangegrepen, om door het toekennen van zilveren medailles aan onderwijzers, die gedurende eene halve eeuw of langer hunne betrekking met bijzonderen ijver hadden waargenomen, het bewijs te geven, dat hunne verdiensten door de Regering werden erkend en gewaardeerd. Aan negen hunner viel zoodanige onderscheiding ten deel: voor vijftigjarige dienst aan de openbare onderwijzers *S. J. Meijer* te Beneden-Knijpe, *W. van den Hoonaard* te Hillegersberg, *J. Kloosterman* te Wijchen, *R. Bell*, *Chr. Christiaan*, *R. Spruijt* en *A. J. Baars* te Amsterdam, de beide eerstgemelden hoofdonderwijzers aan de stads-armenschoolen, de twee laatsten onderwijzers aan de diaconieschoolen der Hervormde gemeente; *G. Spijkerman*, hoofdonderwijzer der school van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen te Zwolle; voor zestigjarige dienst aan *D. J. Kerkhoven*, openbaar onderwijzer te Flaksbergen.

Het getal van hen, die zich tot het verkrijgen van het radicaal van onderwijzer of onderwijzeres of van eenen hooger rang hebben aangemeld, was minder aanzienlijk dan in 1854. Toen beliep het 1543, thans 1377. Dat het schooltoezigt wederom nauwkeurig acht heeft gegeven op de kundigheden der geëxamineerden blijkt uit het aantal afgewezenen, hetwelk 335 bedroeg. In Noordbrabant werden 92 toegelaten, 47 afgewezen; in Gelderland waren deze getallen 159 en 41, in Zuidholland 199 en 114, in Noordholland 177 en 64, in Zeeland 46 en 5, in Utrecht 85 en 16, in Friesland 76 en 9, in Overijssel 78 en 13, in Groningen 56 en 16, in Drenthe 23 en 8, in Limburg 51 en 2. Het cijfer der toegelatenen beliep 1042: 113 minder dan in het vorig jaar.

Van den ijver en de belangstelling van onderscheidene schoolopzieners en plaatselijke schoolcommissien kan weder met lof worden gewaagd. Wenschelijk bleef het evenwel steeds dat dit gunstig getuigenis meer algemeen kon wezen.

OPENBARE SCHOLEN.

a. Staat van het onderwijs.

Het getal dezer scholen is dit jaar met één verminderd en

alzoo op 2479 gekomen. In de meeste provincien bleef het onveranderd: alleen in Friesland vermeerderde het met drie; terwijl het in Noordbrabant met één en in Gelderland met drie verminderde.

De gezamenlijke scholen, waarbij 4654 onderwijzers en 130 onderwijzeressen werkzaam waren, werden op 15 Januarij 1855 bezocht door 308,495 en op 15 Julij door 246,347 leerlingen. De staat van het onderwijs is van 795 scholen opgegeven als zeer goed, van 1283 als goed, van 356 als middelmatig, van 43 als slecht.

De hinderpalen welke, blijkens vroegere verslagen, den bloei van het onderwijs in Noordbrabant in den weg staan, konden ook dit jaar niet worden opgeheven. Op nieuw werd opgemerkt dat van de bevordering van stoffelijke belangen meer werk werd gemaakt dan van de ontwikkeling van het verstand en de verrijking van den geest, waarvoor bij de lagere standen en bij de meeste plaatselijke besturen lust en gezindheid ontbreken. Een gevolg hiervan is dat op eene menigte scholen het aantal kinderen beneden den leeftijd, waarop gewoonlijk de scholen bezocht worden, meer en meer toeneemt, maar dan ook de scholen te spoedig verlaten worden, zoo zelfs dat in vele, merklijk meer dan vroeger, de hoogste klassen gedurende een geruimen tijd onbezet blijven; hierdoor gaat de op zoo jeugdigen leeftijd verkregen kennis spoedig te loor, terwijl slechts enkele leerlingen later te gelegener tijd nog eens op de school terugkomen. Ook is op nieuw ernstig geklaagd over de onvoldoende wijze waarop voorzien wordt in het kosteloos onderwijs ten behoeve van het steeds klimmend aantal kinderen van armen en onvermogenen, waartoe meer dan ooit afdoende maatregelen met nadruk vereischt zouden worden, vooral nu zoo vele mingevoeden, bij de duurte der eerste levensbehoeften, niet dan met de grootste moeite in hun onderhoud kunnen voorzien. Het is er evenwel verre af, dat deze gewigtige aangelegenheid overal zou worden verwaarloosd; vele gemeenten onderscheiden zich hierin loffelijk, maar het meerendeel laat er zich niet aan gelegen liggen en bepaalt zich veelal bij het toekennen van zekere vaste geldelijke toelagen aan de onderwijzers, zonder acht te geven of van de zeer beperkte vergunningen om kosteloos onderwijs te genieten getrouw gebruik wordt gemaakt, terwijl een dagelijksch en nauwgezet toezigt te meer gevorderd zou worden,

omdat de ouders weinig of geen prijs stellen op deze voor hen en hunne kinderen zoo belangrijke zaak. Hierbij komt nog het bezwaar, dat op niet weinig plaatsen de besturen wel die min be-
 duidende toelage voor het onderwijs verstrekken, maar zij de ouders voor de aanschaffing der schoolbehoeften laten zorgen, hetgeen zeer nadeelig op het onderwijs werkt. Hier en daar treft men zeer enkele gelukkige uitzonderingen aan, ook bij sommige armbesturen, die na de invoering der nieuwe wet zich bepaald voorbehielden, in de kosten van het onderwijs te voorzien. De vaste commissien tot wering van bedelarij in onderscheidene gemeenten van het 7de schooldistrict zijn voortgegaan met de bevordering van het schoolbezoek der arme en behoeftige kinderen; even als in het vorig jaar zijn hiervan te Rosendaal, Wouw, Bergen op Zoom en Sprundel de beste gevolgen verkregen. Hoewel op onderscheidene scholen het aantal onderwijzers voldoende is, blijft dit onmisbaar bestanddeel op een aantal andere ontbreken, zoodat men menigwerf scholen aantreft waar voor 150 tot 200 en meer leerlingen slechts een enkele onderwijzer werkzaam is. Voorziening hierin stuit op de onzekerheid, wie de kosten moeten dragen, zoowel als op het toenemend gebrek aan geschikte ondermeesters. Ook zijn er onder de hoofdonderwijzers nog velen, die van wege ouderdom of onvoldoende geschiktheid noodwendig zouden moeten worden vervangen. Ten gevolge van overlijden of verleenen van pensioen kon dit op enkele plaatsen geschieden.

De berigten over den staat van het openbaar onderwijs in Gelderland waren over het algemeen gunstig. Zonder te groote uitbreiding der vakken, won het in deugdelykheid en werd er meer en meer acht gegeven op verstandontwikkeling en op eene godsdienstig zedelijke opleiding. Nogtans bleef er nog veel dat voorziening vereischte. Zoo toch wordt het noodig geacht, dat het aantal openbare scholen vermeerdere, vooral in gemeenten, die vele dorpen en buurtschappen tellen, verwijderd van de hoofdplaats of op aanmerkelijken afstand van elkander. In het zuiden der provincie nogtans, met name in de Betuwe, Maas-en-Waal en Bommelerwaard, is het aantal scholen vrij voldoende. Slechts enkele gemeenten zijn zoo uitgebreid, dat de kinderen uit afgelegen buurten groote bezwaren ondervinden in het bezoeken der scholen. Maar het ontbreekt op vele plaatsen, zoowel hier als in de overige

deelen der provincie, aan de noodige hulp bij het onderwijs. In den winter moet op sommige plaatsen een onderwijzer met meer dan 100 kinderen bezig zijn en kan hij dus weinig uitvoeren, terwijl juist die tijd voor vele kinderen de eenige is, waarin zij kunnen leeren. De onderwijzers kunnen onmogelijk ondermeesters bekostigen, en bij de gemeentebesturen ontmoet dit ook bezwaar, vooral daar het getal schoolgaande kinderen des zomers zoo zeer daalt, dat er dan geene behoefte aan hulp voor den onderwijzer bestaat. Als hoofdbeleidsel tegen de ontwikkeling van het onderwijs is op nieuw het ongeregeld schoolgaan vermeld. Niet alleen maken zij, die ongeregeld komen, zelve geene vorderingen, maar waar het kwaad heerscht, zoo als op vele plaatsen, lijden de geregeld opkomenden evenzeer. In zulk geval toch is het niet wel mogelijk goed klassikaal onderwijs te geven en is de onderwijzer, ondanks zich zelve, verplicht tot een hoofdelijk onderwijs over te gaan, dat door vele ouders bovendien nog met aandrang begeerd wordt. Het tijdroovende van dit onderwijs is mede oorzaak dat op vele scholen niets anders kan geleerd worden dan lezen, schrijven en een weinig rekenen, soms nog zingen; geschiedenis en aardrijkskunde worden dan geheel ter zijde gelaten of ter loops met enkelen behandeld. Dit is de groote kwaal der meeste scholen ten platten lande, en de daartegen beproefde middelen baten slechts in zeer geringe mate. Niettegenstaande in de meeste gemeenten maatregelen genomen zijn om aan de kinderen van onvermogenen kosteloos onderwijs te verschaffen, zijn deze zeer nalatig in het bezoeken der scholen, hetgeen toegeschreven wordt aan de geringe ontwikkeling der ouders zelve en aan hunne begeerte om al spoedig van den arbeid der kinderen in fabrieken of op het land voordeel te trekken. De belangstelling der gemeentebesturen in het onderwijs laat op zeer vele plaatsen te wenschen, doch ook bij hen, die zich te dien opzichte niet onverschillig betoonen, zijn veelal de groote onkosten, aan een goed onderrigt verbonden, een onoverkomelijk beleidsel voor verbetering en uitbreiding. Ook werkt de omstandigheid, dat vele bejaarde onderwijzers, niettegenstaande hunne ongeschiktheid, uit hoofde van het gemis aan fondsen om hen te kunnen pensioneren, hunne betrekking moeten blijven waarnemen, ongunstig op het onderwijs.

In Zuidholland heeft de staat van het onderwijs in het alge-

meen grond geleverd tot tevredenheid, schoon de geringe belangstelling van vele ouders wederom op meer dan ééne plaats stof tot klagen gaf. Op meest alle scholen was het onderwijs goed en doelmatig; op enkele zelfs uitmuntend. Onderscheidene gemeentebesturen hebben tot dien gunstigen toestand in meerdere of mindere mate medegewerkt. Overigens hadden in de leerwijze geene merkbare veranderingen plaats. Aan enkele hoogbejaarde onderwijzers is een billijk pensioen verleend.

Ook omtrent het onderwijs in Noordholland is over 't geheel een gunstig getuigenis afgelegd. Al wat in het laatste regeringsverslag gemeld is omtrent de gelegenheid tot het ontvangen van onderwijs in elke gemeente, het vormende en ontwikkelende in verreweg de meeste scholen, de zedelijk godsdienstige strekking, alsmede de behandeling van andere vakken dan het hoognoodige lezen, schrijven en rekenen, tot zelfs in niet weinige scholen van vreemde talen, stel- en meekunst, kan thans herhaald worden. Nogtans zijn de vroeger aangewezen gebreken geenszins alle weggenomen. Sommige zijn van tijdelijken aard en spruiten voort uit de ongenoegzame hulp bij het onderwijs, den gebrekkigen staat of de verkeerde inrigting der schoollocalen; maar daarin wordt zooveel mogelijk dadelijk voorzien, hetzij door toevoeging van bekwame en geschikte ondermeesters, hetzij door het verbeteren of vernieuwen der schoollocalen en het opwekken der gemeentebesturen tot belangstelling in het onderwijs en bevordering van de belangen der onderwijzers. Dikwijls worden deze pogingen met gunstigen uitslag bekroond, zoodat op slechts enkele afgelegen scholen het onderwijs bepaald slecht is te noemen. Daarentegen vindt men weder, zelfs op sommige eilanden, scholen, welke als modelscholen zouden kunnen worden aangemerkt.

Schoon de berigten aangaande den gang van het onderwijs in Zeeland gunstig luiden, is de opmerking gemaakt, dat, hoewel het getal schoolgaande kinderen eenigzins is toegenomen, het toch verre blijft beneden eene matige berekening van hen, die in de jaren vallen om de scholen te bezoeken. Dit schijnt te moeten worden toegeschreven deels aan de weinige belangstelling van vele ouders, deels aan de onverschilligheid van sommige gemeentebesturen. In deze provincie, waar landbouw de voorname bron van bestaan uitmaakt, is in de laatste jaren onder de landlieden zeer

groote welvaart genoten. De stand der arbeiders heeft in die welvaart weinig gedeeld. Door de steeds toenemende bevolking ten platten lande is de standaard der dagloonen meestal beneden de behoeften der huisgezinnen en den hoogen prijs der levensmiddelen gehouden, en kinderen die op de school behooren, worden voor den veldarbeid gebezigd. Op sommige plaatsen heerscht bezwaar tegen de koepokinenting en worden de kinderen liever te huis gehouden dan daaraan onderworpen. Het gebrek aan geschikte ondermeesters doet zich in de meeste districten gevoelen, zoowel op de dorpsscholen voor uitsluitend lager onderwijs, als op de scholen voor middelbaar onderwijs.

Op de dorpsscholen is het onderwijs algemeen voldoende, maar daarvan wordt te weinig gebruik gemaakt. Nog altijd is het verschil van schoolgangers in den winter en in den zomer zeer groot. Behoudens gunstige uitzonderingen, bepaalt zich het onderwijs dan tot lezen, schrijven, rekenen, eenige taalstudie, aardrijkskunde en geschiedenis van het vaderland en der Israëlieten. In de steden gaat het onderwijs vooruit. Te Middelburg en te Zierikzee is thans gelegenheid om alle kinderen, die daartoe worden aangegeven, voor een gering of zonder schoolgeld op de stadslagere scholen te plaatsen. Te Vlissingen, waar het lokaal der stadsschool voor on- en minvermogenden te bekrompen was om aan alle aanvragen te voldoen, waren zeer goede plannen ahangig om de lokalen te vermeerderen en te verbeteren. Het verslag der plaatselijke schoolcommissie te Goes luidde gunstig.

In de provincie Utrecht had over het geheel geen achteruitgang plaats. Teregtwijzing en gemoedelijke toespraak van den schoolopziener bragten veelal goede vruchten voort. In de klassikale verdeling is eenige vooruitgang bespeurd, met de voordeelen die daaraan onmiskenbaar verbonden zijn.

Van vele zijden zijn middelen aangewend om het getal der hulponderwijzers te vermeerderen. De subsidien der Provinciale Staten komen daarin krachtig tegemoet. Waar evenwel die vermeerdering op geldelijke bezwaren stuit, blijft de toestand van het onderwijs achterlijk; sommige schoolopzieners klaagden zeer over dit gebrek. Ook de klagten over het schoolverzuim bleven talrijk. Onverschilligheid en hebzucht van vele ouders, zoomede de duurte der levensmiddelen, waren de voornaamste oorzaken van

dat verzuim. De aanmerking is herhaald, dat nog te weinig op de wezenlijke verstandsontwikkeling en harmonische oefening van alle geestvermogens wordt gewerkt, en het verband tusschen de school en het leven nog gering is. Het sober inkomen des onderwijzers staat allen vooruitgang krachtig in den weg en noodzaakt hem bijwerk te zoeken en zijne aandacht van de school af te trekken. Het gemis van een schoolfonds en van een pensioenfonds voor bejaarde en behoeftige onderwijzers doet soms jaren lang eene gemeente van goed onderwijs verstoken blijven.

Het vak dat nog veel verbetering behoeft is en blijft het rekenen. De werktuigelijke vaardigheid hierin door de leerlingen verkregen is over het algemeen niet groot, en hun inzien van de gronden der bewerking nog minder. Enkele onderwijzers echter vatten de zaak reeds beter op en zullen door hun voorbeeld en de uitkomsten van hun onderrigt, naar men vertrouwt, gunstig op de overigen werken. De meening, nog zoo algemeen verspreid, dat het grondig rekenen boven de bevassing van tamelijk ontwikkelde kinderen ligt, zal dan langzamerhand verdwijnen. Het rekenen uit het hoofd wordt iets meer dan vroeger, maar toch nog veel te weinig beoefend. Het onderwijs in den zang is nog niet algemeen en waar het gegeven wordt, laat het nog veel te wenschen. In enkele scholen wordt vrij goed onderwijs in de moedertaal gegeven, doch doorgaans wordt hiervan te weinig partij getrokken voor verstandsontwikkeling.

Het onderwijs in de aardrijkskunde, nog niet overal gegeven, bepaalt zich te veel tot het opzeggen van namen van steden, rivieren enz.; zonder het beeld der aardoppervlakte den leerlingen duidelijker te doen worden. Op vele scholen blijft de vaderlandsche geschiedenis te zeer op den achtergrond. Natuurkennis doet de jeugd in de school nog weinig op. De onderwijzers zelve moeten eerst op de hoogte gebracht worden, om met de leerlingen op eene nuttige wijze over de natuur te kunnen spreken. In het derde district heeft men eenige verbetering te dien aanzien waargenomen, hetgeen gedeeltelijk te beschouwen is als de vrucht van hetgeen op het onderwijzersgezelschap te Amersfoort, onder de leiding des districts-schoolopzieners, is geschied.

In Friesland heeft het onderwijs in meer dan één opzigt verbetering ondergaan. De over het algemeen toenemende bloei was

het gevolg deels van de zorg der besturen om, bij de handhaving en opvolging der bestaande wettelijke verordeningen, de vermeerdering en verbetering der leesinrigtingen, benevens het schoolgaan der kinderen uit den mingevoeden stand te bevorderen, scholen, onderwijzerswoningen en leermiddelen te vernieuwen of te verbeteren, en de inkomsten van sommige onderwijzers te verhoogen; deels van de behoorlijke pligtsbetrachting der onderwijzers en van hunne pogingen om door aankweeking van eigen kennis en practische geschiktheid het onderwijs meer en meer naar de bestaande behoeften en de eischen des tijds in te rigten; deels van bemoeijingen der schoolopzieners en plaatselijke schoolcommissien. Op vele scholen heerschte meer eenheid in het onderwijs en eene doelmatige verbinding der onderscheidene leervakken bij eene bepaalde regeling der werkzaamheden; aan de noodzakelijkste leervakken werden de meeste tijd en de grootste zorg gewijd; bij de keuze der leerboeken is niet alleen op verscheidenheid, maar ook op degelijkheid en eene practisch nuttige strekking van den inhoud gelet, terwijl op 79 scholen leer- en leesboeken zijn ingevoerd, die betrekking hebben op landbouw en nijverheid.

Bij het leesonderrigt bleef men vrij algemeen de gewijzigde klankmethode van Nieuwbold volgen. Terwijl slechts hier en daar zoo-genaamde letterkasten, lees- of schuiframen, of soortgelijke leermiddelen aangetroffen werden, bedienden de meeste onderwijzers zich van het zwarte bord, om de kinderen met de letterklanken bekend te maken en hun de eenvoudigste letterverbindingen te leeren uitspreken, welke oefeningen vervolgens in de leesboekjes werden voortgezet. Op de meeste scholen werd voorts door voorlezen, vragen over de leesstof, eenvoudige woordverklaringen en, zooveel nodig, door het overbrengen van Nederlandsche in Friesche woordvormen, de juiste uitspraak, de natuurlijke leestoon en het verstaan van het gelezene bevorderd. Hier en daar trof men echter bij de onderwijzers nog de verkeerde gewoonte aan, om in het leesonderrigt of te veel voor te zeggen en daardoor den leerlingen geene genoegzame gelegenheid tot oplettendheid en krachtsinspanning te geven, of onder het gelijktijdig verrigten van andere werkzaamheden, te weinig acht te slaan op de juiste uitspraak en den natuurlijken leestoon.

Omtrent het schrijven valt nog steeds op te merken, dat het

in verscheidene scholen te veel in eene soort van teekenoefeningen bestaat, zoodat de leerlingen bij het verlaten der school geene vaste, loopende hand hebben en daardoor, reeds korten tijd na het staken der lessen, slechte schrijvers worden. Meer en meer worden echter de onderwijzers overtuigd dat aan dit leervak eene grootere zorg behoort besteed te worden: bij eenige onderwijzersgezelschappen hebben dan ook de leden zich bezig gehouden met het onderzoeken en bespreken eener betere schrijf-leermethode naar aanleiding van proefnemingen, die aanvankelijk goede uitkomsten hebben opgeleverd.

Het onderwijs in het schriftelijk rekenen werd op de meeste scholen voldoende bevonden. Minder was men tevreden over het rekenen uit het hoofd. Over het geheel werd het rekenonderwijs nog te veel als enkel doel voor practisch gebruik en niet genoeg als middel tot verstandsonwikkeling behandeld.

In bijna alle openbare scholen werd min of meer voldoende onderwijs in de zangkunst gegeven. Vooral kon men vooruitgang in dit leervak opmerken, waar onderwijzers zich bij zangvereeningingen aansloten en afzonderlijke lessen in het zingen, buiten de gewone leeruren, ook aan de schooljeugd gaven. Slechts op enkele plaatsen bevond men dat van het zangonderwijs ten koste van de overige leervakken te veel werk werd gemaakt, of dat onderwijs bijna geheel verzuimd werd.

Het onderwijs in de Nederlandsche taalkunde is op de meeste volksscholen nog niet wat het zijn kon en moest. Opzettelijk onderwijs in de geschiedenis naar wetenschappelijke handleidingen werd alleen op de voornaamste scholen gegeven. Elders werden de leerlingen slechts uit leesboeken met eenige der belangrijkste punten van de vaderlandsche, bijbelsche of algemeene geschiedenis bekend. Schoon ook de aardrijkskunde alleen in de voornaamste scholen als een bepaald leervak behandeld werd, verzuimden de meeste onderwijzers niet hunne leerlingen met behulp van landkaarten althans eenig begrip van de gesteldheid der provincie en des vaderlands te verschaffen. Eenigen gingen zelfs verder en gaven een overzicht ook van andere landen, met eene verklaring der wereldkaart. Ook het teekenen van landkaarten kwam meer algemeen in zwang.

Van het onderwijs in de natuurkunde werd steeds weinig werk

gemaakt. Slechts hier en daar werden leerboeken gebruikt, die den onderwijzers gelegenheid gaven de kinderen te onderhouden over de vruchten, verschijnselen en voortbrengselen der natuur.

De verwachting werd gekoesterd, dat de pogingen, bij verscheidene onderwijzersgezelschappen aangewend om den smaak voor de beoefening der natuurkundige wetenschappen onder de leden aan te kweeken, meer en meer heilzame vruchten voor de volksscholen zouden dragen.

Het onderwijs in de levende talen bleef over 't algemeen voldoende, schoon de behandeling der grammaticale regels hier en daar wetenschappelijker kon zijn en bij de beoefening dier talen meer werk van hare letterkunde behoorde gemaakt te worden.

Ten aanzien van het onderwijs in de provincie Overijssel zijn geene bijzonderheden medegedeeld. De provinciale commissie van onderwijs heeft zich bepaald bij de opmerking, dat het getal der openbare scholen geene verandering heeft ondergaan, dat het getal leerlingen wederom iets kleiner was dan in het voorgaande jaar, welke vermindering vooral te zoeken is in de eerste afdeelingen van het eerste en zesde district, terwijl in de overige districten vermeerdering plaats had; dat de staat van het onderwijs van 98 scholen zeer goed was, van 78 goed, van 32 matig en van 3 slecht, zoodat de toestand ook in 1855 weder is verbeterd.

Bij voortdaring waren de berigten omtrent het onderwijs in Groningen gunstig. In 't algemeen stellen de ouders belang in het onderwijs hunner kinderen en laten zij hen uit dien hoofde daarvan een geregeld gebruik maken. Over het geheel neemt het onderwijs in grondigheid toe. De bewoners van het platteland, en deze bedragen $\frac{5}{6}$ van de geheele bevolking, mogen zich over eenen vooruitgang in beschaving verheugen, die gunstig afsteekt bij vroeger. De eigenlijke landbouwers maken van de groote welvaart, welke zij in de laatste jaren ondervonden, ook gebruik voor hunne vorming en die hunner kinderen, en voor de bevordering van het algemeen welzijn, zoo als blijkt uit de deelneming aan velerlei bestaande maatschappijen of de oprigting van nieuwe, en de vermenigvuldiging van leesgezelschappen, en bijzonder ook uit de opening van velerlei nieuwe inrigtingen van onderwijs of de uitbreiding van oude. In het derde district is vooral het onderwijs in de zangkunst vooruitgegaan; in het vierde werd op onder-

scheidene scholen meer werk gemaakt van het taalkundig onderwijs, terwijl ook op sommige scholen de natuurkunde als leervak is opgenomen.

In Drenthe mogt de staat van het onderwijs voldoende worden genoemd, zelfs gunstig en bemoedigend bij vergelijking met den toestand van voor een tiental jaren. In dien tijd is er niet alleen voor het onderwijs vrij wat gedaan, wat gebouwen en regeling betreft, in de voornaamste gemeenten: Assen, Meppel, Coevorden en Hogeveen, maar vooral ook wat het personeel der onderwijzers aangaat, die inmiddels in die plaatsen zijn opgetreden. De vooruitgang is niet tot de voornaamste gemeenten bepaald gebleven. Alleen in het eerste district zijn, buiten die te Assen, zeven scholen, te Zuidlaren, Anlo, Annerveensche kanaal, Annerveen, Spijkerboor, Gasselter-Nijveen en Loon (waarvan de vijf laatste wat langer of korter geleden niets beteekenende winter-bijscholen waren), in welke het onderwijs aan alle redelijke eischen beantwoordt en op de hoogte is van de behoeften der algemeene volksbeschaving.

Het onderwijs zelf vertoont zich in meer dan één opzigt in geen ongunstig licht. Het getal der scholen neemt toe, waar werkelijk klassikaal onderwijs wordt gegeven. Vooral is ook de kennis der aardrijkskunde algemeen toegenomen, zoomede de bedrevenheid in het rekenen. Taalkunde en kennis der vaderlandsche geschiedenis breiden zich uit, al wordt ook dit onderwijs niet altijd geleid door een helder inzicht en in het oog houden van het doel. Doorgaande gebreken zijn, dat te overhaast wordt gelezen en eene goede uitspraak verzuimd, dat schriftelijke opstellen doorgaans worden verwaarloosd, ten minste daarvan nog niet zoo veel werk wordt gemaakt als het gewigt der zaak vordert.

Op alle scholen wordt gezongen; op eenige worden ook de theorie van den zang en zijne beginselen onderwezen. Zangvereenigingen, onder de leiding van den onderwijzer van het dorp of gehucht, zijn zeer in zwang. Het teekenen, als middel om de kleine kinderen bezig te houden, het aanschouwingsvermogen te vormen en het oog juist te doen zien, is vrij algemeen. De vorderingen in de beginselen van dit vak zijn op enkele scholen verrassend.

Omtrent den toestand van het onderwijs in Limburg zijn geene bijzonderheden medegedeeld. Van 47 scholen is het onderwijs

opgegeven zeer goed te zijn, van 69 goed, van 29 matig, van 17 slecht.

b. Inkomen der onderwijzers.

De hieromtrent ontvangen berigten komen zakelijk neder op het navolgende. In Noordbrabant kwam in de inkomsten der onderwijzers geene aanzienlijke verandering. Vele onderwijzers hebben geene genoegzaam bestaan, ook ten gevolge van den onwil der gemeentebesturen. Van de 298 openbare onderwijzers hadden er 123 slechts f 300 inkomen of minder, 97 tot f 500, 61 tot f 800, en 17 daarboven.

Uit Gelderland is de opmerking herhaald dat het inkomen der onderwijzers, vooral ten platten lande en dan nog wel bijzonder in de buurtscholen, te gering is, zoodat zeer vele onderwijzers gedwongen worden door andere bezigheden in hunne behoeften te voorzien. Vooral is dit gedurende 1855 weder gebleken, daar door de duurte der levensmiddelen vele kinderen zijn te huis gehouden om het schoolgeld uit te winnen, waardoor dus het inkomen der onderwijzers in dezelfde mate is verminderd. Er waren vele onderwijzers, die, met inbegrip van het schoolgeld, op geen f 150 inkomen konden rekenen. In het zesde district hebben de 31 openbare onderwijzers gemiddeld ruim f 200 inkomen. Sommigen waren verplicht op hunne kosten ondermeesters te houden en hadden zelfs geen vrije woning.

De bezoldiging der openbare onderwijzers in Zuidholland is in de steden en ten platten lande, in gemeenten waar schoolfondsen bestaan, over het algemeen voldoende. Waar zoodanige fondsen niet aanwezig zijn, ondervonden de onderwijzers veel nadeel in hunne inkomsten, zoo door wanbetaling als door het ongeregeld schoolgaan en de mindere opkomst van kinderen, gedeeltelijk veroorzaakt door de duurte der levensmiddelen, gedeeltelijk door langdurige strenge koude en heerschende ziekte. Op zeer enkele plaatsen werd het gemeente-tractement verhoogd.

In Noordholland is het inkomen der onderwijzers op vele plaatsen nog zeer sober en staat het niet altijd in verhouding tot hetgeen van hen gevorderd wordt, noch tot de dagelijksche behoeften, vooral

van de talrijke gezinnen van velen hunner en de aanhoudende duurte der levensmiddelen.

In Zeeland kwam over het algemeen geene verandering in den toestand van het inkomen der onderwijzers. Op sommige plaatsen nam het eenigzins toe ten gevolge van het vinden van het schoolgeld voor kinderen van onvermogenen door giften van particulieren, loterijen enz.

In de provincie Utrecht kan het inkomen slechts in enkele gemeenten zeer voldoende worden genoemd, en wat vroeger voldoende was werd, bij de duurte der levensmiddelen, ongenoegzaam. Ook de ouders trachtten zooveel mogelijk op alles te bezuinigen. De overstroming had aan vele onderwijzers groote schade berokkend door het stilstaan der scholen.

In Friesland ondergingen de inkomsten van eenige der talrijke te gering bezoldigde onderwijzers verbetering. Evenwel bleef verdere voorziening steeds wenschelijk, daar er nog 7 onderwijzers waren die minder dan f 200 inkomen hadden, en 77 wier bezoldiging, alles daaronder begrepen, van f 200 tot f 300 beliep.

Uit Overijssel zijn geene klagen over het inkomen der onderwijzers vernomen.

In het inkomen der onderwijzers in de provincie Groningen had geene verandering van enig belang plaats. De kerkelijke betrekkingen geven op vele plaatsen de meeste voordeelen, vooral nu de landerijen tot aanzienlijke prijzen kunnen worden verhuurd. Doch niettemin is het inkomen van de meeste onderwijzers te gering en niet geëvenredigd aan hunnen moeilijken werkkring en voor eenigen zelfs zoo gering, dat zij in de noodzakelijkste behoeften voor zich en de hunnen niet kunnen voorzien.

Ook in Drenthe en Limburg is het inkomen der onderwijzers nagenoeg op gelijke hoogte gebleven. In eerstgemelde provincie had nogtans eene groote verbetering plaats, naardien, door samenwerking van het gemeente-, provinciaal en algemeen bestuur aan die bijschoolhouders, welke tot hiertoe, onder gewoonte, op de rij af bij de ingezetenen rondgingen eten, een vast kostgeld is toegelegd.

Bleef alzoo over het algemeen de geldelijke toestand der onderwijzers ongunstig, de provincien en het Rijk zijn wederom de meest behoeftigen eenigermate te hulp gekomen.

Behalve ruim f 3300 voor gratificaties, besteedde het Rijk in

1855 voor nieuwe jaarwedden eene som van f 2000. Hierdoor klom het cijfer der rijks-jaarwedden tot f 152,000, welk bedrag aldus was verdeeld: Noordbrabant f 49,415, Gelderland f 21,326, Zuidholland f 8932.40, Noordholland f 10,571, Zeeland f 5583, Utrecht f 2296, Friesland f 6264, Overijssel f 13,121, Groningen f 16,034.70, Drenthe f 6586.90, Limburg f 11,970.

c. Ondersteunings-, pensioen- en weduwnenfonds.

Het provinciaal weduwen- en weezenfonds in Noordbrabant, onder krachtige en dadelijke medewerking en toezigt der commissie van onderwijs in 1854 in werking gebracht, werd over het algemeen met welgevallen bij de onderwijzers aangenomen, gelijk al dadelijk bleek uit de vrij aanzienlijke vrijwillige deelneming. Te betreuren was het evenwel dat vele onderwijzers door hunne bekrompen omstandigheden daarvan weêrhouden werden. De toestand van het fonds gaf reden tot tevredenheid. Het telde 134 leden en 3 donateurs, en had een kapitaal van f 2678.20, terwijl geene deelhebbers overleden waren.

Het weduwen- en weezenfonds in het 9de district, aanvankelijk voor de onderwijzers van dat district bestemd, werd in 1855 ook voor algemeene deelneming opengesteld. Het werkt zeer goed en belooft nog meer voor de toekomst, daar de grondslagen hecht zijn. In het 8ste district heeft men zich bepaald tot de vestiging van een uitkeeringsfonds in eens bij overlijden, dat almede eene weldadige strekking heeft.

Het weduwen- en weezenfonds in Gelderland was weder vooruitgegaan. Op 1 October 1855 bedroeg het kapitaal f 23,450.095.

Het onderwijzersweduwen- en nagelaten-kinderfonds in Zuidholland bleef steeds in gunstigen staat, vooral ook door belangrijke ondersteuning van wege de provincie. Het aantal leden neemt steeds toe, daar de deelneming voor elken nieuwen onderwijzer verplichtend is. Evenmin als in het voorgaande jaar behoefte in 1855 een buitengewone omslag over de deelhebbers te worden geheven, daar de gewone bijdragen voldoende waren om de uitkeeringen te bestrijden, terwijl op nieuw een gedeelte der provinciale toelage kon worden gebezigd om de uitkeeringen eenigermate te verhoogen.

Ten aanzien der vereeniging van onderwijzers in Noordholland

om, bij overlijden der deelhebbers, aan de nagelaten betrekkingen eene bepaalde som te verzekeren, en der onderwijzers-spaarbank van de Amsterdamsche afdeeling van het Nederlandsch Onderwijzers-genootschap zijn geene mededeelingen ontvangen.

De schoolonderwijzers-weduwenbeurs in Zeeland bleef in goeden staat; eene wijziging van het reglement werd voorbereid.

Het Utrechtsche weduwenfonds *Weduwenhulp* bleef gunstig werken. Het te Amersfoort in 1854 opgerigte contract van onderlingen waarborg ten voordeele van nagelaten betrekkingen had nog te kort bestaan om daarover met juistheid te kunnen oordeelen.

De weduwen- en weezenbeurs voor de onderwijzers in Friesland telde in 1855 402 contribuierende leden en 19 trekkende weduwen met 2 kinderen en 1 wees. Zij ontving aan gewone en buitengewone contributien f 2288.95 en aan vrijwillige giften f 405. Aan de trekkenden keerde zij f 1452.50 uit. Het reservefonds klom van f 1565.865 tot f 2807.315.

Het in de provincie Groningen bestaande ondersteuningsfonds, dat zich ten doel stelt oude of arme onderwijzers eenigermate te ondersteunen en hen in het houden van eenen ondermeester behulpzaam te zijn, gaat bestendig vooruit. De inkomsten beliepen f 1090.385, de uitgaven f 456.195. De staat van het fonds was op den 31sten December 1855 f 6700.

Ook het weduwenfonds bleef in gunstigen staat. De inkomsten beliepen f 4870.09, de uitgaven f 3463.315. De staat van het fonds was op den 31 December 1855 f 39,459.845.

Het voorgenomen pensioenfonds voor onderwijzers in Drenthe was dit jaar nog niet tot stand gekomen. Het ondersteuningsfonds bevond zich in gunstigen toestand. Terwijl aan pensioenen eene som van f 599.055 is uitbetaald, leverde de rekening op 1 Januarij 1856 een batig saldo op van f 542.175.

d. *Schoollocaten.*

Uit Noordbrabant is op nieuw betuygd, dat voor de gebouwen ten dienste van het onderwijs vrij goed wordt gezorgd en dat, zoo de overige belangen evenzeer wierden ter harte genomen, in de zaak van het onderwijs eene groote schrede voorwaarts zou worden gedaan. Vooral aan de gebouwen wordt naar behooren de

hand gehouden; minder aan de schoolmeubelen en de verdere hulpmiddelen voor het onderwijs. Behalve de gewone herstellingen en vernieuwingen, werden van rijkswege subsidien verleend voor een nieuw schoollocaal en woning te Aalst, voor herstelling van het schoolgebouw te Kessel, voor eene nieuwe woning te Heusden, voor school en woning te Oosterhout, voor verbouwing van het schoollocaal te Wagenberg, voor eene nieuwe school en woning te Veldhoven, en tot vernieuwing der school en verbetering der woning te Sleetwijk, te Dinther, Geffen, Aarle-Rixtel, Lierop, Budel, Eindhoven, Steen, Wagenberg en Vortum werden aanmerkelijke verbeteringen aan schoollocalen en onderwijzerswoningen aanbesteed, ten gezamenlijke bedrage van f 26,958.

Van de 298 openbare schoolgebouwen zijn nog 25 en van de 298 onderwijzerswoningen, 35 als slecht opgegeven. Overigens zijn er 30 scholen en 54 onderwijzerswoningen, die niet aan de burgerlijke gemeenten in eigendom toebehooren. Sommige worden van bijzondere personen gehuurd of van kerkelijke en liefdadige gestichten in gebruik genomen, terwijl eenige gemeenschappelijk eigendom zijn van kerkelijke en burgerlijke gemeenten.

In Gelderland werden wederom onderscheidene schoollocalen en onderwijzerswoningen of geheel vernieuwd of verbeterd, zoodat het tijdstip niet ver meer verwijderd is, waarop de oude gebrekkige schoollocalen zullen verdwenen zijn. In de buurtschap Glinde, gemeente Barneveld, kwam een doelmatig gebouw voor de aldaar opgerigte openbare school tot stand. Tusschen de buurten Valk en Wekerom, gemeente Ede, werd eene school met onderwijzerswoning gebouwd en den 19 November voor het onderwijs geopend. Te Dieren bestond vooruitzicht op verbetering en vergrooting van het schoollocaal. Het loaal der armenschool te Harderwijk werd gaandeweg verbeterd en grootendeels van nieuwe banken en schrijftafels voorzien. In de gemeente Oldebroek werd het loaal der buurtschool te Wezep aanzienlijk vergroot en van nieuwe meubelen voorzien; evenzoo de school te Nettelhorst, gemeente Laren: deze voldoet uitmuntend. Aan de beide buurtscholen te Meddeho en Miste, gemeente Winterawijk, welke op het laatst van 1854 provisioneel in gebruik waren gesteld, is het nog ontbrekende bijgevoerd: beide localen zijn nu in eenen zeer goeden staat. Te Puijlijk, gemeente Druten, is een geheel nieuw en uitmuntend

schoollocaal gebouwd en van de noodige meubelen voorzien. Ook is aldaar de onderwijzerswoning verbeterd. Te Druten zijn verbeteringen gebragt aan het schoollocaal en de meubelen. Het schoolgebouw te Slijk Ewijk is vergroot en te Oosterhout verrees er een, schoon, ruim en doelmatig ingerigt.

Ook in Zuidholland had ten deze opzigte vooruitgang plaats. Te Alphen werd een nieuw schoollocaal gesticht. Te Zevenhoven is de verbouwing en gedeeltelijke vernieuwing der school en onderwijzerswoning voltooid. Te Hekendorp werd een nieuw schoollocaal met onderwijzerswoning gesticht, terwijl de bouw werd aangevangen van nieuwe en ruime schoollocalen te Krimpen aan de Lek, en te Onderkerk aan den IJssel. Te Kedichem werd de school vergroot en te Schoonrewoerd was een geheel nieuw schoollocaal en onderwijzerswoning in aanbouw. Te Nieuwe Tonge werd het nieuwe schoollocaal met onderwijzerswoning voltooid. Te Rotterdam werd door het gemeentebestuur een terrein aangekocht tot het stichten eener nieuwe tusschenschool, ter vervanging van het gebouw, waarin eene der tusschenscholen dusverre gehouden werd en dat in eenen toestand verkeerde, die het meer dan wenschelijk maakte naar een ander lokaal om te zien. Met den aanbouw zou spoedig een aanvang worden gemaakt.

In Noordholland had insgelijks vooruitgang plaats. De behoefte aan de verbetering van eenige der stads-armenscholen te Amsterdam deed zich evenwel nog steeds gevoelen. Belangrijke herstellingen werden gedaan aan de school te Oudorp en te Sint Pancras; de onderwijzerswoning in de Zuidschermer werd geheel vernieuwd. Voor de gemeente Abbekerk en Lambertschaag is een geheel nieuw schoollocaal en onderwijzerswoning gebouwd en in April 1855 in gebruik genomen. Met den aanbouw van een nieuw schoollocaal en onderwijzerswoning in de Wheeren, gemeente Hoogwoud, werd een begin gemaakt. Ook is een plan ontworpen en vastgesteld tot vernieuwing van de school en onderwijzerswoning te Zwaagdijk, gemeente Hoogcarspel. Te Monnikendam is een geheel nieuw lokaal voor de stads-burgerschool gebouwd, hetwelk uitmuntend voldoet. Aan de Oude Sluis, gemeente Zijpe, is eene geheel nieuwe school en onderwijzerswoning gebouwd en van nieuwe meubelen voorzien.

In Zeeland werden de schoolgebouwen en meubelen, benevens de onderwijzerswoningen weder verbeterd. Te Veere werd een ruim

doelmatig schoollocaal gesticht op dezelfde plaats en gedeeltelijk met materialen van het vroegere. Te Westkapelle is een voortreffelijk goed en geschikt lokaal gebouwd, terwijl te Serooskerke in Schouwen het schoollocaal aanmerkelijk werd vergroot.

In de provincie Utrecht had verbetering plaats aan het schoollocaal en de onderwijzerswoning te Jaarsveld; te Cabauw werd een nieuw schoollocaal gebouwd, dat zeer goed aan de verwachting beantwoordt. Te Vreeswijk bestond het voornemen op eene andere plaats een nieuw schoolgebouw te stichten, daar het tegenwoordige, dat veel te klein is, door zijne ligging geene uitbreiding kan ondergaan. Te IJsselstein was het plan beraamd tot vergrooting van het schoollocaal.

In Friesland werden zes nieuwe scholen gebouwd, namelijk te Leeuwarden (4de armenschool), Sneek (Israëlitische school), Akkrum, Herbaaium, Gorredijk (Israëlitische school) en Franeker (stads-bewaarschool). Te Oosterhaule, Oosterzee, Stavoren, Herbaaium en Franeker kwamen nieuwe onderwijzerswoningen tot stand. Voorts hadden er meer of min belangrijke verbeteringen plaats in de openbare scholen te Stiens, Wons, Metslawier, Nes, Augustinusga, Kooisloot, Sneek en Beers, zoomede in de onderwijzerswoningen te Oude-Bildtziel, Arum, Wons, Aalsum, Nijawier, Nijkerk (Oostdongeradeel), Nes, Waaxens, Rinsumageest, Oostmeer, Warga, Opeinde, Scherpenzeel, Goingarip, Warns, Lemmer, Nijland en Wolsum, terwijl te Akkrum eene betere woning aan den onderwijzer werd afgestaan. Van de gezamenlijke schoollocalen werden slechts 4 en van de onderwijzerswoningen 2 als slecht opgegeven: aan 48 scholen waren geene woningen verbonden.

In Overijssel hadden insgelijks vernieuwingen en verbeteringen aan eenige schoolgebouwen plaats. Te Berkum, gemeente Zwollerkerspel, werd het schoollocaal verbeterd en uitgebreid. Dat te Bathmen werd merkelijk vergroot en in twee deelen gesplitst. Te Deventer is een geheel nieuw schoollocaal gebouwd voor minvermogenden, bestaande uit drie vertrekken. Te Wesepe, gemeente Olst, is een geheel nieuw schoollocaal gebouwd; de school in de buurtschap Nederland, gemeente Steenwijkerwold, werd vernieuwd, terwijl te Sibculo, gemeente Ambt Hardenbergh, een nieuw schoollocaal tot stand kwam.

In de provincie Groningen mag men zich over het algemeen

verheugen over den goeden toestand, waarin de schoollocalen en onderwijzerswoningen verkeerden. Nieuwe schoolgebouwen werden in 1855 gesticht te Oldehove en Godlinze. Te Rottum werd eene nieuwe onderwijzerswoning gebouwd. Belangrijke verbeteringen hadden er plaats aan de schoollocalen te Helpen, Hoogkerk, Ulrum en Zuurdijk; terwijl ook die te Heveskes, Westerlee, Muntendam, Meeden en Winschoten eenige verbetering ondergingen.

Verbeteringen aan onderwijzerswoningen kwamen tot stand te Sappemeer, Leek, Enumatil, Oldenzijl, Uithuizermeeden (Roode school), Ulrum, Godlinze, Weiwerd, Garrelswier, en te Zuidwending.

De schoolvertrekken in Drenthe zijn over het algemeen goed of ten minste in eenen bruikbaren staat; het getal der localen, die bepaald slecht zijn, bedraagt 15. Te Assen was eene derde openbare school met onderwijzerswoning in aanbouw. Te Eelde bestond het voornemen om een nieuw schoollocaal te stichten; ook was er vooruitzigt dat spoedig een schoolgebouw tot stand zou komen te Schoonoord en hoogst waarschijnlijk te Exloermond. De schoollocalen te Gasselter-Nijveensche-mond en te Halen zijn vergroot.

In Limburg zijn nieuwe schoollocalen gesticht te Heerlen en te Obbicht; te Epen, gemeente Wittem, Schin op Geul, Stein, Houthem, Bunde, Brunsum, Broekhuizen-vorst en Well, gemeente Bergen, zouden nieuwe schoolgebouwen worden opgericht. Te Nieuwstadt heeft het schoollocaal verbetering ondergaan.

Tot den bouw en de verbetering van schoollocalen enz. werden in 1855 van rijkswege f 24,943 toegekend. Van deze som verkreeg Noordbrabant f 3050, Gelderland f 4550, Zuidholland f 3000, Noordholland f 3500, Zeeland f 1000, Utrecht f 1513, Friesland f 500, Overijssel f 3000, Groningen f 970, Drenthe f 1860, Limburg f 2000.

Van wege de provincien waren daarvoor de navolgende sommen bestemd. Noordbrabant f 2000, Gelderland f 4743, Zuidholland f 17,000, Noordholland f 6000, Zeeland f 1000, Utrecht f 2000; Overijssel f 1500, Groningen f 2500, Limburg een gedeelte der som van f 3500, in het algemeen zoo ten behoeve van het lager onderwijs als voor den bouw van schoollocalen en onderwijzerswoningen op de provinciale begroting uitgetrokken.

BIJZONDERE SCHOLEN DER EERSTE KLASSE.

Het getal dezer scholen is dit jaar met 21 toegenomen. In

Gelderland vermeerderde het met 8, in Zuidholland met 3, in Noordholland met 1, in Utrecht met 1, in Overijssel met 1, in Groningen met 5, in Drenthe met 3. Daarentegen verminderde het in Limburg met 1, terwijl het onveranderd bleef in Noordbrabant, Zeeland en Friesland.

Van die 260 scholen behooren 152 tot diakonien, godshuizen of op zich zelve staande gestichten, 18 tot de maatschappij tot Nut van 't Algemeen en komen 90 ten koste en laste van een of meer bijzondere personen, die zich tot hare oprigting en geregeld en toereikend onderhoud verbonden of onderling vereenigd hebben, zoo als nader blijkt uit de navolgende opgaaf:

PROVINCIE.	Diakonien, godshuizen of op zich zelve staande gestichten.	Maat- schappij tot Nut van 't Algemeen.	Ten koste en laste van een' of meer bijzondere personen.	TOTAAL.
Noordbrabant. . .	21	3	4	28
Gelderland . . .	5	3	31	39
Zuidholland . . .	44	4	22	70
Noordholland . .	30	3	9	42
Zeeland	—	1	2	3
Utrecht	20	1	3	24
Friesland	2	—	—	2
Overijssel	7	2	5	14
Groningen	8	—	11	19
Drenthe	3	1	3	7
Limburg	12	—	—	12
TOTAAL	152	18	90	260

Blijkens deze opgaaf zijn sedert het vorige jaar de scholen der 1ste categorie met 1 vermeerderd, die der 2de onveranderd gebleven, die der 3de met 20 vermeerderd.

Deze onderscheidene scholen werden op 15 Januarij 1855 bezocht door 40,054 en op 15 Julij door 38,895 leerlingen. Hun werd

onderwijs gegeven door 761 onderwijzers en 146 onderwijzeressen. In vergelijking met het vorige jaar is het getal leerlingen op de beide vermelde tijdstippen 2322 en 1814 hooger, terwijl dat der onderwijzers met 33 en dat der onderwijzeressen met 28 is vermeerderd.

Blijkens het schoolbezoek was op 108 dezer scholen de staat van het onderwijs zeer goed, op 120 goed, op 24 matig, op 4 slecht; terwijl omtrent 4 de opgave ontbreekt. Van de meeste waren de lokalen en de onderwijzerswoningen goed.

De uit de provincien ontvangen bijzonderheden omtrent deze soort van scholen komen hoofdzakelijk neder op het navolgende.

Schoon het eindcijfer in Noordbrabant hetzelfde bleef, had in den loop van het jaar eenige verandering plaats, daar twee scholen vervielen, de eene te Veghel, de andere te Heusden, maar daarentegen twee nieuwe tot stand kwamen, te Tilburg, op het zoogenoemde Goirke, opgericht door het Roomsch-katholijk kerkbestuur en bestemd voor jongens, en te St. Michielsgestel, mede door het Roomsch-katholijk kerkbestuur, en bestemd voor arme kinderen.

Aan de school der Roomsch-katholijke diakonie van St. Pieter te 's Bosch werd een ruim en voldoende lokaal toegevoegd, bestemd voor eene bewaarschool, waarvan de kosten, ten bedrage van f 3000, door liefdadige bijdragen werden bestreden.

De toestand der 28 scholen bleef over het algemeen nagenoeg dezelfde; bij sommige is evenwel vooruitgang bespeurd. De drie scholen der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen bleven zich met lof onderscheiden, zoowel door de uitmuntende inrigting als door het deugdelijk onderwijs.

Ook over de scholen in Gelderland zijn gunstige berigten ontvangen, zonder dat evenwel dienaangaande bijzonderheden zijn medegedeeld.

In Zuidholland zijn twee scholen vervallen, eene te Gouda, van de vereeniging van den H. Vincentius de Paulo, ten gevolge der opheffing van die vereeniging aldaar, en eene te Strijen, staande onder beheer en toezigt van bijzondere personen, ten gevolge der verplaatsing des onderwijzers.

Daarentegen werden vijf scholen nieuw opgericht: te 's Gravenhage, bestemd voor idioten, te Zwijndrecht, te Rotterdam, te Delft, voor kinderen uit den fatsoenlijken Roomsch-katholijken burger-

stand, alle onder beheer van bijzondere personen, en te Rotterdam eene hulschool van de diakonie der Nederduitsche Hervormde gemeente, in afwachting eener 5de diakonieschool.

Over het onderwijs op deze scholen stemmen de berigten grootendeels overeen met die van het vorig jaar. Ten aanzien der idiotschool, de eerste van dien aard hier te lande, die op 15 Januarij 1856 15 jongens en 11 meisjes telde, is het oordeel zeer gunstig: het onderwijs was niet alleen zeer goed, maar ook, naar den aard van de behoefte der kinderen, voor hunne ontwikkeling zeer gepast; daarbij werd met veel geduld en beleid te werk gegaan. Daarentegen is meer dan eene school in den laatsten tijd opgericht waar het onderwijs niet zoo kan worden geprezen. Bij sommige liet het veel te wenschen, bij andere was het redelijk of zelfs slecht.

Over de scholen in Noordholland was het oordeel in het algemeen gunstig. Bijzondere vermelding verdienen de diakoniescholen der Nederduitsche en Waalsche Hervormde gemeenten, het Roomsche-katholiek jongens-weeshuis, het maatschappelijk onderwijs in de Nederduitsch-Israëlitische armen-scholen, alle te Amsterdam, en het Doopsgezinde weeshuis te Haarlem. Op sommige scholen was evenwel het onderwijs al te werktuigelijk en bepaalde het zich bij de eerste beginselen.

De drie scholen in Zeeland, eene te Middelburg, opgericht door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, de beide andere te 's Heerenhoek en te Goes, onder beheer van bijzondere personen, bleven aan hare bestemming beantwoorden; het onderwijs gaf reden tot tevredenheid.

De berigten omtrent de scholen in de provincie Utrecht luiden gunstig. De diakoniescholen der verschillende godsdienstige gezindheden worden steeds meer en meer bevolkt. Te Utrecht was eene nieuwe school opgericht door bijzondere personen.

De twee burgerweeshuis-scholen in Friesland, te Leeuwarden en te Harlingen, waren wederom goed bezocht en het onderwijs werd geprezen.

Ook omtrent de scholen in Overijssel waren de berigten gunstig: het onderwijs werd zeer voldoende genoemd.

De ten vorigen jare in de buurtschap de Dallen, onder Wildervank, provincie Groningen, opgerigte school is dit jaar in werking gekomen. Ook werd eene nieuwe school gevestigd te Uithuizerme-

den, behoorende tot de Christelijke Afgescheidene gemeente aldaar. Overigens is de vermeerdering in het getal dezer scholen daaraan toe te schrijven, dat de godsdienstige Israëlitische scholen, vroeger onder de bijzondere scholen der tweede klasse gerekend, thans tot die der eerste klasse zijn gebragt. Het oordeel der provinciale commissie over den staat van het onderwijs is hetzelfde als vroeger werd medegedeeld. Het onderwijs, gegeven in scholen aan godshuizen verbonden, mag over het algemeen zeer goed worden genoemd; in de zoogenaamde bijschooltjes is het hier goed, elders matig en ook zelfs slecht, daar de onderwijzers karig bezoldigd, veelal niet zeer bekwaam zijn. Ook het onderwijs in de Israëlitische scholen kan doorgaans niet meer dan goed of matig heeten, aangezien een groot gedeelte van den schooltijd moet besteed worden voor het godsdienstig onderwijs en dus aan het maatschappelijke niet de vereischte zorg kan worden gegeven.

Vergeleken met het vorig Verslag is het getal scholen in Drenthe met 3 vermeerderd. De oorzaak daarvan is dat drie scholen dus verre verkeerdelijk onder die der tweede klasse werden gerekend. De berigten omtrent de zeven scholen zijn gunstig, de staat van het onderwijs op de school der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen te Meppel was uitstekend te noemen.

Omtrent de 12 scholen in Limburg zijn geene bijzonderheden medegedeeld.

BIJZONDERE SCHOLEN DER TWEEDE KLASSE.

Het algemeen cijfer van deze soort van scholen is ook weder in 1855 eenigzins verminderd en van 670 tot 666 gedaald. In Noordbrabant, Noordholland, Zeeland en Utrecht had eenige vermeerdering, in Gelderland, Overijssel, Groningen, Drenthe en Limburg eenige vermindering plaats, terwijl Zuidholland en Friesland onveranderd bleven.

Deze scholen werden op 15 Januarij 1855 bezocht door 39,016 en op 15 Julij door 37,816 leerlingen. Hun werd onderwijs gegeven door 1063 onderwijzers en 549 onderwijzeressen. In vergelijking met het vorige jaar is het getal leerlingen op de beide vermelde tijdstippen 1750 en 1292 lager, terwijl dat der onderwijzers met 13 en dat der onderwijzeressen met 43 is vermeerderd.

Blijkens het schoolbezoek was op 216 dezer scholen de staat van het onderwijs zeer goed, op 288 goed, op 115 matig, op 29 slecht, terwijl omtrent 18 de opgave ontbreekt. De lokalen waren van 236 zeer goed, van 275 goed, van 106 matig, van 31 slecht. De woningen der onderwijzers waren over het algemeen goed.

In Noordbrabant had weinig verandering in deze scholen plaats: enkele vervielen door gebrek aan deelneming, terwijl zij door ongeveer evenveel nieuwe inrigtingen in andere gemeenten werden vervangen. Ook de staat van het onderwijs bleef veelal dezelfde; hier en daar werd eenige verbetering bespeurd.

In Gelderland was de toestand nagenoeg dezelfde gebleven; behalve de 53 werkelijk vervulde scholen, waren er vijf vacant; het onderwijs bleef in sommige uitmuntend, in andere op zeer lagen trap.

Door het oprigten van vier scholen: te Leyden, Voorschoten, Gouda en Hellevoetsluis, en het te niet gaan van even zoo vele: te Leyden, Hillegom (2) en Katwijk aan den Rijn, bleef het cijfer in Zuidholland op gelijke hoogte. Van de meeste dezer scholen kon weder met lof worden gewaagd. Enkele hadden veel te lijden door de oprigting van zoo vele bijzondere scholen der eerste klasse, waardoor het getal harer leerlingen telkens afneemt; ook had eene dezer scholen, te 's Gravenhage, veel verloren door de nieuwe regeling der school voor minvermogenenden. Van het onderwijs op de meisjesscholen zijn ook gunstige berichten ontvangen.

Het getal scholen in Noordholland is met vijf vermeerderd, alle te Amsterdam. In de gemeente den Helder is eene nieuwe school opgericht; daarentegen verviel er eene te Alkmaar. Het getal leerlingen is niet onaanzienlijk verminderd, hetgeen wordt toegeschreven aan het voortdurend toenemen der leerlingen op armen- en diakonie-scholen. Te Amsterdam voornamelijk werd de invloed der duurte van alle voorwerpen en der mededinging van sommige bijzondere scholen der 1ste klasse zeer gevoeld. Daar waren zestien scholen zonder leerlingen en vele onderwijzers klaagden over gedurige vermindering.

Op vele dezer scholen is de toestand van het onderwijs uitmuntend. Het omvat, behalve de gewone leervakken, ook doorgaans drie vreemde talen en in sommige de stel- en meeskunde. Van vele andere kan dit getuigenis niet worden afgelegd. Dezelfde

gebreken, waarop in het vorig Verslag gewezen is, inzonderheid te Amsterdam, met betrekking tot het onderwijzen der Fransche taal op eenige scholen, waar dit minder gepast geoordeeld wordt, en dat in handwerken voor de meisjes, tot schade van het meer noodzakelijk onderwijs in lezen, schrijven, rekenen enz., bleven bestaan. Bovendien liet te dier stede de toestand der schoollocalen te wenschen over. Zeer vele waren ten eenen male ongeschikt of wel te bekrompen, hetgeen een nadeeligen invloed oefende op de gezondheid der kinderen.

Door het weder vervullen eener school te Vlissingen is het getal dezer scholen in Zeeland tot 17 gestegen. Die school, in een nieuw gebouwd, voortreffelijk ingerigt en goed gelegen lokaal, telde binnen weinige maanden 100 leerlingen. Over het algemeen is het onderwijs in deze provincie zeer goed te noemen.

In de provincie Utrecht is het getal scholen toegenomen, vooral met het doel om aan de meer beschaafde standen ruimere keus te geven. Het getal kinderen wordt over het algemeen in die scholen beperkt, dewijl kleinere scholen, waarin het niet noodig is zoo vele hulponderwijzers aan te nemen, naar het oordeel van velen beter voldoen.

In Friesland had weinig verandering plaats. Door het bedanken der onderwijzeressen werden twee scholen, te Lemmer en te Franeker, vacant. De eerste werd evenwel tegen het einde van het jaar weder vervuld. Op tien scholen werd ook onderrigt in levende talen gegeven; het onderwijs was op de meeste goed.

Door het ten gevolge van gebrek aan leerlingen te niet gaan der Fransche school te Stad Hardenbergh verminderde het getal in Overijssel tot 19. Het onderwijs werd zeer voldoende genoemd. In de provincie Groningen had het brengen van vier Israëlitische scholen in de categorie van de bijzondere scholen der eerste klasse en het te niet gaan eener bijzondere school der 2de klasse ten gevolge, dat het algemeen cijfer dezer laatste scholen met vijf verminderde. In den staat van het onderwijs kwam geene merkbare verandering. Eenige scholen konden onder de zeer goede worden gerangschikt, maar ook nog enkele behoorden onder de matige of slechte, zoowel te Groningen als te Veendam. Hooge ouderdom en bekrompen omstandigheden der onderwijzers waren hiervan de voornaamste oorzaak.

Het getal scholen in Drenthe, in het vorig Verslag minder juist opgegeven, beliep in het begin van 1855 vier. In den loop van het jaar kwam er eene vijfde bij, te Meppel. De vier overige zijn gevestigd te Coevorden, Eelde, Peize en Smilde. Het getal leerlingen op iedere school was hoogst gering: op alle gezamenlijk bedroeg het op 15 Januarij slechts 62 (48 jongens en 19 meisjes). De scholen zelve verkeerden meest in eenen kwijnenden toestand. Wegens gebrek aan leerlingen waren sommige een groot gedeelte van het jaar gesloten gebleven.

In Limburg waren twee scholen te niet gegaan: te Houthem en te Doenraad, gemeente Oirsbeek.

SCHOLEN VAN BIJZONDEREN AARD EN STREKKING.

Het getal bewaarscholen in Noordbrabant vermeerderde met vier, zoodat het tot 44 geklommen was. Nog altijd lieten zij, zoo wat inrigting als opleiding betreft, veel te wenschen; nogtans was bij enkele vooruitgang zichtbaar, vooral die te 's Hertogenbosch, met name der Roomsche-katholieke en Hervormde diakonien, verdienenden lof. Het nut der bewaarscholen wordt in deze provincie nog niet algemeen genoeg ingezien, zelfs in vier districten wordt er geene enkele gevonden, terwijl er alleen in het 1ste district, 1ste gedeelte, 19 zijn en in het 9de district 8.

Herhalingsscholen bleven ontbreken. De eenige, te 's Hertogenbosch, telde te weinig leerlingen. De avondscholen, die hier en daar dienstig worden gemaakt aan eene herhaling van het vroeger geleerde, laten over het algemeen veel te wenschen; ook maakt de verspreidheid der bevolking ten platten lande de geresgelde bijwoning moeilijk en kunnen alleen gedurende enkele wintermaanden, op sommige plaatsen, dergelijke scholen bestaan.

In de meer aanzienlijke en dicht bebouwde gemeenten houden die scholen langer stand en worden zij ook getrouw en met eenig meerder nut bijgewoond.

De Zondagscholen vermeerderden met 1; ook het getal leerlingen nam eenigzins toe en bedroeg nu 700 jongens en 2103 meisjes. In drie districten vindt men deze scholen niet: die er waren, gingen door gemis aan aanmoediging of ondersteuning

te niet; enkele der overgeblevene beantwoorden vrij goed aan het doel en dragen goede vruchten.

De werk- en industrie-scholen, ten getale van 19, zijn, op ééne uitzondering na, uitsluitend bestemd voor meisjes en verbonden aan bijzondere scholen: het onderwijs bestaat in het doen aanleeren van vrouwelijke handwerken, waaraan meestal de namiddaguren gewijd zijn. De aanmerking werd gemaakt dat de werkkring te veel werd uitgebreid, hetgeen niet weinig leerlingen weêrhiel, deze scholen te bezoeken. Alleen te Tilburg is eene werkschool voor jongens, waar in hand- en bouwkundig teekenen op voldoende wijze onderrigt werd gegeven.

Eigenlijke volks-zangscholen bleven ontbreken, doch op de meeste openbare en sommige bijzondere scholen wordt gezongen en op vele onderwijs in de theorie van den zang gegeven; op enkele scholen worden afzonderlijke uren, buiten de gewone schooltijden, voor dat onderwijs bestemd. Over het algemeen werd evenwel het zingen niet genoeg op prijs gesteld, noch daarvan op voldoende wijze werk gemaakt.

Ook scholen voor de gymnastiek vindt men nog niet. Slechts in zeer enkele kostscholen wordt zij eenigermate beoefend.

Schoon het getal bewaarscholen in Gelderland geene vermeerdering onderging, nam het getal leerlingen met ruim 500 toe. De 13 herhalingscholen werden vrij wel bezocht. De 7 Zondagscholen bleven gunstig werken: meestal worden zij kosteloos gehouden. De 9 werkscholen worden grootendeels door vrouwelijke leerlingen bezocht. De volkszangscholen, hoewel van 8 tot 5 gedaald, hadden ongeveer hetzelfde getal leerlingen behouden. De gymnastie-scholen, slechts 3 in getal, hadden in aantal van leerlingen gewonnen en telden er 256, waaronder 34 vrouwelijke: zij leverden goede vruchten op.

In Zuidholland is het getal bewaarscholen niet onaanzienlijk toegenomen. Tegenover het vervallen van drie: te Soetermeer door het overlijden der onderwijzeres, te Gouda door de opheffing der vereeniging van den H. Vincentius de Paulo, en te Delft, staat de oprigting van twaalf nieuwe en wel: te 's Hage, Leyden, Oegstgeest, Wassenaar, Hellevoetsluis, Oud-Beijerland, Rotterdam (2), Hillegersberg, Kralingen en Wateringen. De onderscheidene scholen werden gezamenlijk bezocht door ruim 11,000 kinderen.

waarvan bijna evenveel jongens als meisjes. De inrigting en het onderwijs konden over het algemeen zeer goed genoemd worden. De vier bewaarscholen te Kralingen waren evenwel nog zeer onvolkomene inrigtingen, ten gevolge van den gebrekkigen toestand der lokalen en het gemis der noodige hulpmiddelen. De reeds lang gewenschte uitbouw van de bewaarschool te Scheveningen zou in 1856 plaats hebben. De armenbewaarschool te Rotterdam werd voltooid; door hare doelmatige inrigting verdiende zij lof. In November werd de school geopend met 68 kinderen, welk getal spoedig toenam; aanvankelijk ging het met deze inrigting goed. Van de twee stedelijke bewaarscholen te Rotterdam, staande onder het bestuur der plaatselijke schoolcommissie, en van de drie scholen, aldaar opgericht door de maatschappij van bewaarscholen, is met zeer veel lof gesproken. Jaarlijks wordt aan deze scholen van gemeentewege f 2000 toegestaan. De maitressenscholletjes te 's Hage en te Rotterdam gaan langzamerhand te niet.

De herhalingscholen werden met vier verminderd: te Hazerswoude, Oudshoorn, Gorinchem en Middelharnis; gebrek aan belangstelling en gemis aan leerlingen waren daarvan oorzaak; daarentegen kwam er eene nieuwe tot stand te Delfshaven. Het getal leerlingen bleef nagenoeg hetzelfde.

Door het oprigten eener Zondagschool te Delfshaven klom het getal dezer scholen tot 13, bezocht door ruim 1400 leerlingen, aan welke allen kosteloos onderwijs werd gegeven, daar de uitgaven werden bestreden uit vrijwillige bijdragen en toelagen van het Bijbel- en Zendelinggenootschap.

De werkscholen werden met vijf vermeerderd door de oprigting eener meisjes-werkschool te Gouda en van vier inrigtingen te Rotterdam, namelijk eene meisjes-werkschool bij de 2de tusschen-school, twee meisjes-werkscholen bij de stads-armenscholen en eene stads-naaischool. Door deze vermeerdering was het getal leerlingen niet onbelangrijk toegenomen. Het onderwijs op de industriescholen voor jongens te 's Hage, Gorinchem, Delft en Gouda werd, zooverre daarvan berigten waren ontvangen, zeer goed genoemd; de invoering der methode van *Dupuis* op de school te Delft leverde goede vruchten. Ook van de lagere industrie- en herhalingschool voor jongens te Rotterdam zijn gunstige berigten gegeven. Het getal leerlingen was belangrijk vermeerderd, waarin

men een blijk meende te mogen zien van toenemende belangstelling der volksklasse voor welke deze inrigting is bestemd. Het gemeentebestuur verleende haar een subsidie van f 500. Van de 8 meisjesscholen te dier stede werd insgelijks veel goeds gezegd.

Het getal volks-zangscholen is ook toegenomen. Die te Oostvoorne verviel, maar daarentegen kwamen er tot stand te Nieuw-Beijerland, Oud-Beijerland, Goudswaard en Spijkenisse. Deze vier scholen, even als die te Heenvliet en Zwartewaal, zijn eigenlijk zanggezelschappen, meest door bejaarden bezocht. De vijf overige, eene te Leyden van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen; eene te Rotterdam van aankomende onderwijzers, opgericht door die maatschappij en de onderwijzersvereniging en door beide gesubsidieerd; twee te Rotterdam, Zondagavond-volkszangscholen, de eene voor leerlingen van het mannelijk, de andere voor die van het vrouwelijk geslacht, beide gesubsidieerd door gemelde maatschappij; en eene te Delft onder toezigt van den gemeenteraad, telden gezamenlijk ruim 400 leerlingen: een vierde meer dan in het vorig jaar.

De vijf gymnastie-scholen bleven in stand; geene nieuwe kwamen er bij. Te 's Hage werd aan 3 kweekelingen van de openbare scholen gelegenheid gegeven zich op de inrigting van den heer *Euler* te oefenen in de gymnastie, terwijl de leerlingen eener bijzondere school der 2de klasse aldaar mede van dit onderwijs gebruik maakten. De ten vorigen jare vermelde school te Delft beantwoordde voortdurend aan haar doel. Zij werd door vele leerlingen, waaronder die der verschillende dag- en kostscholen, bezocht. Behalve op de vijf genoemde scholen is ook onderwijs in de gymnastie gegeven in 20 bijzondere scholen, in verschillende districten der provincie verspreid, en in de openbare armenschool te Gouda. Te Rotterdam was, niettegenstaande den vernieuwden aandrang der plaatselijke schoolcommissie, nog geene gymnastie-school van gemeentewege tot stand gekomen. Steeds schijnt het vinden van een geschikt lokaal of terrein een onoverkomelijk bezwaar.

Ook in Noordholland is het getal der bewaarscholen eenigermate toegenomen en tot 57 geklommen. Verscheidene dier scholen te Amsterdam, waaronder er zijn die 8 à 900 kinderen bevatten, zijn voortreffelijk ingerigt. Behalve eene te dier stede, zijn nieuwe bewaarscholen opgericht aan den Overtoom, door samenwerking van eenige bijzondere personen, en te Edam door de Maatschappij tot

Nut van 't Algemeen; deze werd uit de gemeentekas gesubsidieerd. Te Zaandam bestond het voornemen tot oprigting van bewaarscholen.

Zoo gunstig over het algemeen de toestand en strekking dezer bewaarscholen is, zoo ongunstig luidt het bericht omtrent het grootst getal der zoogenaamde kleinkinder- of vrouwenschooltjes, inzonderheid in Amsterdam. Niet alleen zijn de meeste onderwijzeressen ongeschikt, maar vooral is de toestand der lokalen, waarin die schooltjes worden gehouden, ellendig. Hoogst wenschelijk werd het alzoo geacht, dat deze inrigtingen, waarop het toezigt uit den aard der zaak zeer moeilijk is, vervangen mogten worden door bewaarscholen, van stadswege op te rigten.

Omtrent de herhalingscholen bij de stads-armenscholen en de diakoniescholen der Nederduitsch- en Waalsch- Hervormde gemeenten te Amsterdam zijn weder zeer gunstige berichten ontvangen. In het geheel zijn er in deze provincie 28 herhalingscholen, door ruim 1200 leerlingen, waaronder volwassenen, bezocht. Ook de Zondagscholen, ten getale van 13, met ruim 1700 leerlingen, gaven goede uitkomsten.

Van slechts twee werkscholen zijn berichten ontvangen, te Alkmaar en te Amsterdam; de laatste opgerigt door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Zij telde ruim 80 leerlingen. De lessen bepaalden zich hoofdzakelijk tot de voorbereidende gronden der wis-, natuur- en werktuigkunde; aan eenige leerlingen, die zich de toegepaste werktuigkunde en het stoomwezen ter beoefening voorstelden, werd onderwijs gegeven in het mechanisch teekenen van stoom- en andere werktuigen. Zoo voor den werkman als inzonderheid voor het fabriekwezen werden van deze inrigting goede verwachtingen gekoesterd: haar geldelijke toestand vorderde nogtans ondersteuning.

De tien volks-zangscholen werden vlijtig bezocht. Die te Amsterdam, opgerigt door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen droeg rijke vruchten. Zeer werd de leerwijze van *Smits* geprezen. Uitvloeisels dezer inrigting zijn: eene zangvereniging om de 14 dagen, waaraan 60 jongelieden deel namen, en een mannen-zanggezelschap, waaraan verbonden is eene ambachts-teekenschool, waarop 12 jongelieden onderwijs ontvingen. Al dit onderwijs is kosteloos verstrekt, ook door het ingestelde patronaat tot bevordering van zedelijkheid en volksgeluk. Eene op het laatst van

1855 te Zaandam door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen opgerigte volks-zangschool beloofde veel opgang te zullen maken. Zij telde aanvankelijk ruim 150 leerlingen.

Het onderwijs in de gymnastie is uit den aard der zaak niet zoo algemeen en uitgebreid als wenschelijk zou zijn. Daartoe ontbreekt het in vele steden en in de meeste dorpen aan de plaatselijke gelegenheid, aan hulpmiddelen voor dat onderwijs en aan bekwame en geschikte onderwijzers. Langzamerhand echter breidt zich dat onderwijs uit. In Amsterdam zijn reeds tien bijzondere scholen van de 2de klasse, waar het gegeven wordt. Overigens verkeerden de vier gymnastie-scholen, te Amsterdam, Haarlem, Hoorn en Medemblik, in gunstigen toestand. Op die te Amsterdam ontvangen kweekelingen en leerlingen van stadsarmen- en tusschenscholen kosteloos onderwijs: deze medegerekend, telde de school omstreeks 400 leerlingen. In het loaal der school te Haarlem hebben de kweekelingen van 's Rijks kweekschool weder onderrigt genoten van den heer Euler.

Omtrent de school voor havelooze kinderen en die in het werkhuis te Amsterdam zijn ditmaal geene bijzonderheden medegedeeld.

In Zeeland was de belangstelling in bewaarscholen toenemende. Te Middelburg en te Hulst werden er nieuwe opengesteld: het getal leerlingen is dan ook met 268 vermeerderd. Te Wissekerke voldeed de school, die door een weldadig ingezetenen wordt onderhouden, alleziens. Aan de twee scholen te Zierikzee is eene kweekschool voor onderwijzeressen verbonden, waaruit vroeger reeds drie hoofdonderwijzeressen, te Dordrecht, te Alkmaar en te Tiel, geplaatst zijn.

Bepaalde werkscholen worden in deze provincie niet aangetroffen, doch te Vlissingen is eene inrigting tot opleiding van bekwame ambachtslieden aan 's Rijks marine-werf, en te Middelburg eene industrieschool, in welke laatste aan 44 leerlingen, bij wijze van herhaling zoowel als van voortgezette studie, onderwijs werd gegeven in rekenen, algebra, meetkunst, werktuigkunde en lijntekenen. De zomerlessen zijn eenmaal, de winterlessen vier maal in de week, gedurende twee avonduren, gegeven. Te Sluis bestaat eene school, waar 24 meisjes in het kantwerken werden geoefend.

Ook in de provincie Utrecht zijn niet zoo veel bewaarscholen als wenschelijk zou wezen. In de hoofdplaats o. a. zou nog eene

groote bewaarschool allezins nuttig zijn; men hield zich bezig daaromtrent maatregelen te beramen. Ten platten lande is de behoefte aan dergelijke inrigtingen in zoo verre minder groot, dat ook kinderen beneden de zes jaren op de scholen worden toegelaten.

Herhalingscholen worden in deze provincie nog steeds gemist. De avondlessen, door de zorg der Hervormde diakonie te Utrecht gegeven aan hen die nog geen onderrigt genoten, worden door de belanghebbenden op grooten prijs gesteld. De Zondagscholen, met hetzelfde doel opgericht, worden goed bezocht.

De zangschool, verbonden aan de kweekschool voor aankomende onderwijzers te Utrecht, geeft steeds gunstiger uitkomsten. Ook de stedelijke zangschool te Utrecht is bloeiende. Te Amersfoort is ook eene zangschool, voor het tegenwoordige meer bepaaldelijk een zanggezelschap.

De industrijschool voor den arbeidenden stand te Utrecht begon ook onder de ambachtslieden op prijs te worden gesteld. Wegens gebrek aan plaats moesten eenige jongelieden worden afgewezen.

De technische school te dier stede verkeerde in bloeienden toestand. Het getal docenten en leerlingen was zoo als in het vorige jaar. De opmerking werd echter gemaakt, dat in het algemeen het technisch onderwijs nog niet voldoende werd gewaardeerd.

Het getal der gymnastie-scholen was niet toegenomen: de eenige, te Amersfoort, telde meer leerlingen. Op de bijzondere scholen der 2de klasse werd in den regel onderrigt in de gymnastie gegeven.

In Friesland verminderde het getal bewaarscholen met een: twee dier scholen, te St. Jacobi Parochie en Harlingen, werden opgeheven, terwijl eene nieuwe, te Makkum, tot stand kwam. Over het geheel werd het onderwijs der openbare bewaarscholen voor goed, dat der overige, op enkele uitzonderingen na, voor minder voldoende gehouden.

De 32 herhaling- en 9 Zondagscholen werden goed bezocht. Behalve onderscheidene zanggezelschappen, waaraan de onderwijzers der openbare scholen nagenoeg allen deel nemen, waren er 53 volks-zangscholen, door ruim 1800 leerlingen bezocht.

Gymnastie-scholen waren nog niet tot stand gekomen: zelfs kon het voornemen der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, om te Franeker zoodanige school te stichten, nog niet geheel verwezenlijkt worden.

In Overijssel verviel eene bewaarschool, te Zwolle, doch werden 3 nieuwe opgericht: te Oldenzaal, Almelo en Ootmarssum. Het getal leerlingen is ook, vooral te Zwolle, merklijk toegenomen. Aan de verdere uitbreiding dezer inrigtingen stond alleen de moeilijkheid om de noodige fondsen bijeen te brengen in den weg.

De herhalingscholen te Goor, Delden en Hengelo, het onderwijs in de katoenspinnerij te Enschede, dat in twee fabrieken te Oldenzaal, hielden zich goed staande.

De Zondag- en werkscholen bleven gunstige uitkomsten opleveren. Met het onderwijs in den zang is op alle lagere scholen, waar de onderwijzers er geschiktheid voor hebben, voortgegaan. Ook de afzonderlijke zangscholen werden ijverig bezocht en namen toe in bloei.

De gymnastie-scholen bleven op dezelfde hoogte. Behalve die te Kampen en Hasselt, aan bijzondere scholen der 2de klasse verbonden, waren er slechts twee: eene te Zwolle, opgericht door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, en eene te Deventer, door de gemeente ondersteund en staande onder beheer eener commissie uit den gemeenteraad; beide verkeerden in eenen bloeienden staat; de eerste telde 40 jongens en 20 meisjes, de andere 49 jongens en 18 meisjes.

Van de school te Zwolle tot onderwijs in de stuurmanskunst werden goede uitkomsten verwacht. De industrieschool, aldaar opgericht door de vereeniging ter bevordering van fabriek- en handwerksnijverheid, gaf reeds goede vruchten.

In de provincie Groningen had geene verandering in de bewaarscholen plaats. De beide stads-bewaarscholen te Groningen gingen voort modelscholen te zijn. Zij werden bezocht door ruim 1100 kinderen, nagenoeg evenveel jongens als meisjes.

De herhalingscholen, ten getale van 40, bleven nuttig werken: zij werden door meer dan 1000 leerlingen bezocht. Ook de nuttige strekking der 15 Zondagscholen bleef dit jaar op nieuw.

Eigenlijke werkscholen zijn er in deze provincie niet. De industrieschool te Groningen bleef bestaan: zij telde 30 leerlingen onder de ambachtsgezellen, die onderwijs ontvingen in wiskunde en proefondervindelijke natuurkunde.

Behalve te Winschoten worden ook geene volks-zangscholen in deze provincie gevonden, maar daarentegen vele zangscholen

of zangvereeningingen, terwijl er drie groote zangvereeningingen zijn, die jaarlijks proeven geven van hare bekwaamheid.

De normaalschool voor de gymnastie te Groningen was nu voor goed gevestigd. Zij telde in 1855 278 leerlingen, waaronder 40 meisjes. Van deze leerlingen ontvingen 128 jongens kosteloos onderrigt.

In Drenthe waren, na het te niet gaan van twee bewaarscholen te Assen, die overigens van weinig beteekenis waren, drie scholen van dezen aard over: eene te Hoogeveen, met 83, en twee te Meppel, met 170 leerlingen.

De vijf herhalingscholen te Assen, Beilen, Coevorden, Dalen en Meppel werden bezocht door 250 leerlingen, aan welke kosteloos onderwijs werd gegeven. De nuttige strekking dezer inrigtingen scheen meer en meer te worden gevoeld.

Werk scholen waren er drie in getal: eene naai- en breischool te Assen voor kinderen van minvermogenenden, met 2 onderwijzeressen en 32 leerlingen, alsmede eene reken- en teekenschool; welke laatste is opgericht door de Maatschappij van Nijverheid. Er wordt onderwijs gegeven in het bouwkundig en handteekenen en in de beginselen der wiskunde. Gemiddeld bestond het getal leerlingen in 1855 uit 17 jongens. Ook te Meppel is eene reken- en teekenschool, waaromtrent geene bijzonderheden zijn medegedeeld.

De volks-zangscholen bleven zich met afwisselend geluk staande houden. Haar getal verminderde met 2, maar dat der leerlingen is toegenomen. Gemiddeld ontvingen 296 jongens en 211 meisjes onderwijs in den zang.

Afzonderlijke gymnastie-scholen zijn er niet. Bij de diakonie-armenschool te Meppel hadden gymnastische oefeningen plaats.

Omtrent de scholen van bijzonderen aard en strekking zijn uit Limburg wederom geene andere dan statistieke opgaven ontvangen; alleen is vermeld, dat bij de openbare school te Heerlen onderwijs in de gymnastie is ingevoerd.

ONDERWIJZERS-GEZELSCHAPPEN, FORMING VAN ONDERWIJZERS EN ONDERWIJZERESSEN.

Om dezelfde reden als in het vorig Verslag meent de Regering ook nu te kunnen volstaan met de vermelding, dat de bijeenkom-

sten der onderwijzers-gezelschappen in 1855 geregeld hebben plaats gehad en dienstbaar zijn gemaakt aan de bevordering van kennis en verbroedering der onderwijzers. Er waren in dat jaar 247 gezelschappen, 2 meer dan in het voorgaand jaar, 3516 leden tellende. Van die gezelschappen waren er in Noordbrabant 30, in Gelderland 27, in Zuidholland 32, in Noordholland 27, in Zeeland 19, in Utrecht 5, in Friesland 36, in Overijssel 25, in Groningen 27, in Drenthe 8 en in Limburg 11.

De vorming van onderwijzers en onderwijzeressen, zoo als die in het vorig Verslag werd beschreven, is in 1855 voortgezet. De dienaangaande medegedeelde bijzonderheden bepalen zich tot het navolgende.

Te Tilburg ging de onderwijzer *Heer* ijverig voort met het opleiden van onderwijzers.

Het Natuurkundig Genootschap te Arnhem gaf voortdurend gelegenheid tot het ontvangen van onderrigt in de beginselen der natuur-, schei- en toegepaste meetkunde.

In de normaalschool te Arnhem werd weder kosteloos onderwijs gegeven aan jonge onderwijzers en kweekelingen.

Het onderwijzersgezelschap te Zutphen zette met belangeloozen ijver de vorming en opleiding van onderwijzers voort.

De kweekschool op den Klokkenberg te Nijmegen (bijzondere school der 1ste klasse) bleef een vrij aanzienlijk aantal kweekelingen voor den 4den en den 3den rang opleiden. Het onderwijs is er zeer goed ingerigt, zoodat de meeste kweekelingen bij de examens, ook voor vreemde talen, goed voldoen. Zij moeten gewoonlijk een uur daags op de onderscheidene klassen werkzaam zijn, terwijl de overige tijd aan hunne eigene afzonderlijke oefeningen en lessen gewijd is. Ook van de muziek, zoowel vocaal als instrumentaal, wordt er werk gemaakt.

Te 's Gravenhage is het onderwijs aan de ondermeesters en kweekelingen bij de openbare scholen, die den 3den rang nog niet verkregen hebben, weder met goed gevolg gegeven. Ook het onderwijs aan de helpsters en kweekelingen op de bewaarscholen droeg goede vruchten, zoo als uit het examen gebleken is.

Te Leyden bleven geregeld werkzaam de districts-vereeniging, de kweekschool voor aankomende onderwijzers, in 1852 door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen opgericht, de normaalklasse

bij de stadsscholen voor minvermogende en behoeftige kinderen, en de onderwijzers-zangvereniging, wier doel is het schoolgezag te verbeteren.

De vormschool te Dordrecht, voor onderwijzeressen en kweekelingen der bewaar- en meisjesscholen, waarin kosteloos onderwijs gegeven wordt, bleef voortdurend gewenschte vruchten opleveren.

Te Rotterdam werd aan de vorming van onderwijzers en onderwijzeressen weder veel zorg besteed. De kweekscholen voor de onderwijzers aan de tusschenscholen A en B, de stads-armenscholen en de diakoniescholen van de Nederduitsche Hervormde gemeente, voor die aan de departement-school der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, alsmede de zangschool voor de aankomende onderwijzers, handhaafden alle haren roem en waren allezins bevorderlijk aan het doel.

De door de onderwijzers-vereeniging in het 8ste district te Rotterdam opgerigte vormschool voor jeugdige onderwijzers ter voorbereiding voor den tweeden rang ontving weder van rijkswege een subsidie van f 300, en uit de gemeentekas het toegezegde subsidie van f 400. Deze blijken van belangstelling had de inrigting zich ten volle waardig gemaakt.

Ook de kweekschool voor bewaarschoolhouderessen te dier stede bleef bloeijen. Het getal leerlingen bedroeg op het einde van 1855 97. Van die welke de school verlieten, zijn 3 als hoofdonderwijzeressen gevestigd, terwijl 2, aan het hoofd van bewaarscholen te Rotterdam geplaatst, de kweekschool nog bleven bezoeken.

Het onderwijs te Schiedam aan de kweekelingen op de stads-armen- en tusschenscholen, gegeven onder toezigt en leiding van den hoofdonderwijzer der eerste stads-armenschool, bleef goede vruchten dragen; evenzeer de kweekschool tot vorming van onderwijzers van den 4den rang, te Delft.

De Rijkskweekschool voor schoolonderwijzers te Haarlem, tijdelyk onder beheer van den heer *Geertjts*, verkeerde in bloeienden toestand; de leerschool, die vroeger bijna geheel te niet geloopen was, ontving niet alleen een nieuw leven, maar klom weldra tot zoodanige hoogte, dat de localen te beperkt werden om aan al de aanvragen om plaatsing te voldoen. Ook de zucht om als kweekeling bij de kweekschool te worden opgenomen nam weder toe, en terwijl in den laatsten tijd, uit gebrek aan aanvragen, een ge-

deelte der rijksbeurzen beschikbaar was gebleven, was de Regering in 1855 niet bij magte aan alle aanzoeken van dien aard gevolg te geven. Deze gunstige uitkomsten zijn hoofdzakelijk te danken aan den ijver en de bekwaamheid van den directeur.

Ook van de oefenschool te Amsterdam, opgericht door de afdeeling van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap, zijn gunstige berigten ontvangen. Het onderwijs is er degelijk en levert zeer goede vruchten op, gelijk uit de verschillende en naauwgezette examens gebleken is. Het stedelijk bestuur heeft aan deze school het vroeger toegestaan subsidie weder verleend. Het getal jongelieden, dat van het onderwijs gebruik maakt, is steeds toenemende.

Onder hen, die zich verdienstelijk maken door de vorming van onderwijzers, is met lof gewaagd van den hoofdonderwijzer *J. van der Haar*, aan den Helder.

In de vormschool, verbonden aan de Louise-bewaarschool te Amsterdam, is de opleiding van helpsters en onderwijzeressen voor bewaarscholen voortgezet.

Ten aanzien der kweekschool voor aankomende onderwijzers te Utrecht luiden de berigten weder gunstig.

Uit de provincien Zeeland, Friesland en Overijssel zijn ten aanzien van het vormen van onderwijzers geene andere mededeelingen ontvangen dan voor zooverre dit door de onderwijzersgezelschappen geschiedt.

In de provincie Groningen is wederom met ijver gezorgd voor de vorming van onderwijzers door middel van de maandelijksche vergaderingen te Groningen, Winschoten en Wedde, de jaarlijksche districts-vergaderingen, de provinciale vergadering, het onderwijzersgenootschap, de gewestelijke vereeniging „Groningen”, het Tijdschrift voor opvoeding en onderwijs, de districts- en gezelschaps-bibliotheken en de zangvereenigingen. De kweekschool verkeerde voortdurend in gunstigen toestand. Zoowel de daar gegeven lessen als de aan deze inrigting verbonden morgenlessen, alsmede de hulpschool, werden wederom ijverig bezocht. Van hunne belangstelling in de kweekschool gaven de Staten der provincie een bewijs door uit eigen beweging hun subsidie, dat dusverre f 300 'sjaars bedroeg, tot f 600 te verhoogen.

In Drenthe hebben weder enkele hoofdonderwijzers zich bijzonder aan de opleiding van onderwijzers laten gelegen liggen. Op

de openbare meisjesschool te Assen worden goede onderwijzeressen gevormd.

Naar gewoonte heeft de schoolopziener van het eerste district eene algemeene bijeenkomst gehouden van de onderwijzers in zijn district, waarbij ook die van andere zijn toegelaten. In deze heeft hij zijne opmerkingen en wenken medegedeeld betrekkelijk den werkelijken toestand van het onderwijs en tot werkdadige toepassing. Overtuigd dat vooral de bedrevenheid in de wis- en zeevaartkunde van den uit Nes op Ameland naar Assen geroepen onderwijzer *Dijkstra* eene gewenschte uitbreiding van kennis in die vakken bij de Drentsche onderwijzers kan te weeg brengen, en met het doel, ook in andere opzichten het schoolonderwijs op te beuren, had die schoolopziener, in vereeniging met genoemden onderwijzer, het plan ontworpen maandelijks een of twee keeren les te houden voor allen, die bij het onderwijs zijn en deel aan deze lessen zouden willen nemen.

Tot opleiding en vorming van onderwijzers hebben onderscheidene goede scholen in Limburg weder bijgedragen. Van de lessen door den onderwijzer der stads-armenschool te Maastricht, *Roeland*, gegeven en tot wier bijwoning van 's Rijks wege weder een subsidie van f 1200 is verleend, werd met goed gevolg door onderscheidene jongelieden gebruik gemaakt.

In verband met hetgeen in de inleiding van dit Verslag is gezegd, volgt hier alsnu een statistisch overzicht der hooge-, middelbare en lagere scholen over den aangewezen tijdkring.

Het getal studenten bij de verschillende faculteiten der drie hoogeschoolen ingeschreven op ultimo December der jaren 1851—1855 was als volgt:

FACULTEIT.	JAREN.	LEYDEN.	
		Aldaar studerende	Elders studerende
Godgeleerdheid	1851	111	29
	1852	115	38
	1853	134	45
	1854	134	48
	1855	136	52
Rechtsgeleerdheid	1851	191	37
	1852	204	49
	1853	216	54
	1854	208	37
	1855	200	36
Geneeskunde	1851	64	26
	1852	82	32
	1853	89	45
	1854	84	49
	1855	102	50
Wis- en natuurkunde	1851	12	1
	1852	14	—
	1853	19	—
	1854	18	—
	1855	20	—
Bespiegelende wijsbegeerte en letteren	1851	22	14
	1852	23	13
	1853	29	12
	1854	31	7
	1855	25	8

TOTA

	LEYDEN.
In de gezamenlijke faculteiten	507
	570
	643
	616
	629

* Bovendien waren er nog in 1853 27, in 1854 14 en in 1855

UTRECHT.		GRONINGEN.	
Aldaar studerende	Elders studerende	Aldaar studerende	Elders studerende
171	12	73	—
207	15	91	—
201	22	80	—
234	30	73	—
229	26	72	—
169	37	108	—
191	53	106	—
154	25	97	—
170	30	88	—
187	29	86	—
46	17	50	—
57	32	66	—
45	21	70	—
54	24	61	—
55	15	58	—
12	—	4	—
16	—	6	—
5	2	7	—
10	2	5	—
6	2	3	—
7	4	9	—
9	7	12	—
12	2	10	—
8	2	7	—
10	3	3	—

LEN.

UTRECHT.	GRONINGEN.	GEZAMENLIJK.
475	244	1226
587	281	1438
489	264*	1396
564	234*	1414
562	222*	1413

17 studenten, die verzuimd hadden zich te doen recenseren.

Deze cijfers doen zien:

1°. dat, hoewel het getal studenten, aan de drie hoogescho- len verblijf houdende of daarbij ingeschreven, op ultimo December 1855 ongeveer 200 meer bedroeg dan op hetzelfde tijdstip in 1851, het cijfer in de vier laatste jaren slechts eene zeer geringe verandering heeft ondergaan. Het groot verschil tusschen 1851 en 1852 is te verklaren door de afschaffing van het zoogenaamd staats-examen bij Koninklijk besluit van 4 Augustus 1852 (*Staatsblad* n°. 136). Van den geheel onbelemmerden toegang tot de athenaea en hoogescho- len maakten velen toen te eer gebruik, omdat de vrees bestond, dat die milde bepaling wel- ligt later zou worden ingetrokken. In het volgend jaar was het cijfer dan ook weder geringer en sedert bleef het ongeveer op de- zelfde hoogte;

2°. dat, terwijl het getal studenten aan de hoogescho- len te Leyden en Utrecht, de ingeschrevene doch elders studerende niet medegerekend, na toe- en afnemings, ten slotte te Leyden met 83, te Utrecht met 82 is vermeerderd, te Groningen in de drie laatste jaren eenige achteruitgang heeft plaats gehad;

3°. dat de grootste vermeerdering van studenten te Leyden is te vinden in de faculteit der geneeskunde, te Utrecht in die der godgeleerdheid, te Groningen in die der geneeskunde; dat te Leyden, zoowel in de faculteit der wis- en natuurkunde als in die der letteren, het getal studenten steeds klimmende was; te Groningen daarentegen afnemende, terwijl te Utrecht in eerstgenoemde faculteit vermindering, in de andere vermeerdering plaats greep.

Het getal promotion aan de hoogescho- len was, als volgt:

Jaren.	Leyden.	Utrecht.	Groningen.	Totaal.
1851/52	48	32	31	111
1852/53	52	48	35	135
1853/54	60	57	32	149
1854/55	62	51	24	137
1855/56	74	40	23	137

Te Leyden telkens stijging, te Utrecht en Groningen, na eenige wisseling, ten slotte vermindering.

Het getal dissertatiën was te Leyden en te Utrecht toenemende, te Groningen afnemende, zoo als blijkt uit de navolgende opgave.

Faculteiten.	Jaren.	Leyden.	Utrecht.	Gronin- gen.	
Godgeleerdheid.	1851/52	2	2	—	
	1852/53	2	—	2	
	1853/54	1	2	1	
	1854/55	1	2	2	
	1855/56	5	6	—	
Regtsgeleerdheid.	1851/52	17	3	—	
	1852/53	11	8	2	
	1853/54	14	3	—	
	1854/55	15	2	—	
	1855/56	24	5	—	
Geneeskunde.	1851/52	17	2	9	
	1852/53	13	11	4	
	1853/54	8	14	6	
	1854/55	20	9	6	
	1855/56	20	—	4	
Wis- en natuur- kunde.	1851/52	3	—	1	
	1852/53	1	2	—	
	1853/54	1	5	—	
	1854/55	1	4	—	
	1855/56	1	1	2	
Bespiegelende wijsbegeerte en letteren.	1851/52	2	2	—	
	1852/53	—	2	2	
	1853/54	2	—	2	
	1854/55	—	1	2	
	1855/56	2	—	1	
Totalen der dissertatiën,	1851/52	41	9	10	60
	1852/53	27	23	10	60
	1853/54	26	24	9	59
	1854/55	37	18	10	65
	1855/56	52	12	7	71

Vergeleken met de promotien is het getal der dissertatien gering te noemen. In 1851/52 toch hadden van 111 promotien slechts 60 op dissertatien plaats; in de vier volgende studie jaren was de reden als volgt: 135 en 60, 149 en 59, 137 en 65, 137 en 71. Het is evenwel niet onwaarschijnlijk, dat de in het Verslag van 1854/55 medegedeelde beslissing der Regering omtrent het schrijven en verdedigen van dissertatien en theses of losse stellingen in de Nederlandsche taal, eenen gunstigen invloed ten deze zal uitoefenen. Te Leyden althans is het getal dissertatien al dadelijk niet onaanzienlijk toegenomen. Het getal studenten aan de beide athenaea was als volgt:

Jaren.	Amsterdam.	Deventer.	Aanmerkingen.
1851/52	166	11	(*) Ongeveer. Het getal kon niet juist opgegeven worden, daar vele studenten verzuimden zich te doen recenseren.
1852/53	300 (*)	19	
1853/54	143	12	
1854/55	116	19	
1855/56	109	17	

Het grooter getal te Amsterdam in 1852/53 is weder een gevolg van het Koninklijk besluit van 4 Augustus 1852 (*Staatsblad* n°. 136). Niet minder dan 96 studenten lieten zich voor dat studiejaar inschrijven, terwijl het getal ingeschrevenen in het voorgaande, en de drie volgende studie jaren gemiddeld 30 bedroeg. Blijkens bovenstaande cijfers is het getal studenten te Amsterdam in den laatsten tijd eenigzins dalende. Te Deventer heeft op het kleine getal weinig verandering plaats gehad.

Het getal der Latijnsche scholen en gymnasien, der leeraars en leerlingen bij die inrigtingen, was als volgt:

Jaren.	Inrigtingen.	Leeraars.	LEERLINGEN.			Totaal.
			Gemengde afdeeling.	Afd. A.	Afd. B.	
1851/52	67	253	126	1245	357	1728
1852/53	67	247	119	1222	408	1749
1853/54	67	247	131	1257	438	1826
1854/55	66	247	92	1243	461	1796
1855/56	64	243	83	1229	504	1816

In het algemeen had hier weinig verandering plaats. Het getal inrigtingen werd in den vijfjarigen tijdkring slechts met drie verminderd, door het te niet gaan der scholen te Appingedam en Oosterhout en het wijzigen van die te Veendam. Ook het getal leeraars bleef nagenoeg hetzelfde. Dat der leerlingen daarentegen nam niet onaanzienlijk toe. Die vermeerdering is bepaaldelijk te vinden bij de afd. B, meer bijzonder bestemd tot opleiding voor de academien te Breda en Delft en voor andere speciale instellingen van onderwijs. Bij de afd. A, welke dient tot opleiding voor de hoogeschoolen, had, na eene vermeerdering in het studiejaar 1853/54 (vermoedelijk toe te schrijven aan den invloed van het Koninklijk besluit van den 4den Augustus 1853 (*Staatsblad* n°. 31), hetwelk voor de toelating tot de athenæa en hoogeschoolen het bewijs voldoende verklaarde van studien, ten einde toe met vrucht volbragt aan eene Latijnsche school of een gymnasium), later eenige vermindering plaats.

Ten aanzien der scholen en van den wetenschappelijken cursus bij de corpsen kan geen vijfjarig overzicht worden gegeven, daar dit onderwijs eerst sedert drie jaren in de regeringsverslagen wordt vermeld. De berichten over dat tijdsverloop zijn gunstig. In het schooljaar 1855/56 beliep het gezamenlijk getal der onderofficieren, korporaa's, soldaten, miliciens en militaire kinderen, die bij de verschillende wapenen onderrigt ontvingen in lezen, schrijven en rekenen, of de kundigheden opdeden, vereischt voor de betrekking van onderofficier en korporaal, het aanzienlijk bedrag van 3199; terwijl de wetenschappelijke cursus voor militairen, die zich voor het officiers-examen voorbereidden, in dat jaar door 368 leerlingen werd bijgewoond.

Het instructie-bataillon te Kampen gaf gedurende den vijfjarigen tijdkring goede uitkomsten. Het getal daarbij ingedeelde militairen nam aanmerkelijk toe. Op den 1sten October telde het aan officieren, onderofficieren, korporaa's en verdere manschappen, in:

1852	422
1853	481
1854	598
1855	612
1856	628

Bij de Koninklijke Academie voor de Zee- en Landmagt te Breda bedroeg het getal adelborsten en kadetten, bij den aanvang van het studiejaar, het navolgend cijfer:

1852/53	270
1853/54	300
1854/55	308
1855/56	317
1856/57	325

Telken jare had hier alzoo vermeerdering plaats, en deze was in de beide laatste jaren te meer aanzienlijk, dewijl toen geene adelborsten meer werden toegelaten.

Aan het einde van het studiejaar vertrokken, na bevordering tot adelborst en kadet, in:

	ADELBORSTEN.	KADETTEN.
1851/52	17	45
1852/53	19	27
1853/54	21	88
1854/55	16	49
1855/56	20	44

Bij de Koninklijke Academie te Delft had in het cijfer der kweekelingen weinig verandering plaats. In de vijf studie jaren was het bedrag van hen die de lessen volgden, en van hen die de academie verlieten, als volgt:

	KWEEKELINGEN.	VERTROKKEN.
1851/52	160	31
1852/53	166	44
1853/54	154	40
1854/55	153	46
1855/56	167	46

's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen te Utrecht zag het getal harer leerlingen niet on aanzienlijk vermeerderen.

Het studiejaar 1851/52 ving aan met 37 kweekelingen, daarvan werden aan het eind bevorderd 19.

Het studiejaar 1852/53 ving aan met 110 kweekelingen, daarvan werden aan het eind bevorderd 18.

Het studiejaar 1853/54 ving aan met 122 kweekelingen, daarvan werden aan het eind bevorderd 23.

Het studiejaar 1854/55 ving aan met 130 kweekelingen, daarvan werden aan het eind bevorderd 25.

Het studiejaar 1855/56 ving aan met 130 kweekelingen, daarvan werden aan het eind bevorderd 31.

Bij de Klinische Scholen had over het algemeen eenige achteruitgang plaats in het getal leerlingen, zoo als blijkt uit de navolgende opgave:

	Rotterd.	Amsterd.	Haarl.	Hoorn.	Alkm.	Middelb.
1851/52.	59	69	27	15	10	49
1852/53.	67	52	36	9	10	35
1853/54.	62	44	36	11	12	37
1854/55.	59	43	37	11	14	33
1855/56.	47	43	27	14	7	31

Aan 's Rijks Veeartsenijschool nam het getal der leerlingen jaarlijks toe; het bedroeg in:

1851/52.	3
1852/53.	6
1853/54.	7
1854/55.	7
1855/56.	12

Ook bij de Landhuishoudkundige School te Groningen had in dit opzicht eenige vermeerdering plaats. Het getal leerlingen was in het winterhalfjaar als volgt:

1851/52.	29
1852/53.	30
1853/54.	31
1854/55.	31
1855/56.	33

De inrigting voor onderwijs in koophandel en nijverheid te Amsterdam zag hare leerlingen aanvankelijk eenigzins toenemen, later weder verminderen. Het bedroeg in de vijf studie jaren van den nu behandelde tijdkring 20, 25, 30, 30, 18. Deze vermindering was een gevolg van den staat van overgang, waarin de school laatstelijk verkeerde.

Bij de instellingen waar onderwijs wordt gegeven in de kennis der zeevaart had mede over het algemeen vermeerdering van leerlingen plaats.

Aan de Kweekschool te Amsterdam waren bij het einde van den cursus:

1851/52	42	kweekelingen in de instelling,	46	op reis.
1852/53	45	" " " "	45	"
1853/54	44	" " " "	48	"
1854/55	57	" " " "	36	"
1855/56	59	" " " "	46	"

Te Nes op Ameland bedroeg het getal kweekelingen in den vijfjarigen tijdkring 27, 26, 20—30, 31, 31; te Harlingen 75, 69, 60, 90, 86; te Groningen 71, 37, 45, 50, 61.

In de gestichten voor doofstommen en voor blinden bleef het getal leerlingen schier onveranderd, zoo als blijkt uit het navolgende.

Doofstommen-gestichten.

Jaren.	Groningen.	St. Michiels-Gestel.
1851/52	150	83
1852/53	148	83
1853/54	154	80
1854/55	146	86
1855/56	150	87

Gestichten voor blinden te Amsterdam.

Jaren.	Kinderen.	Volwassenen.
1851/52	60	31
1852/53	52	31
1853/54	54	31
1854/55	56	32
1855/56	60	34

LAGERE SCHOLEN.

Jaren.	Openbare.	Bijzondere der 1ste klasse.	Bijzondere der 2de klasse.	Totaal.
1851	2446	188	643	3277
1852	2457	214	655	3326
1853	2469	234	671	3374
1854	2480	239	670	3389
1855	2479	260	666	3405

De openbare scholen zijn gedurende de vier eerste jaren eenigermate toegenomen, in het vijfde met één verminderd.

De bijzondere scholen der 1ste klasse zijn elk jaar niet onaanzienlijk vermeerderd en hare vermenigvuldiging in den laatsten tijd springt nog meer in het oog, wanneer men nagaat, dat er in 1848 (het eerste jaar waarover de Regering statistieke mededeelingen op uitgebreider schaal heeft gegeven) 156, in 1849 168 en in 1850 167 scholen van dien aard waren. De bijzondere scholen der 2de klasse zijn in het vijfjarig tijdvak aanvankelijk toe-, later eenigermate afgenomen, voornamelijk ten gevolge der vermenigvuldiging van die der eerste klasse.

Scholen van bijzonderen aard en strekking.

Jaren.	Bewaar- scholen.	Herhaling- scholen.	Zondag- scholen.	Werk- scholen.	Volk- school- scholen.	Gymnastie- scholen.
1851	632	152	93	41	124	Niet opgegeven.
1852	601	149	112	48	138	idem.
1853	612	136	114	49	129	idem.
1854	630	155	110	51	130	22
1855	714	150	111	66	127	22

De bewaarscholen, na in 1852 eene vermindering te hebben ondervonden, grootendeels het gevolg van het te niet gaan van zoogenaamde matressenscholen, zijn sedert toegenomen. Het aanzienlijk verschil tusschen de beide laatste jaren is evenwel voornamelijk slechts daaraan toe te schrijven, dat over 1855 een vijftigtal meer maitressenscholen uit Amsterdam zijn opgegeven dan in 1854 en vroeger. Doch ook na aftrek dier scholen is eene niet onbelangrijke vermeerdering der bewaarscholen in 1855 merkbaar.

De herhalingscholen, na aanvankelijk vermindering te hebben ondergaan, zijn later weder op de vroegere hoogte teruggekeerd.

De Zondagscholen zijn in de vier laatste jaren schier op dezelfde hoogte gebleven.

De werkscholen zijn telken jare toegenomen.

De volks-zangscholen zijn, bij afwisseling toe- en afnemende, ten slotte op dezelfde hoogte gebleven.

Van de kostscholen en dag- en kostscholen is niet afzonderlijk gewag gemaakt, omdat deze reeds onder de hierboven vermelde openbare en bijzondere scholen zijn begrepen.

Het aantal der dag- en kostscholen is steeds klimmende geweest. In het vijfjarig tijdvak namen zij toe als volgt: 165, 184, 196, 208, 295. Dat der kostscholen was aldus: 26, 27, 22, 20, 35.

Leerlingen op de openbare en bijzondere scholen gezamenlijk.

15 JANUARIJ.

15 JULIJ.

JAREN.	JONGENS.	MEISJES.	TOTAAL.	JONGENS.	MEISJES.	TOTAAL.
1851	221,343	175,909	397,252	173,411	149,547	322,958
1852	222,897	174,766	397,663	175,699	149,630	325,329
1853	218,723	173,438	392,161	173,170	148,680	321,850
1854	219,370	172,203	391,573	175,325	150,431	325,756
1855	216,752	170,813	387,565	173,616	149,442	323,058

Op de openbare scholen:

1851	183,584	139,041	322,625	137,203	113,769	250,972
1852	184,028	137,049	321,077	137,798	112,942	250,740
1853	179,128	134,662	313,790	134,578	110,723	245,301
1854	179,296	133,779	313,075	136,639	112,928	249,567
1855	177,320	131,175	308,495	135,804	110,543	246,347

Op de bijzondere scholen der eerste klasse :

15 JANUARIJ.

15 JULIJ.

JAREN.	JONGENS.	MEISJES.	TOTAAL.	JONGENS.	MEISJES.	TOTAAL.
1851	16,293	17,055	33,348	15,790	16,769	32,559
1852	17,521	17,725	35,246	17,230	17,703	34,933
1853	18,524	18,545	37,069	18,391	18,153	36,544
1854	19,070	18,662	37,732	18,584	18,497	37,081
1855	19,985	20,069	40,054	19,129	19,766	38,895

Op de bijzondere scholen der tweede klasse :

1851	21,466	19,813	41,279	20,418	19,009	39,427
1852	21,348	19,992	41,340	20,671	18,985	39,656
1853	21,071	20,231	41,302	20,201	19,804	40,005
1854	21,004	19,762	40,766	20,102	19,006	39,108
1855	19,447	19,569	39,016	18,683	19,133	37,816

Bovenstaande cijfers doen zien, dat het getal leerlingen, onderwijs genietende op de openbare en bijzondere scholen gezamenlijk, welk getal op 15 Januarij 1852 397,603 beliep, drie jaren later tot 387,565 was gedaald en alzoo met ruim 10,000 verminderd; terwijl het integendeel, met het oog op den staat der bevolking, met ruim 15,000 had behooren te vermeerderen; dat, zoo men alleen op de openbare scholen let, de vermindering van het getal leerlingen nog aanzienlijker is, daar het op 15 Januarij 1851 322,625 bedroeg en op 15 Januarij 1855 308,495; — eene vermindering van ruim 14,000 in vier jaren tijds; — dat het getal leerlingen op de bijzondere scholen der 1ste klasse steeds klimmende is geweest en in vier jaren met ruim 6700 is toegenomen; dat daarentegen het getal op die der 2de klasse, na zich in de drie eerste jaren nagenoeg staande te hebben gehouden, in de twee volgende is gaan afnemen met ruim 2200.

Uit de medegedeelde cijfers blijkt ook nog, dat de vermindering van het getal leerlingen op de openbare scholen zich op verre na zoo sterk niet deed gevoelen in den zomer als in den winter, en, gerekend naar het tijdstip van 15 Julij, over vier jaren slechts ruim 4600 beliep; dat de vermindering van ruim

2200 leerlingen op de bijzondere scholen der 2de klasse bijna uitsluitend de jongens geldt, en zelfs op die scholen, gerekend naar het tijdstip van 15 Julij, het getal der meisjes is toegenomen.

Leerlingen op de

Jaren.	Bewaarscholen.	Herhalingscholen.	Zondagscholen.	Werk-scholen.	Volkszangscholen.	Gymnastiescholen.
1851	32,932	5321	8,651	4151	5094	niet opgegeven.
1852	35,526	5253	10,466	5276	5235	id.
1853	40,250	4564	9,861	5141	5735	id.
1854	43,364	5172	9,672	4229	5635	1506
1855	45,753	5468	9,691	5252	5861	1523

Deze cijfers geven geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen. Zij bevestigen hetgeen hierboven is gezegd omtrent het toe- of afnemen dezer inrigtingen; nogtans blijkt er uit, dat, hoewel het getal der volks-zangscholen ongeveer op dezelfde hoogte bleef, dat harer leerlingen niet onaanzienlijk toenam.

Onderwijzend personeel op de openbare en bijzondere scholen gezamenlijk:

Jaren.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.
1851	5902	590	6492
1852	6228	634	6862
1853	6329	698	7027
1854	6427	754	7181
1855	6478	825	7303

Onderwijzers verdeeld naar de rangen.

Jaren.	1ste rang.	2de rang.	3de rang.	4de rang.	Zonder rang.	Totaal.
1851	42	1878	851	174	59	3004
1852	43	1952	836	164	56	3051
1853	40	1994	853	160	49	3096
1854	37	2032	827	153	45	3094
1855	36	2042	822	151	28	3079

Ondermeesters verdeeld naar de rangen.

1851	1	548	1091	417	135	2192
1852	"	618	1132	485	138	2373
1853	"	669	1078	498	100	2345
1854	1	660	1111	517	108	2397
1855	"	670	1116	530	113	2429

*Jaren.**Kweekelingen.*

1851	706
1852	804
1853	888
1854	936
1855	970

*Jaren.**Onderwijzeressen.**Secondanten.*

1851	260	330
1852	282	352
1853	295	492
1854	294	460
1855	313	512

Uit deze opgaven blijkt, dat het onderwijzend personeel op de openbare en bijzondere scholen gezamenlijk in de laatste jaren steeds klimmende is geweest; dat het mannelijk personeel in vier jaren tijds met 576, het vrouwelijke met 235 is toegenomen. Verder doen zij zien, dat bij de onderwijzers het getal van hen, die den eersten, derden en vierden, zoomede geen rang hebben, gaande-

weg is afgenomen, en daarentegen dat van hen, die den tweeden rang bezitten, is vermeerderd; hetgeen bewijst zoowel dat aan het bezit van den eersten rang weinig wordt gehecht, als dat de onderwijzers meer en meer de overtuiging bekomen dat, om met vrucht aan het hoofd eener school te staan, meer wordt gevorderd dan de geringe mate van kennis, waarmede de derde en vierde rang kunnen worden behaald. Ook bij de ondermeesters is, blijkens bovenstaande cijfers, hoewel uit den aard der zaak in minderen graad, de toenemende zucht om den tweeden rang te verkrijgen merkbaar.

Naardien in den laatsten tijd, zoowel in de mededeelingen der Regering, gegrond op de berigten uit de provincien ontvangen, als elders, herhaaldelijk en met ernst is geklaagd over het gebrek aan ondermeesters, bepaaldelijk voor de openbare scholen, scheen het niet onbelangrijk ook na te gaan in hoeverre de cijfers deze klagten staafden.

Hier volgt alzoo eene opgave van het onderwyzend personeel gedurende de vijf laatste jaren op de openbare scholen.

Jaren.	Onderwijzers.	Ondermeesters.	Kweekelingen.	Onderwijzeressen.	Secondanten.
1851	2394	1482	509	51	65
1852	2397	1606	547	61	64
1853	2420	1576	593	49	65
1854	2418	1611	620	57	73
1855	2406	1592	656	57	73

Uit deze cijfers zou men mogen opmaken, dat de bedoelde klagten, schoon welligt in sommige gemeenten te regt aangeheven, toch niet algemeen gegrond kunnen zijn; waarbij nog opmerking verdient, dat, blijkens de statistieke opgaven, welke de mededeelingen omtrent het lager onderwijs in het nu aangeboden Verslag voorafgaan, op de openbare scholen gemiddeld één onderwijzer gevonden wordt voor 64 leerlingen op 15 Januarij, en voor 51 leerlingen op 15 Julij; welke cijfers minder zijn dan dat van 70, waarop, krachtens de algemeene schoolorde, het aanstellen van een ondermeester wenschelijk is te achten. Ook schijnen de wel eens gemaakte opmerkingen, dat eene der hoofd-

oorzaken van den minderen bloei van het openbaar onderwijs in de laatste jaren, gelegen is in het gemis aan hulp bij het onderwijs, en dat het steeds moeilijker wordt jongelieden te vinden, die zich aan den onderwijzersstand willen wijden, van eenige overdrijving niet vrij te spreken. In de vier laatste jaren toch is het getal ondermeesters met 112 en dat der kweekelingen met 147 toegenomen, terwijl ook dat der secondanten eenige verhooging heeft ondergaan.

Dat de lust om het beroep van onderwijzer te kiezen nog niet zoo sterk verflaauwt, kan ook eenigermate worden afgeleid uit het voortdurend aangroeijen van het getal huisonderwijzers en huisonderwijzeressen in den nu behandelde tijdkring, zoo als blijkt uit de navolgende opgaaf.

Jaren.	Huisonderwijzers.	Huisonderwijzeressen.
1851	515	93
1852	546	83
1853	549	85
1854	572	90
1855	573	100

Bij zamentrekking van dit een en ander ontwaart men stilstand en neiging tot achteruitgang bij het getal der openbare scholen en vrij aanzienlijke vermindering in het getal harer leerlingen; vermeerdering van het getal der bijzondere scholen van de 1ste klasse en van hare leerlingen; vermindering in beide opzigten bij de bijzondere scholen der 2de klasse; oprigting en aanvankelijken bloei van gymnastiescholen; vooruitgang bij de bewaarscholen en werkscholen; stilstand in het getal der overige scholen van bijzonderen aard en strekking, doch bij de meeste vooruitgang in het cijfer der leerlingen; toeneming van het onderwijzend personeel bij de scholen en verbetering in zijne gehalte, toeneming ook van het personeel voor het huisonderwijs. Verder blijkt nog uit de regeringsverslagen over den nu behandelde tijdkring, dat gedurende dien tijd onderscheidene gemeenten, al de provincien en het Rijk voortdurend de verbetering van het lot der openbare onderwijzers ter harte hebben

genomen; dat zij tot den aanbouw van nieuwe en de verbetering van bestaande gebrekkige schoolgebouwen en onderwijzerswoningen krachtdadig hebben medegewerkt en daaraan belangrijke sommen besteed; dat de hulpmiddelen voor het onderwijs op menige plaats zijn verbeterd; dat de veelal zorgvolle toestand der nagelaten betrekkingen van onderwijzers meer en meer de belangstelling heeft gewekt en tot het vestigen van inrigtingen, bestemd om daarin te voorzien, aanleiding gegeven; dat de vorming van bekwame en geschikte onderwijzers langs verschillende wegen met ijver is voortgezet; dat eindelijk de onderlinge band tusschen de onderwijzers, voornamelijk door middel der onderwijzersgezelschappen, krachtig is toegehaald en goede vruchten heeft gedragen.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

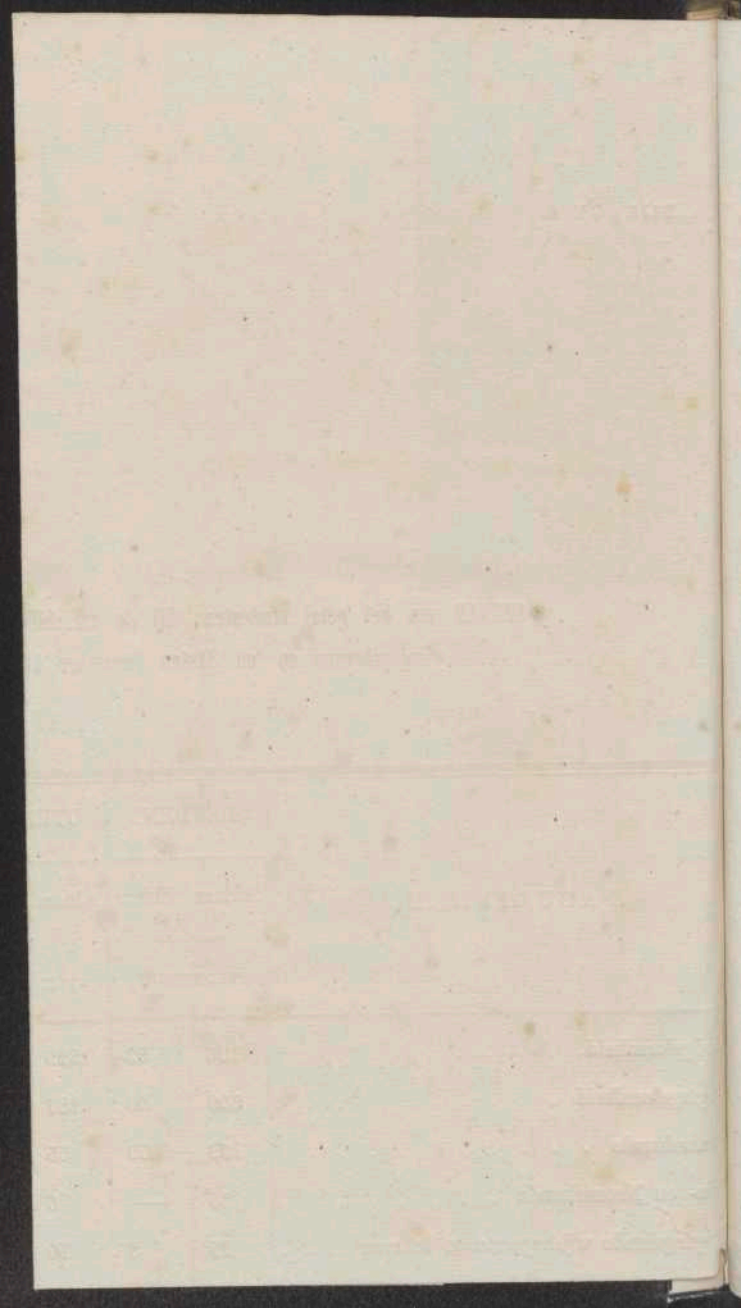
A. G. A. VAN RAPPAARD.

BIJLAGE A.

OPGAAF van het getal studenten, bij de verschillende faculteiten der hoogescho-
len ingeschreven op den 31sten December 1855.

FACULTEITEN.	LEYDEN.		UTRECHT.		GRONINGEN.		Totaal
	Aldaar	Elders	Aldaar	Elders	Aldaar	Elders	
	STUDERENDE.		STUDERENDE.		STUDERENDE.		
Rechtsgeleerdheid.	136	52	229	26	72	—	
Artsgeleerdheid	200	36	187	29	86	—	
Natuurkunde	102	50	55	15	58	—	
Wiskunde en Natuurkunde	20	—	6	2	3	—	
Wetenschappelijke wijsbegeerte en letteren	25	8	10	3	3	—	
	483	146	487	75	* 222	—	
Te zamen	629		562		222		1413
Op den 31sten Dec. 1854 was het getal studenten.	616		564		234		1414
Het getal der promoties is geweest in 1855—56.	74		40		23		137
Het getal was in 1854—55.	62		51		24		137

Bovendien waren er nog 17 studenten, die verzuimd hadden zich te doen regenseren.

STAAT VAN DE LATIJNSCHE SCHOLEN EN GYMNASIEN ENZ.,

gedurende het Schooljaar 1855—1856.

PROVINCIE.	GEMEENTEN waar GEVESTIGD.	Bevolking op 31 Decemb. 1855.	Onderwijzers.						Leerlingen.				Verdeeling volgens het Verslag.
			Rector.	Conrector.	Præceptor.	Professor.	Onderwijzers der huldschuldsche talen.	Totaal.	Gemengde afdeeling.	AFDEELING		Algemeen totaal.	
										A.	B.		
Noordbrabant.	's Hertogenbosch .	22,527	1	1	"	"	2	4	"	7	22	29	Latijnsche Scholen. Breda, Bergen op Zoom, Helmond, Uden, Gemert, Eindhoven, Grave, Heusden, Megen, Ravenstein, Arnhem, Tiel, Culemborg, Zevenaar, Zalt-Bommel, Groenlo, Elburg, Lochem, Doetinchem, Schiedam, Gorinchem, Alkmaar, Hoorn, Utrecht, Amersfoort, Harlingen, Sneek, Bolsward, Dokkum, Joure, Stavoren, Zwolle, Enschedé, Almelo, Ootmarssum.
	Breda	15,284	1	1	"	"	1	3	"	15	"	15	
	Bergen op Zoom .	8,518	1	"	"	"	1	2	"	8	"	8	
	Helmond	5,633	1	1	"	"	"	2	"	2	"	2	
	Uden	5,465	1	1	"	"	"	2	"	11	"	11	
	Gemert	4,596	1	1	"	"	"	2	"	25	"	25	
	Eindhoven	3,196	1	"	1	"	"	2	"	21	"	21	
	Grave	2,998	1	"	"	"	"	1	"	5	"	5	
	Heusden	2,452	1	"	"	"	"	1	"	9	"	9	
	Boxmeer	2,202	1	2	"	"	1	4	"	23	2	25	
Gelderland.	Megen	1,852	1	"	"	"	"	1	"	7	"	7	Voorloopig erkende Gymnasien. 's Hertogenbosch, Boxmeer, Wageningen, Enkhuizen, Franeker, Kampen, Oldenzaal, Groningen.
	Ravenstein	914	1	1	1	"	"	3	"	21	"	21	
	Nijmegen	22,117	1	1	1	"	3	6	"	34	13	47	
	Arnhem	20,904	1	1	"	"	2	4	"	15	"	15	
	Zutphen	13,135	1	1	"	"	3	5	"	36	33	69	
	Tiel	6,364	1	"	"	"	"	1	"	8	"	8	
	Harderwijk	5,776	1	1	"	"	2	4	"	9	10	19	
	Culemborg	5,494	1	"	"	"	"	1	"	6	"	6	
	Wageningen	5,023	1	1	"	"	1	3	"	12	"	12	
	Doesburg	3,871	1	1	"	"	2	4	"	20	"	20	
Zuidholland.	Zevenaar	3,622	1	"	"	"	"	1	"	7	"	7	Definitief erkende Gymnasien. Nijmegen, Zutphen, Harderwijk, Doesburg, Rotterdam, 's Gravenhage, Leyden, Dordrecht, Delft, Gouda, Brielle, Amsterdam, Haarlem, Middelburg, Zierikzee, Leeuwarden, Deventer, Winschoten, Meppel, Assen, Maastricht.
	Zalt-Bommel	3,526	1	"	"	"	1	2	"	11	"	11	
	Groenlo	2,486	1	"	"	"	2	3	"	3	"	3	
	Elburg	2,476	1	"	"	"	2	3	"	15	"	15	
	Lochem	2,204	1	"	"	"	1	2	"	2	"	2	
	Doetinchem	2,194	1	"	"	"	"	1	"	9	"	9	
	Rotterdam	96,085	1	1	2	"	7	11	29	33	38	100	
	's Gravenhage	76,572	1	1	2	"	6	10	"	97	34	131	
	Leyden	36,580	1	1	2	"	7	11	13	21	4	38	
	Dordrecht	22,392	1	1	"	"	5	7	2	19	9	30	
Noordholland.	Delft	19,144	1	1	2	"	"	4	"	34	"	34	
	Gouda	14,604	1	1	"	"	5	7	"	25	20	45	
	Schiedam	14,114	1	"	"	"	1	2	"	9	"	9	
	Gorinchem	8,986	1	"	"	"	1	2	"	20	"	20	
	Brielle	4,515	1	1	"	"	2	4	"	11	16	27	
	Amsterdam	255,520	1	1	3	"	7	12	22	75	13	110	
	Haarlem	28,796	1	1	1	"	4	7	"	17	16	33	
	Alkmaar	10,850	1	"	"	"	"	1	"	5	"	5	
	Hoorn	9,814	1	"	"	"	1	2	"	12	"	12	
	Enkhuizen	5,402	1	"	"	"	2	3	"	2	9	11	
Zeeland	Middelburg	16,146	1	1	"	"	2	4	"	29	"	29	
	Zierikzee	7,212	1	1	"	"	1	3	"	9	13	22	
Utrecht	Utrecht	52,024	1	1	3	"	4	9	"	68	"	68	
	Amersfoort	12,314	1	1	"	"	1	3	"	31	"	31	
Friesland	Leeuwarden	24,567	1	1	1	"	2	5	"	36	"	36	
	Harlingen	9,364	1	"	"	"	1	2	"	16	"	16	
	Sneek	8,447	1	1	"	"	1	3	"	28	"	28	
	Franeker	5,559	1	"	"	"	1	2	"	14	8	22	
	Bolsward	4,648	1	"	"	"	"	1	"	3	"	3	
	Dokkum	4,347	1	"	"	"	"	1	"	17	"	17	
	Joure	2,727	1	"	"	"	1	2	"	"	"	"	
	Stavoren	566	1	"	"	"	"	1	"	"	"	"	
Overijssel	Zwolle	19,058	1	1	"	"	1	3	"	19	"	19	
	Deventer	16,679	1	1	"	"	5	7	"	33	32	65	
	Kampen	12,445	1	1	"	"	4	6	"	12	23	35	
	Enschede	4,236	1	"	"	"	1	2	"	2	23	25	
	Almelo	3,573	1	"	"	"	1	2	"	7	"	7	
	Almelo	3,573	1	1	"	"	1	3	"	21	11	32	
	Oldenzaal	3,037	1	1	"	"	1	3	"	20	"	20	
Groningen	Ootmarssum	1,752	1	1	"	"	1	3	"	20	"	20	
	Groningen	35,673	1	1	3	"	3	8	12	37	1	50	
Drenthe	Winschoten	4,517	1	"	"	"	2	3	"	10	35	45	
	Meppel	6,589	1	"	"	"	2	3	5	10	2	17	
Limburg	Assen	5,047	1	"	"	"	"	1	"	22	20	42	
	Maastricht	27,306	"	"	"	7	9	16	"	64	97	161	
64 inrigtingen.			63	35	22	7	116	243	83	1229	504	1816	

B.

OPENBARE SCHOLEN

BIJLAGE C.

over het jaar 1855.

PROVINCIE.	GETAL SCHOLEN.	ONDERWIJZERS, NAAR HUNNEN RANG INGEDEELD.						ONDERMEESTERS, NAAR HUNNEN RANG INGEDEELD.						KWEKKELINGEN.	Algemeen totaal.	ONDERWIJZERESSEN.	SECONDANTEN.	Totaal.	BEKWAAMHEID EN GEDRAG VAN HET ONDERWIJZEND PERSONEEL.										AANTAL LEERLINGEN.								
		1ste Rang.	2de Rang.	3de Rang.	4de Rang.	Geen Rang.	TOTAAL.	1ste Rang.	2de Rang.	3de Rang.	4de Rang.	Geen Rang.	TOTAAL.						Bekwaamheid.					Gedrag.					15 Januarij.			15 Julij					
																			Zeet goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Niet opgegeven.	Zeet goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Niet opgegeven.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	TOTAAL.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Mannelijk.			
																																			OP DE DAGSCHOLEN.	OP DE AVONDSCHOLEN.	OP DE DAGSCHOLEN.
NOORDBRABANT	298	"	111	160	21	5	297	"	15	87	53	"	155	60	512	1	1	2	151	241	120	2	"	287	222	5	"	"	21,903	13,072	(a) 1,162 1,077	(a) 168 131	36,183	15,129	9,593	(a) 930 119	(a)
GELDERLAND	337	2	186	118	15	"	321	"	58	86	42	5	191	84	596	16	20	36	229	232	165	6	"	403	219	8	2	"	22,382	17,131	(a) 1,224 2,819	(a) 243 560	42,892	14,640	10,623	(a) 603 228	(a)
ZUIDHOLLAND	(2) 257	1	207	38	1	1	248	"	90	149	84	4	327	70	645	7	8	15	112	117	26	"	405	146	109	"	"	405	22,432	17,916	(a) 1,538 794	(a) 513 456	41,598	19,513	16,738	(a) 545 6	(a)
NOORDHOLLAND	293	3	200	73	4	"	280	"	99	89	35	4	227	172	679	9	6	15	59	573	61	1	"	90	598	6	"	"	19,699	15,735	(a) 687 1,378	(a) 555 547	37,359	20,115	16,968	(a) 127 561	(a)
ZEELAND	138	2	80	47	2	2	133	"	23	51	19	"	93	41	267	5	5	10	99	124	50	5	"	101	174	2	"	"	8,519	5,925	(a) 523 1,069	(a) 105 374	15,887	5,971	4,815	(a) 314 165	(a)
UTRECHT	82	1	59	16	3	"	79	"	23	27	12	1	63	17	159	3	7	10	26	46	6	2	89	26	51	3	"	89	4,966	3,808	(a) 163 678	(a) 101 299	9,751	4,369	3,858	(a) 146 196	(a)
FRIESLAND	360	8	281	64	1	1	355	"	57	61	14	1	133	102	590	5	8	13	82	269	9	"	243	96	259	4	1	243	18,596	14,021	(a) 4,076 1,803	(a) 2,117 1,320	35,740	16,208	13,394	(a) 2,940 577	(a)
OVERIJSEL	211	"	119	53	24	1	197	"	47	62	33	"	142	89	408	7	13	20	190	193	45	"	"	375	50	3	"	"	15,907	13,899	(a) 1,201 951	(a) 561 341	31,098	12,401	11,651	(a) 856 530	(a)
GRONINGEN	207	5	172	26	1	"	204	"	44	51	32	16	143	"	347	"	"	"	111	166	53	17	"	72	271	4	"	"	12,357	11,227	(a) 2,205 1,141	(a) 767 451	25,176	11,173	10,670	(a) 1,522 377	(a)
DRENTHE	134	"	76	27	21	6	130	"	8	20	16	3	47	11	188	2	3	5	51	116	26	"	"	121	71	"	1	"	6,758	5,838	(a) 1,194 663	(a) 154 174	13,460	4,704	4,445	(a) 270 133	(a)
LIMBURG	162	"	23	102	33	4	162	"	2	40	18	11	71	30	263	2	2	4	64	194	72	4	23	145	100	8	"	14	11,307	7,868	(a) 13 94	(a) 12 82	19,351	8,309	5,533	(a) 12 80	(a)
TOTAAL	2479	22	1514	724	126	20	2406	"	466	723	358	45	1592	656	4654	57	73	130	1174	2181	633	36	760	1862	2124	43	4	751	164,853	126,440	(a) 13,986 12,467	(a) 5,296 4,735	308,495	132,832	108,288	(a) 8,265 2,972	(a)

SCHOLEN

jaar 1855.

AANTAL LEERLINGEN.									STAAT van het ONDERWIJS.				STAAT VAN HET SCHOOLLOCAAL.										SCHOOL-BEZOEKEN.				Aanmerkingen.
15 Januarij.			15 Julij																								
OP DE AVONDSCHOLEN.		TOTAAL.	OP DE DAGSCHOLEN.		OP DE AVONDSCHOLEN.		TOTAAL.	Ze er g o o d.	Goed.	Matig.	Slecht.	Het schoolvertrek.				De onderwijzerswoning.						Eenmaal.	Twee maal.	Drie of meermaal.	Niet bezocht.		
Mannelijk.	Vrouwelijk.		Mannelijk.	Vrouwelijk.	Mannelijk.	Vrouwelijk.						Ze er g o o d.	Goed.	Matig.	Slecht.	Ze er g o o d.	Goed.	Matig.	Slecht.	Ze er g o o d.	Goed.					Matig.	Slecht.
(a) 1,162 1,077	(a) 168 131	36,183	15,129	9,593	(a) 930 119	(a) 126 51	24,892	89	152	48	9	115	124	34	25	107	131	25	35	(1) 54	"	129	100	36	33	De avondleerlingen gemerkt met eene a bezoeken tevens de dagscholen. (1) Van deze 54 onderwijzerswoningen, niet in eigendom aan de burgerlijke gemeenten toebehoorende, is de toestand in de vier vorige kolommen begrepen. (2) Hieronder twee scholen vacant.	
(a) 1,224 2,819	(a) 243 560	42,892	14,640	10,623	(a) 603 228	(a) 148 96	25,587	157	122	51	7	206	82	33	16	97	65	10	3	162	"	97	159	47	34		
(a) 1,538 794	(a) 513 456	41,598	19,513	16,738	(a) 545 6	(a) 173 263	36,520	110	110	35	"	87	133	21	14	41	157	16	9	8	24	154	53	43	5		
(a) 687 1,378	(a) 555 547	37,359	20,415	16,968	(a) 127 561	(a) 98 205	38,149	35	222	33	3	35	216	33	9	24	221	19	5	23	1	199	56	14	24		
(a) 523 1,069	(a) 105 374	15,887	5,971	4,815	(a) 314 165	(a) 40 142	11,093	67	57	14	"	78	42	11	7	29	57	6	2	44	"	37	64	36	1		
(a) 163 678	(a) 101 299	9,751	4,369	3,858	(a) 146 196	(a) 73 172	8,595	18	48	11	5	30	41	6	5	22	52	5	3	"	"	22	53	7	"		
(a) 4,076 1,803	(a) 2,117 1,320	35,740	16,208	13,394	(a) 2,940 577	(a) 1,860 604	30,783	65	261	31	3	76	254	26	4	67	228	15	2	48	"	222	65	56	17		
(a) 1,201 951	(a) 561 341	31,098	12,401	11,651	(a) 856 530	(a) 445 278	24,860	98	78	32	3	135	47	22	7	51	22	2	3	133	"	99	75	32	5		
(a) 2,205 1,141	(a) 767 451	25,176	11,173	10,670	(a) 1,522 377	(a) 582 261	22,481	60	110	32	5	77	101	27	2	58	131	9	1	8	"	147	48	9	3		
(a) 1,194 663	(a) 154 174	13,460	4,704	4,445	(a) 270 133	(a) 37 105	9,387	49	56	24	5	"	93	26	15	"	46	2	1	85	"	67	36	20	11		
(a) 13 94	(a) 12 82	19,351	8,309	5,533	(a) 12 80	(a) 9 78	14,000	47	67	45	3	47	69	29	17	9	68	17	12	38	8	47	76	24	15		
(a) 13,986 12,467	(a) 5,296 4,735	308,495	132,832	108,288	(a) 8,265 2,972	(a) 3,586 2,255	246,347	795	1283	356	43	886	1202	268	121	515	1178	126	76	603	33	1220	785	324	148		

RECORDS

RECORDS

RECORDS

RECORDS

RECORDS

RECORDS

RECORDS

RECORDS

RECORDS

RECORDS

RECORDS

BIJZONDERE SCHOLEN VAN DE EERSTE

BIJLAGE D.

over het jaar 1855.

PROVINCIE.	GETAL SCHOLEN.	ONDERWIJZERS, NAAR HUNNEN RANG INGEDEELD.						ONDERMEESTERS, NAAR HUNNEN RANG INGEDEELD.						KWEKKELINGEN.	Algemeen totaal.	ONDERWIJZERESSEN.	SECONDANTEN.	Totaal.	BEKWAAMHEID EN GEDRAG VAN HET ONDERWIJZEND PERSONEEL.										AANTAL LEERLINGEN 15 Januarij.						
		1ste Rang.	2de Rang.	3de Rang.	4de Rang.	Geen Rang.	TOTAAL.	1ste Rang.	2de Rang.	3de Rang.	4de Rang.	Geen Rang.	TOTAAL.						Bekwaamheid.					Gedrag.					OP DE DAGSCHOLEN.		OP DE AVONDSCHOLEN.		TOTAAL.	OP DE DAGSCHOLEN.	
																			Zeer goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Niet opgegeven.	Zeer goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Niet opgegeven.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Mannelijk.	Vrouwelijk.		Mannelijk.	Vrouwelijk.
NOORDBRABANT	28	"	7	8	"	"	15	"	4	8	6	"	18	14	47	13	46	59	34	48	24	"	"	57	49	"	"	"	1,224	2,759	(a) 81 50	(a) 34 28	4,061	1,227	2,866
GELDERLAND	(1) 39	2	14	13	1	"	30	"	10	18	16	"	44	18	92	5	9	14	29	66	11	"	"	54	52	"	"	"	1,954	1,980	(a) 367 404	(a) 37 157	4,495	1,659	1,751
ZUIDHOLLAND	70	"	59	8	2	"	69	"	32	61	31	4	128	63	260	1	6	7	36	24	10	"	197	44	25	1	"	197	5,707	5,061	(a) 134 788	(a) 45 804	12,360	5,672	5,248
NOORDHOLLAND	42	"	31	3	"	"	34	"	32	42	6	8	88	35	157	8	33	41	32	162	4	"	"	21	175	2	"	"	4,571	4,705	(a) 147 144	(a) 201 39	9,459	4,537	4,675
ZEELAND	3	"	3	"	"	"	3	"	"	2	2	"	4	1	8	"	"	"	3	3	2	"	"	"	8	"	"	"	240	199	(a) 27 50	(a) 6 12	501	166	152
UTRECHT	24	1	19	3	"	"	23	"	18	25	13	"	56	15	94	1	"	1	11	13	"	"	71	17	7	"	"	71	2,110	1,895	(a) 200 268	(a) 20 215	4,488	2,142	1,926
FRIESLAND	2	"	2	"	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	2	"	"	"	1	1	"	"	"	"	2	"	"	"	5	10	(a) 2 15	(a) 6 55	85	5	10
OVERIJSEL	14	"	9	3	"	"	12	"	5	2	3	"	10	6	28	2	2	4	20	12	"	"	"	29	3	"	"	"	662	561	(a) 134 122	(a) 39 119	1,464	634	554
GRONINGEN	19	"	9	7	1	"	17	"	"	6	1	6	13	"	30	"	"	"	6	12	6	6	"	5	25	"	"	"	592	445	(a) 185 183	(a) 104 144	1,364	607	470
DRENTHE	7	1	3	2	1	"	7	"	"	"	2	"	2	4	13	"	"	"	3	10	"	"	"	9	4	"	"	"	205	186	(a) 46 15	(a) 20 8	414	198	168
LIMBURG	12	"	4	4	4	1	13	"	"	3	"	2	5	12	30	4	16	20	17	27	4	"	2	18	12	"	"	20	676	687	"	"	1,363	666	664
TOTALEN	260	4	160	51	9	1	225	"	101	167	80	20	368	168	761	34	112	146	192	378	61	6	270	254	362	3	"	288	17,946	18,488	(a) 1,323 2,039	(a) 512 1,581	40,054	17,513	18,285

VAN DE EERSTE KLASSE

et jaar 1855.

AANTAL LEERLINGEN.									STAAT van het ONDERWIJS.				STAAT VAN HET SCHOOLLOCAAL.										SCHOOL- BEZOEKEN.				Aanmerkingen.
15 Januarij.				15 Julij.																							
DAGSCHOLEN.		OP DE AVONDSCHOLEN.				OP DE DAGSCHOLEN.		OP DE AVONDSCHOLEN.						Het schoolvertrek.		De onderwijzerswoning.											
Vrouwelijk.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	TOTAAL.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	TOTAAL.	Zeer goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Zeer goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Zeer goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Geene woning.	Niet opgegeven.	Eenmaal.	Twee maal.	Drie of meermalen.	Niet bezocht.	
2,759	(a) 81 50	(a) 34 28	4,061	1,227	2,665	(a) 79 10	(a) 30 17	3,919	10	12	6	"	14	13	1	"	15	10	"	"	3	"	16	2	3	7	De avondleerlingen gemerkt met eene <i>a</i> bezoe- ken tevens de dagscholen. (1) 4 van deze scholen waren vacant.
1,980	(a) 367 404	(a) 37 157	4,495	1,659	1,753	(a) 333 331	(a) 34 76	3,819	22	10	3	"	18	9	8	"	8	5	3	"	19	"	15	17	2	1	
5,061	(a) 134 788	(a) 45 804	12,360	5,672	5,248	(a) 148 675	(a) 46 730	12,325	34	26	8	2	41	18	4	7	14	15	1	"	"	40	56	10	1	3	
4,705	(a) 147 144	(a) 201 39	9,459	4,537	4,675	(a) 68 104	(a) 93 163	9,479	8	34	"	"	13	28	1	"	1	28	"	"	13	"	34	7	"	1	
199	(a) 27 50	(a) 6 12	501	166	152	(a) 32 15	(a) 4 4	337	1	2	"	"	3	"	"	"	1	1	"	1	"	"	"	"	3	"	
1,895	(a) 200 268	(a) 20 215	4,488	2,142	1,926	(a) 203 227	(a) 22 183	4,478	11	13	"	"	11	13	"	"	3	13	"	"	8	"	18	5	1	"	
10	(a) 2 15	(a) 6 55	85	5	10	(a) 2 14	(a) 6 44	73	1	1	"	"	1	1	"	"	"	1	"	"	1	"	2	"	"	"	
561	(a) 134 122	(a) 39 119	1,464	634	554	(a) 115 73	(a) 40 97	1,358	12	2	"	"	10	4	"	"	5	4	"	"	5	"	9	1	2	2	
445	(a) 185 183	(a) 104 144	1,364	607	470	(a) 185 161	(a) 104 132	1,370	1	9	7	2	2	7	5	5	3	5	4	1	6	"	7	8	"	4	
186	(a) 46 15	(a) 20 8	414	198	168	(a) 32 6	(a) 17 5	377	2	5	"	"	"	6	1	"	"	"	"	"	7	"	1	2	2	2	
687	"	"	1,363	666	664	"	30	1,360	6	6	"	"	4	8	"	"	3	8	"	"	"	1	9	2	1	"	
18,488	(a) 1,323 2,039	(a) 512 1,581	40,054	17,513	18,285	(a) 1,197 1,616	(a) 396 1,481	38,895	108	120	24	4	117	107	20	12	53	90	8	2	62	41	167	54	15	20	

NEW YORK

NEW YORK

NEW YORK

NEW YORK

NEW YORK

NEW YORK

NEW YORK

NEW YORK

NEW YORK

NEW YORK

NEW YORK

BIJZONDERE SCHOLEN VAN DE TWEEDE

BIJLAGE E.

over het jaar 1855.

PROVINCIE.	GETAL SCHOLEN.	ONDERWIJZERS, NAAR HUNNEN RANG INGEDEELD.						ONDERMEESTERS, NAAR HUNNEN RANG INGEDEELD.						KWEKKELINGEN.	Algemeen totaal.	ONDERWIJZERESSEN.	SECONDANTEN.	Totaal.	BEKWAAMHEID EN GEDRAG VAN HET ONDERWIJZEND PERSONEEL.										AANTAL LEERLINGEN.									
												Bekwaamheid.							Gedrag.					15 Januarij.					15 Julij.									
																								OP DE DAGSCHOLEN.		OP DE AVONDSCHOLEN.			TOTAAL.	OP DE DAGSCHOLEN.		OP DE AVONDSCHOLEN.						
		1ste Rang.	2de Rang.	3de Rang.	4de Rang.	Geen Rang.	TOTAAL.	1ste Rang.	2de Rang.	3de Rang.	4de Rang.	Geen Rang.	TOTAAL.						Zeet goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Niet opgegeven.	Zeet goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Niet opgegeven.		Mannelijk.	Vrouwelijk.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	
NOORDBRABANT . . .	91	"	28	7	3	"	38	"	8	26	10	"	44	34	116	53	98	151	71	159	37	"	"	116	150	1	"	"	1,910	5,145	(a) 349 122	(a) 73 77	7,254	1,737	4,808	(a) 329 109	(a) 71 31	
GELDERLAND	53	"	28	9	1	"	38	"	3	17	3	1	24	7	69	16	37	53	43	67	11	1	"	78	42	2	"	"	1,320	984	(a) 282 140	(a) 39 55	2,499	1,208	1,004	(a) 252 95	(a) 38 39	
ZUIDHOLLAND	149	6	90	3	1	2	102	"	45	72	26	21	164	41	307	48	64	112	82	62	6	"	269	94	55	1	"	269	4,881	3,707	(a) 351 121	(a) 73 44	8,753	4,828	3,697	(a) 263 151	(a) 49 47	
NOORDHOLLAND . . .	(1) 188	"	123	6	"	"	129	"	28	62	31	4	125	30	284	58	69	127	36	840	34	1	"	1	410	"	"	"	5,121	4,010	(a) 63 89	(a) 45 43	9,263	5,109	4,192	(a) 85 17	(a) 41 45	
ZEELAND	17	"	13	"	2	"	15	"	"	12	3	"	15	8	38	2	2	4	16	24	2	"	"	8	34	"	"	"	757	709	(a) 106 12	(a) 15 7	1,485	729	658	(a) 93 43	(a) 14 9	
UTRECHT	59	3	37	2	"	2	44	"	15	18	7	8	48	18	110	13	23	36	24	28	5	"	89	38	19	"	"	89	1,219	935	(a) 219 11	(a) 93 8	2,173	1,326	986	(a) 215 5	(a) 98 5	
FRIESLAND	(2) 12	"	8	"	"	"	8	"	"	"	"	"	"	"	8	4	"	4	2	10	"	"	"	3	9	"	"	"	214	134	(a) 73 18	(a) 30 43	409	172	124	(a) 63 1	(a) 21 25	
OVERIJSEL	19	"	12	1	"	"	13	"	8	7	6	"	16	5	34	8	4	12	35	11	"	"	"	44	2	"	"	"	748	727	(a) 139 224	(a) 74 103	1,802	719	727	(a) 159 194	(a) 64 101	
GRONINGEN	(3) 29	1	22	1	1	"	25	"	1	7	5	10	23	"	48	3	3	6	14	18	8	10	4	4	50	"	"	"	1,183	993	(a) 462 161	(a) 313 250	2,587	1,137	967	(a) 462 148	(a) 313 259	
DRENTHE	5	"	3	2	"	"	5	"	"	"	"	"	"	"	5	"	"	"	2	3	"	"	"	4	1	"	"	"	26	15	17	4	62	28	16	13	3	
LIMBURG	44	"	4	16	8	3	31	"	"	5	1	4	10	3	44	17	27	44	22	37	24	5	"	20	27	1	"	40	1,153	1,576	(a) 10 "	(a) 3 "	2,729	914	1,390	(a) 7 "	(a) 5 "	
TOTALEN.	666	10	368	47	16	7	448	"	103	226	92	48	469	146	1063	222	327	549	347	759	127	17	362	410	799	5	"	398	18,532	18,935	(a) 2,054 915	(a) 758 634	39,016	17,907	18,569	(a) 1,928 776	(a) 709 564	

DE TWEEDE KLASSE

855.

AL LEERLINGEN.							STAAT van het ONDERWIJS.				STAAT VAN HET SCHOOLLOCAAL.										SCHOOL- BEZOEKEN.				Aanmerkingen.
15 Julij.																									
ROLEN.		OP DE DAGSCHOLEN.		OP DE AVONDSCHOLEN.		TOTAAL.	Zeet goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Het schoolvertrek.				De onderwijzerswoning.						Eenmaal.	Twee maal.	Drie of meermalen.	Niet bezocht.	
Vrouwelijk.	TOTAAL.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Mannelijk.	Vrouwelijk.						Zeet goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Zeet goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Zeet goed.	Goed.					
73 77	7,254	1,737	4,808	(a) 329 109	(a) 71 31	6,685	28	38	23	2	47	35	8	1	35	38	9	"	9	"	24	20	9	38	De avondleerlingen gemerkt met eene a bezoe- ken tevens de dagscholen.
39 55	2,499	1,208	1,004	(a) 252 95	(a) 33 39	2,346	22	20	10	1	24	18	9	2	1	"	"	"	52	"	25	24	3	1	(1) Waaronder 17 scholen zonder leerlingen, van welke ééne vacant.
73 44	8,753	4,828	3,697	(a) 263 151	(a) 49 47	8,723	71	60	16	2	77	53	16	3	19	33	1	1	"	95	100	38	7	4	(2) Van eene school, welke in den loop van het jaar heeft opgehouden te bestaan, is het getal leerlingen niet opgegeven.
45 43	9,263	5,109	4,192	(a) 85 17	(a) 41 45	9,363	34	73	46	18	23	88	50	10	"	14	1	"	156	"	135	30	1	5	(3) Waaronder eene vacant.
15 7	1,485	729	658	(a) 93 43	(a) 14 9	1,439	12	4	1	"	8	9	"	"	"	"	"	"	17	"	"	17	"	"	"
93 8	2,173	1,326	986	(a) 215 5	(a) 98 5	2,322	17	35	6	1	19	35	3	2	13	18	1	"	27	"	34	23	2	"	"
30 43	409	172	124	(a) 63 1	(a) 21 25	322	2	10	"	"	3	9	"	"	"	"	"	"	12	"	5	2	5	"	"
74 103	1,802	719	727	(a) 159 194	(a) 64 101	1,741	13	6	"	"	16	2	1	"	12	2	"	"	5	"	13	2	4	"	"
313 250	2,587	1,137	967	(a) 462 148	(a) 313 259	2,511	8	16	3	1	8	15	3	2	"	"	"	"	28	"	4	17	"	7	"
4	62	28	16	13	3	60	"	3	2	"	"	"	5	"	"	1	"	"	4	"	"	3	"	2	"
3 "	2,729	914	1,390	(a) 7 "	(a) 5 "	2,304	9	23	8	4	11	11	11	11	7	16	2	5	12	2	15	24	3	2	"
758 634	39,016	17,907	18,569	(a) 1,928 776	(a) 709 564	37,816	216	288	115	29	236	275	106	31	87	122	14	6	322	97	355	200	34	59	

21	WORMHOLE	100
22	WELLS	100
23	WELLS	100
24	WELLS	100
25	WELLS	100
26	WELLS	100
27	WELLS	100
28	WELLS	100
29	WELLS	100
30	WELLS	100
31	WELLS	100
32	WELLS	100
33	WELLS	100
34	WELLS	100
35	WELLS	100
36	WELLS	100
37	WELLS	100
38	WELLS	100
39	WELLS	100
40	WELLS	100
41	WELLS	100
42	WELLS	100
43	WELLS	100
44	WELLS	100
45	WELLS	100
46	WELLS	100
47	WELLS	100
48	WELLS	100
49	WELLS	100
50	WELLS	100
51	WELLS	100
52	WELLS	100
53	WELLS	100
54	WELLS	100
55	WELLS	100
56	WELLS	100
57	WELLS	100
58	WELLS	100
59	WELLS	100
60	WELLS	100
61	WELLS	100
62	WELLS	100
63	WELLS	100
64	WELLS	100
65	WELLS	100
66	WELLS	100
67	WELLS	100
68	WELLS	100
69	WELLS	100
70	WELLS	100
71	WELLS	100
72	WELLS	100
73	WELLS	100
74	WELLS	100
75	WELLS	100
76	WELLS	100
77	WELLS	100
78	WELLS	100
79	WELLS	100
80	WELLS	100
81	WELLS	100
82	WELLS	100
83	WELLS	100
84	WELLS	100
85	WELLS	100
86	WELLS	100
87	WELLS	100
88	WELLS	100
89	WELLS	100
90	WELLS	100
91	WELLS	100
92	WELLS	100
93	WELLS	100
94	WELLS	100
95	WELLS	100
96	WELLS	100
97	WELLS	100
98	WELLS	100
99	WELLS	100
100	WELLS	100

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
 LIBRARY

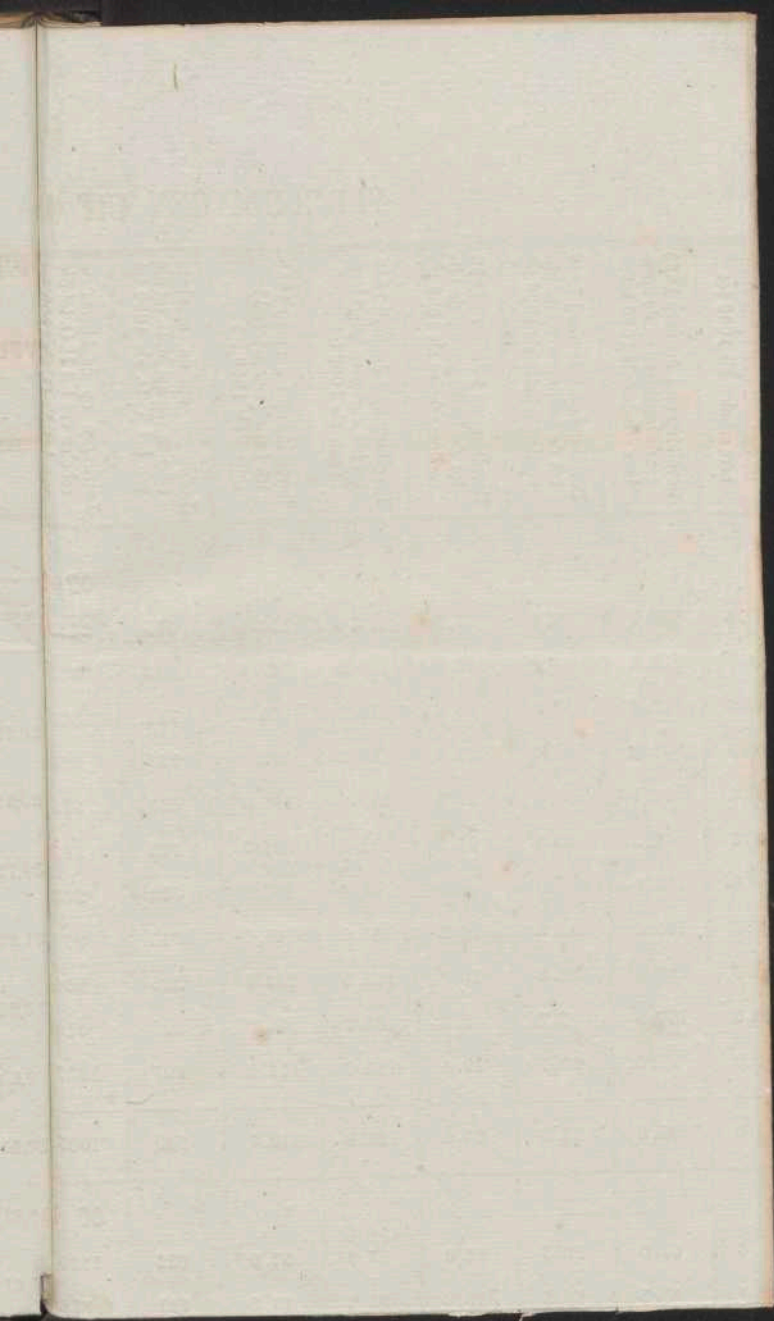
CHICAGO, ILL. 60607
 NORTH CAMPUS

DATE	DESCRIPTION	AMOUNT	BALANCE
1900	RECEIVED	100.00	100.00
1901	PAYROLL	50.00	50.00
1902	RECEIVED	200.00	250.00
1903	PAYROLL	75.00	175.00
1904	RECEIVED	150.00	325.00
1905	PAYROLL	100.00	225.00
1906	RECEIVED	300.00	525.00
1907	PAYROLL	125.00	400.00
1908	RECEIVED	250.00	650.00
1909	PAYROLL	175.00	475.00
1910	RECEIVED	400.00	875.00
1911	PAYROLL	200.00	675.00
1912	RECEIVED	500.00	1175.00
1913	PAYROLL	250.00	925.00
1914	RECEIVED	600.00	1525.00
1915	PAYROLL	300.00	1225.00
1916	RECEIVED	700.00	1925.00
1917	PAYROLL	350.00	1575.00
1918	RECEIVED	800.00	2375.00
1919	PAYROLL	400.00	1975.00
1920	RECEIVED	900.00	2875.00
1921	PAYROLL	450.00	2425.00
1922	RECEIVED	1000.00	3425.00
1923	PAYROLL	500.00	2925.00
1924	RECEIVED	1100.00	4025.00
1925	PAYROLL	550.00	3475.00
1926	RECEIVED	1200.00	4675.00
1927	PAYROLL	600.00	4075.00
1928	RECEIVED	1300.00	5375.00
1929	PAYROLL	650.00	4725.00
1930	RECEIVED	1400.00	6125.00
1931	PAYROLL	700.00	5425.00
1932	RECEIVED	1500.00	6925.00
1933	PAYROLL	750.00	6175.00
1934	RECEIVED	1600.00	7775.00
1935	PAYROLL	800.00	6975.00
1936	RECEIVED	1700.00	8675.00
1937	PAYROLL	850.00	7825.00
1938	RECEIVED	1800.00	9625.00
1939	PAYROLL	900.00	8725.00
1940	RECEIVED	1900.00	10625.00
1941	PAYROLL	950.00	9675.00
1942	RECEIVED	2000.00	11675.00
1943	PAYROLL	1000.00	10675.00
1944	RECEIVED	2100.00	12775.00
1945	PAYROLL	1050.00	11725.00
1946	RECEIVED	2200.00	13925.00
1947	PAYROLL	1100.00	12825.00
1948	RECEIVED	2300.00	15125.00
1949	PAYROLL	1150.00	13975.00
1950	RECEIVED	2400.00	16375.00
1951	PAYROLL	1200.00	15175.00
1952	RECEIVED	2500.00	17675.00
1953	PAYROLL	1250.00	16425.00
1954	RECEIVED	2600.00	19025.00
1955	PAYROLL	1300.00	17725.00
1956	RECEIVED	2700.00	20425.00
1957	PAYROLL	1350.00	19075.00
1958	RECEIVED	2800.00	21875.00
1959	PAYROLL	1400.00	20475.00
1960	RECEIVED	2900.00	23375.00
1961	PAYROLL	1450.00	21925.00
1962	RECEIVED	3000.00	24925.00
1963	PAYROLL	1500.00	23425.00
1964	RECEIVED	3100.00	26525.00
1965	PAYROLL	1550.00	25075.00
1966	RECEIVED	3200.00	28275.00
1967	PAYROLL	1600.00	26675.00
1968	RECEIVED	3300.00	29975.00
1969	PAYROLL	1650.00	28325.00
1970	RECEIVED	3400.00	31725.00
1971	PAYROLL	1700.00	30025.00
1972	RECEIVED	3500.00	33525.00
1973	PAYROLL	1750.00	31775.00
1974	RECEIVED	3600.00	35375.00
1975	PAYROLL	1800.00	33575.00
1976	RECEIVED	3700.00	37275.00
1977	PAYROLL	1850.00	35425.00
1978	RECEIVED	3800.00	39225.00
1979	PAYROLL	1900.00	37325.00
1980	RECEIVED	3900.00	41225.00
1981	PAYROLL	1950.00	39275.00
1982	RECEIVED	4000.00	43275.00
1983	PAYROLL	2000.00	41275.00
1984	RECEIVED	4100.00	45375.00
1985	PAYROLL	2050.00	43325.00
1986	RECEIVED	4200.00	47425.00
1987	PAYROLL	2100.00	45325.00
1988	RECEIVED	4300.00	49425.00
1989	PAYROLL	2150.00	47275.00
1990	RECEIVED	4400.00	51375.00
1991	PAYROLL	2200.00	49175.00
1992	RECEIVED	4500.00	53275.00
1993	PAYROLL	2250.00	51025.00
1994	RECEIVED	4600.00	55125.00
1995	PAYROLL	2300.00	52825.00
1996	RECEIVED	4700.00	56925.00
1997	PAYROLL	2350.00	54575.00
1998	RECEIVED	4800.00	58675.00
1999	PAYROLL	2400.00	56275.00
2000	RECEIVED	4900.00	60375.00
2001	PAYROLL	2450.00	57925.00
2002	RECEIVED	5000.00	61925.00
2003	PAYROLL	2500.00	59425.00
2004	RECEIVED	5100.00	63425.00
2005	PAYROLL	2550.00	60875.00
2006	RECEIVED	5200.00	64925.00
2007	PAYROLL	2600.00	62325.00
2008	RECEIVED	5300.00	66375.00
2009	PAYROLL	2650.00	63725.00
2010	RECEIVED	5400.00	67725.00
2011	PAYROLL	2700.00	65025.00
2012	RECEIVED	5500.00	69025.00
2013	PAYROLL	2750.00	66275.00
2014	RECEIVED	5600.00	70275.00
2015	PAYROLL	2800.00	67475.00
2016	RECEIVED	5700.00	73475.00
2017	PAYROLL	2850.00	70625.00
2018	RECEIVED	5800.00	74625.00
2019	PAYROLL	2900.00	71725.00
2020	RECEIVED	5900.00	76725.00
2021	PAYROLL	2950.00	73775.00
2022	RECEIVED	6000.00	78775.00
2023	PAYROLL	3000.00	75775.00
2024	RECEIVED	6100.00	80775.00
2025	PAYROLL	3050.00	77725.00
2026	RECEIVED	6200.00	82725.00
2027	PAYROLL	3100.00	79625.00
2028	RECEIVED	6300.00	84625.00
2029	PAYROLL	3150.00	81475.00
2030	RECEIVED	6400.00	86475.00
2031	PAYROLL	3200.00	83275.00
2032	RECEIVED	6500.00	88275.00
2033	PAYROLL	3250.00	85025.00
2034	RECEIVED	6600.00	90025.00
2035	PAYROLL	3300.00	86725.00
2036	RECEIVED	6700.00	91725.00
2037	PAYROLL	3350.00	88375.00
2038	RECEIVED	6800.00	93725.00
2039	PAYROLL	3400.00	90325.00
2040	RECEIVED	6900.00	95725.00
2041	PAYROLL	3450.00	92275.00
2042	RECEIVED	7000.00	98275.00
2043	PAYROLL	3500.00	94775.00
2044	RECEIVED	7100.00	100275.00
2045	PAYROLL	3550.00	96725.00
2046	RECEIVED	7200.00	101725.00
2047	PAYROLL	3600.00	98125.00
2048	RECEIVED	7300.00	103625.00
2049	PAYROLL	3650.00	100075.00
2050	RECEIVED	7400.00	105075.00
2051	PAYROLL	3700.00	101375.00
2052	RECEIVED	7500.00	106375.00
2053	PAYROLL	3750.00	102625.00
2054	RECEIVED	7600.00	107625.00
2055	PAYROLL	3800.00	103825.00
2056	RECEIVED	7700.00	108625.00
2057	PAYROLL	3850.00	104975.00
2058	RECEIVED	7800.00	109975.00
2059	PAYROLL	3900.00	106075.00
2060	RECEIVED	7900.00	111075.00
2061	PAYROLL	3950.00	107125.00
2062	RECEIVED	8000.00	112125.00
2063	PAYROLL	4000.00	108125.00
2064	RECEIVED	8100.00	113125.00
2065	PAYROLL	4050.00	109075.00
2066	RECEIVED	8200.00	114075.00
2067	PAYROLL	4100.00	109975.00
2068	RECEIVED	8300.00	114975.00
2069	PAYROLL	4150.00	110825.00
2070	RECEIVED	8400.00	115825.00
2071	PAYROLL	4200.00	111625.00
2072	RECEIVED	8500.00	116625.00
2073	PAYROLL	4250.00	112375.00
2074	RECEIVED	8600.00	117375.00
2075	PAYROLL	4300.00	113075.00
2076	RECEIVED	8700.00	117975.00
2077	PAYROLL	4350.00	113625.00
2078	RECEIVED	8800.00	118625.00
2079	PAYROLL	4400.00	114125.00
2080	RECEIVED	8900.00	119125.00
2081	PAYROLL	4450.00	114575.00
2082	RECEIVED	9000.00	119575.00
2083	PAYROLL	4500.00	115025.00
2084	RECEIVED	9100.00	120025.00
2085	PAYROLL	4550.00	115475.00
2086	RECEIVED	9200.00	120525.00
2087	PAYROLL	4600.00	115925.00
2088	RECEIVED	9300.00	121025.00
2089	PAYROLL	4650.00	116375.00
2090	RECEIVED	9400.00	121525.00
2091	PAYROLL	4700.00	116825.00
2092	RECEIVED	9500.00	122025.00
2093	PAYROLL	4750.00	117275.00
2094	RECEIVED	9600.00	122525.00
2095	PAYROLL	4800.00	117725.00
2096	RECEIVED	9700.00	123025.00
2097	PAYROLL	4850.00	118175.00
2098	RECEIVED	9800.00	123525.00
2099	PAYROLL	4900.00	118625.00
2100	RECEIVED	9900.00	124025.00

STAAT VAN HET GETAL DER LAGERE SCHOLEN, HET ONDERWIJZENDE PERSONEEL EN DE LEERLINGEN,

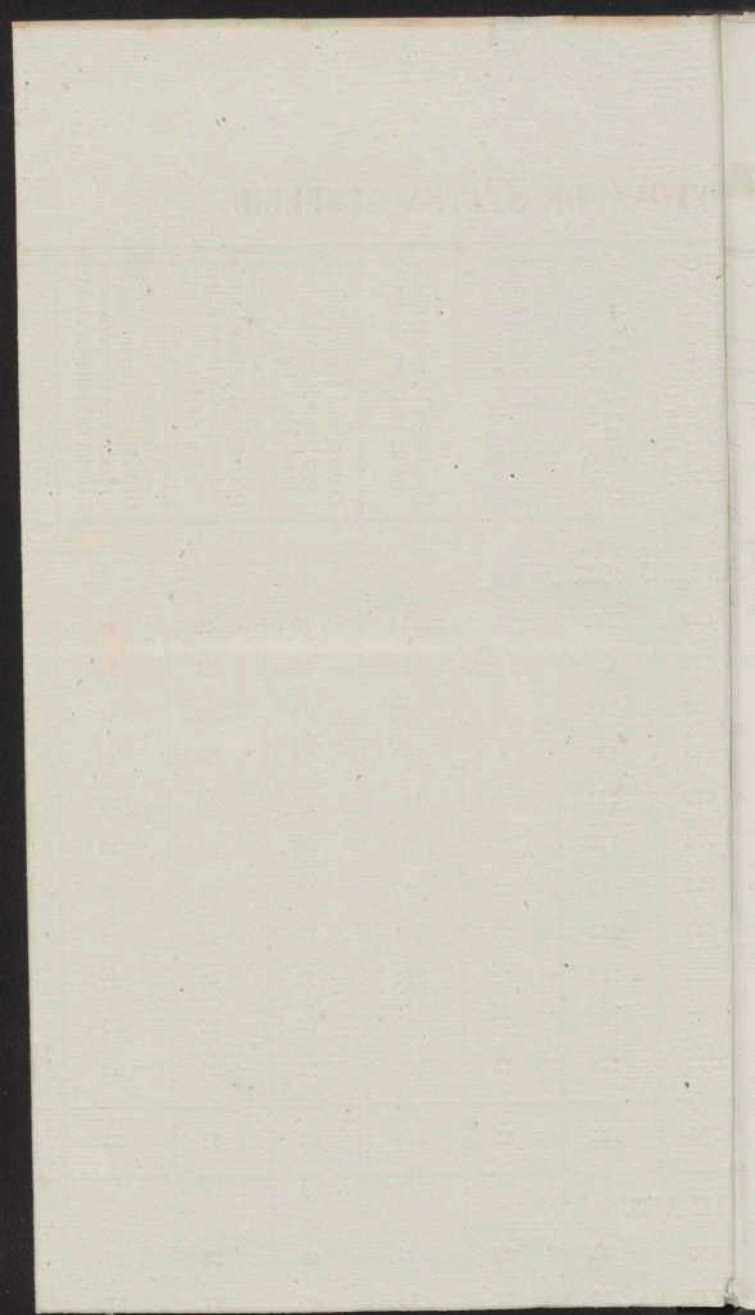
IN ELKE PROVINCIE OVER 1855.

PROVINCIE.	Bevolking op		School- districten.	Plaatselijke school- commissien.	Getal scholen.	Onderwijzend personeel.			Leerlingen.						AANMERKINGEN.
	1 Januarij 1849.	1 Januarij 1855.				Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.	15 Januarij.			15 Julij.			
									Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
Noordbrabant . . .	403,960	408,012	9	4	417	675	212	887	26,286	21,212	47,498	18,331	17,165	35,496	
Gelderland	372,601	390,512	10	11	429	757	103	860	29,019	20,867	49,886	18,161	13,591	31,752	
Zuidholland	565,588	599,224	9	11	476	1212	134	1346	34,723	27,988	62,711	30,845	26,723	57,568	
Noordholland . . .	463,800	526,108	11	6	523	1120	183	1303	31,002	25,079	56,081	30,743	26,248	56,991	
Zeeland	158,170	165,237	5	4	158	313	14	327	10,647	7,226	17,873	7,089	5,780	12,869	
Utrecht	153,249	156,748	5	2	165	363	47	410	9,252	7,160	16,412	8,265	7,130	15,395	
Friesland	246,484	262,768	9	6	374	600	17	617	20,651	15,583	36,234	16,977	14,201	31,178	
Overijssel	213,467	230,293	6	3	244	470	36	506	18,614	15,750	34,364	14,551	13,408	27,959	
Groningen	189,700	199,563	6	1	255	425	6	431	15,617	13,510	29,127	13,603	12,759	26,362	
Drente	83,808	89,457	4	2	146	206	5	211	7,711	6,225	13,936	5,082	4,742	9,824	
Limburg	203,701	210,831	8	4	218	337	68	405	13,230	10,213	23,443	9,969	7,695	17,664	
Totaal	3,054,528	3,238,753	82	54	3405	6478	825	7303	216,752	170,813	387,565	173,616	149,442	323,058	

VERHOUDINGEN UIT DOORGAANDE STATEN AFGELEID.

PROVINCIE.	Bevolking op 1 Januarij 1849 tot de leerlingen op de openbare scholen als 1000 tot	Bevolking op 1 Januarij 1855 tot de leerlingen op de openbare scholen als 1000 tot	Bevolking op 1 Januarij 1849 tot de leerlingen op de bijzondere scholen als 1000 tot	Bevolking op 1 Januarij 1855 tot de leerlingen op de bijzondere scholen als 1000 tot	Bevolking op 1 Januarij 1849 tot het algemeen totaal leerlingen als 1000 tot	Bevolking op 1 Januarij 1855 tot het algemeen totaal leerlingen als 1000 tot	Leerlingen op de openbare scholen van het M. G. tot die van het V. G. als 1000 tot	Leerlingen op de bijzondere scholen van het M. G. tot die van het V. G. als 1000 tot	Openbare scholen tot de leerlingen als 1 tot	Bijzondere scholen tot de leerlingen als 1 tot	Openbare en bijzondere scholen tot de leerlingen als 1 tot	Onderwijzend personeel op de openbare scholen tot de leerlingen als 1 tot	Onderwijzend personeel op de bijzondere scholen tot de leerlingen als 1 tot	Onderwijzend personeel op de openbare en bijzondere scholen tot de leerlingen als 1 tot	Openbare scholen tot het onderwijzend personeel als 100 tot	Bijzondere scholen tot het onderwijzend personeel als 100 tot	Openbare en bijzondere scholen tot het onderwijzend personeel als 100 tot	
OP JANUARIJ 1855.																		
Noordbrabant	89.6	88.7	28.0	27.7	117.6	116.4	575	2423	807	121	95	114	70	30	54	172	313	213
Gelderland	115.1	109.8	18.8	17.9	133.9	127.7	702	832	719	127	76	116	68	31	58	188	248	200
Zuidholland	73.5	69.4	37.3	35.2	110.9	104.7	791	836	806	162	96	132	63	31	47	257	313	283
Noordholland	80.5	71.0	40.4	35.6	120.9	106.6	773	886	809	128	81	107	54	31	43	237	265	249
Zeeland	100.4	96.1	12.6	12.0	113.0	108.2	657	875	679	115	99	113	57	40	55	201	250	207
Utrecht	63.6	62.2	43.5	24.5	107.1	104.7	728	846	774	119	80	99	58	28	40	206	290	248
Friesland	145.0	136.0	2.0	1.9	147.0	137.9	752	960	755	99	35	97	59	35	59	168	100	165
Overijssel	145.7	135.0	15.3	14.2	161.0	149.2	845	860	846	147	99	141	73	42	68	203	236	207
Groningen	132.7	126.2	20.8	19.8	153.5	146.0	865	864	865	122	82	114	73	47	68	168	175	169
Drenthe	160.6	150.5	5.7	5.3	166.3	155.8	807	810	807	100	40	95	70	26	66	144	150	145
Limburg	95.0	91.8	20.1	19.4	115.1	111.2	697	1237	772	119	73	108	72	30	58	165	246	186
Gemiddeld	101.0	95.3	25.9	24.4	126.9	119.7	740	1005	788	124	85	114	64	31	53	193	272	214
OP JULIJ 1855.																		
Noordbrabant	61.6	61.0	26.3	26.0	87.9	87.0	632	2440	936	84	89	85	48	28	40			
Gelderland	68.7	65.5	16.5	15.8	85.2	81.3	721	872	748	76	67	74	40	27	37			
Zuidholland	64.6	60.9	37.2	35.1	101.8	96.1	871	858	866	142	96	121	55	31	43			
Noordholland	82.3	72.5	40.6	35.8	122.9	108.3	819	929	854	130	82	109	55	31	44			
Zeeland	70.1	67.1	11.2	10.7	81.4	77.9	808	864	815	80	89	81	40	36	39			
Utrecht	56.1	54.8	44.4	43.4	100.5	98.2	883	838	863	105	82	93	51	28	38			
Friesland	124.9	117.1	16.0	15.0	126.5	118.7	834	1057	836	86	28	83	51	28	51			
Overijssel	116.5	107.9	14.5	13.5	131.0	121.4	923	913	921	118	94	115	58	40	55			
Groningen	118.5	112.7	20.5	19.4	139.0	132.1	946	890	938	109	81	103	65	46	61			
Drenthe	112.0	104.9	5.2	4.9	117.2	109.8	941	784	933	70	36	67	49	24	47			
Limburg	68.7	66.4	18.0	17.4	86.7	83.8	669	1319	772	86	65	81	52	27	44			
Gemiddeld	80.6	76.1	25.1	23.7	105.8	99.7	814	1029	861	99	83	95	51	30	44			

SCHOLEN VAN BIJZONDERAARD EN STREKKING.

PROVINCIE.	Bewaarscholen.			Kostscholen voor				Dag- en kostscholen voor				Herhalingscholen.			Dagscholen.			Werk scholen.			Volks- zangscholen.			Gymnastie- scholen.			AANMERKINGEN.	
	Scholen.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.		Meisjes.		Jongens.		Meisjes.		Scholen.	Leerlingen		Leerlingen.		Scholen.	Leerlingen.		Scholen.	Leerlingen.		Scholen.	Leerlingen.				
				Scholen.	Kostleerlingen.	Scholen.	Kostleerlingen.	Scholen.	Leerlingen.	Scholen.	Leerlingen.		Scholen.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Scholen.		Mannelijk.	Vrouwelijk.		Scholen.	Mannelijk.		Vrouwelijk.	Scholen.	Mannelijk.		Vrouwelijk.
Noordbrabant . .	44	1125	1822	7	507	1	45	37	593	22	590	1	24	36	1700	2103	19	20	1903	8	352	153	"	"	"	(*) Dag- en kostscholen voor jongens en meisjes.		
Gelderland . . .	36	1880	1962	3	38	3	39	31	376	18	111	13	422	7	177	145	9	70	245	5	209	214	3	223	34	(a) Daarenboven wordt op 21 scholen onderwijs in de gymnastie gegeven.		
Zuidholland . . .	95	5424	5450	6	109	2	93	19	723	19	622	12	236	223	703	756	15	310	646	11	274	148	(a) 5	163	29	(b) Eenige herhalingscholen zijn ook reeds begrepen onder de avondscholen.		
Noordholland . .	57	4085	4045	"	"	1	9	(*) 11	789	"	460	(b) 28	753	413	1078	628	2	119	"	10	545	395	4	554	125	(c) Van eene dezer scholen is het getal leerlingen niet opgegeven.		
Kleine-kinder- of maitressenscholen.																												
	350	8500																										
Zeeland	10	651	640	"	"	"	"	6	199	5	86	7	147	136	153	176	2	44	24	9	202	182	5	154	54			
Kleine-kinder- of maitressenscholen.																												
	36	47	536																									
Utrecht	22	1213	1200	1	12	2	61	24	555	12	341	4	68	2	262	179	6	"	385	4	106	33	1	28	"			
Friesland	24	991	1105	"	"	1	13	7	273	3	157	32	604	419	284	142	3	30	28	53	960	876	"	"	"			
Overijssel	11	922	1195	"	"	1	23	6	197	10	378	8	468	124	220	219	5	152	1027	12	332	253	4	126	33			
Groningen	12	792	760	3	22	1	3	10	322	2	146	40	688	3615	327	314	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"		
Drenthe	3	122	131	"	"	"	"	1	4	2	51	5	61	"	"	"	(c) 3	17	32	13	296	211	"	"	"			
Kleine-kinder- of maitressenscholen.																												
	3	15	13																									
Limburg	11	570	617	1	26	2	140	3	149	1	65	"	"	"	"	125	2	"	200	2	78	42	"	"	"			
TOTAAL	714	17777	19476	21	714	14	426	170	4078	114	2923	150	3599	1	111	4904	4787	66	762	4490	127	3354	2507	22	1248	275		
		8500																										

en 11 dag- en kostscholen voor beide geslachten, met 789 jongens en 460 meisjes.

SECURITY NO. 10

Category 1			Category 2			Category 3			Category 4		
Sub-category 1			Sub-category 2			Sub-category 3			Sub-category 4		
Item 1	Item 2	Item 3	Item 4	Item 5	Item 6	Item 7	Item 8	Item 9	Item 10	Item 11	Item 12
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36
37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48
49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72
73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84
85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96
97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108
109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120
121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132
133	134	135	136	137	138	139	140	141	142	143	144
145	146	147	148	149	150	151	152	153	154	155	156
157	158	159	160	161	162	163	164	165	166	167	168
169	170	171	172	173	174	175	176	177	178	179	180
181	182	183	184	185	186	187	188	189	190	191	192
193	194	195	196	197	198	199	200	201	202	203	204
205	206	207	208	209	210	211	212	213	214	215	216
217	218	219	220	221	222	223	224	225	226	227	228
229	230	231	232	233	234	235	236	237	238	239	240
241	242	243	244	245	246	247	248	249	250	251	252
253	254	255	256	257	258	259	260	261	262	263	264
265	266	267	268	269	270	271	272	273	274	275	276
277	278	279	280	281	282	283	284	285	286	287	288
289	290	291	292	293	294	295	296	297	298	299	300
301	302	303	304	305	306	307	308	309	310	311	312
313	314	315	316	317	318	319	320	321	322	323	324
325	326	327	328	329	330	331	332	333	334	335	336
337	338	339	340	341	342	343	344	345	346	347	348
349	350	351	352	353	354	355	356	357	358	359	360
361	362	363	364	365	366	367	368	369	370	371	372
373	374	375	376	377	378	379	380	381	382	383	384
385	386	387	388	389	390	391	392	393	394	395	396
397	398	399	400	401	402	403	404	405	406	407	408
409	410	411	412	413	414	415	416	417	418	419	420
421	422	423	424	425	426	427	428	429	430	431	432
433	434	435	436	437	438	439	440	441	442	443	444
445	446	447	448	449	450	451	452	453	454	455	456
457	458	459	460	461	462	463	464	465	466	467	468
469	470	471	472	473	474	475	476	477	478	479	480
481	482	483	484	485	486	487	488	489	490	491	492
493	494	495	496	497	498	499	500	501	502	503	504
505	506	507	508	509	510	511	512	513	514	515	516
517	518	519	520	521	522	523	524	525	526	527	528
529	530	531	532	533	534	535	536	537	538	539	540
541	542	543	544	545	546	547	548	549	550	551	552
553	554	555	556	557	558	559	560	561	562	563	564
565	566	567	568	569	570	571	572	573	574	575	576
577	578	579	580	581	582	583	584	585	586	587	588
589	590	591	592	593	594	595	596	597	598	599	600
601	602	603	604	605	606	607	608	609	610	611	612
613	614	615	616	617	618	619	620	621	622	623	624
625	626	627	628	629	630	631	632	633	634	635	636
637	638	639	640	641	642	643	644	645	646	647	648
649	650	651	652	653	654	655	656	657	658	659	660
661	662	663	664	665	666	667	668	669	670	671	672
673	674	675	676	677	678	679	680	681	682	683	684
685	686	687	688	689	690	691	692	693	694	695	696
697	698	699	700	701	702	703	704	705	706	707	708
709	710	711	712	713	714	715	716	717	718	719	720
721	722	723	724	725	726	727	728	729	730	731	732
733	734	735	736	737	738	739	740	741	742	743	744
745	746	747	748	749	750	751	752	753	754	755	756
757	758	759	760	761	762	763	764	765	766	767	768
769	770	771	772	773	774	775	776	777	778	779	780
781	782	783	784	785	786	787	788	789	790	791	792
793	794	795	796	797	798	799	800	801	802	803	804
805	806	807	808	809	810	811	812	813	814	815	816
817	818	819	820	821	822	823	824	825	826	827	828
829	830	831	832	833	834	835	836	837	838	839	840
841	842	843	844	845	846	847	848	849	850	851	852
853	854	855	856	857	858	859	860	861	862	863	864
865	866	867	868	869	870	871	872	873	874	875	876
877	878	879	880	881	882	883	884	885	886	887	888
889	890	891	892	893	894	895	896	897	898	899	900
901	902	903	904	905	906	907	908	909	910	911	912
913	914	915	916	917	918	919	920	921	922	923	924
925	926	927	928	929	930	931	932	933	934	935	936
937	938	939	940	941	942	943	944	945	946	947	948
949	950	951	952	953	954	955	956	957	958	959	960
961	962	963	964	965	966	967	968	969	970	971	972
973	974	975	976	977	978	979	980	981	982	983	984
985	986	987	988	989	990	991	992	993	994	995	996
997	998	999	1000	1001	1002	1003	1004	1005	1006	1007	1008
1009	1010	1011	1012	1013	1014	1015	1016	1017	1018	1019	1020
1021	1022	1023	1024	1025	1026	1027	1028	1029	1030	1031	1032
1033	1034	1035	1036	1037	1038	1039	1040	1041	1042	1043	1044
1045	1046	1047	1048	1049	1050	1051	1052	1053	1054	1055	1056
1057	1058	1059	1060	1061	1062	1063	1064	1065	1066	1067	1068
1069	1070	1071	1072	1073	1074	1075	1076	1077	1078	1079	1080
1081	1082	1083	1084	1085	1086	1087	1088	1089	1090	1091	1092
1093	1094	1095	1096	1097	1098	1099	1100	1101	1102	1103	1104
1105	1106	1107	1108	1109	1110	1111	1112	1113	1114	1115	1116
1117	1118	1119	1120	1121	1122	1123	1124	1125	1126	1127	1128
1129	1130	1131	1132	1133	1134	1135	1136	1137	1138	1139	1140
1141	1142	1143	1144	1145	1146	1147	1148	1149	1150	1151	1152
1153	1154	1155	1156	1157	1158	1159	1160	1161	1162	1163	1164
1165	1166	1167	1168	1169	1170	1171	1172	1173	1174	1175	1176
1177	1178	1179	1180	1181	1182	1183	1184	1185	1186	1187	1188
1189	1190	1191	1192	1193	1194	1195	1196	1197	1198	1199	1200
1201	1202	1203	1204	1205	1206	1207	1208	1209	1210	1211	1212
1213	1214	1215	1216	1217	1218	1219	1220	1221	1222	1223	1224
1225	1226	1227	1228	1229	1230	1231	1232	1233	1234	1235	1236
1237	1238	1239	1240	1241	1242	1243	1244	1245	1246	1247	1248
1249	1250	1251	1252	1253	1254	1255	1256	1257	1258	1259	1260
1261	1262	1263	1264	1265	1266	1267	1268	1269	1270	1271	1272
1273	1274	1275	1276	1277	1278	1279	1280	1281	1282	1283	1284
1285	1286	1287	1288	1289	1290	1291	1292	1293	1294	1295	1296
1297	1298	1299	1300	1301	1302	1303	1304	1305	1306	1307	1308
1309	1310	1311	1312	1313	1314	1315	1316	1317	1318	1319	1320
1321	1322	1323	1324	1325	1326	1327	1328	1329	1330	1331	1332
1333	1334	1335	1336	1337	1338	1339	1340	1341	1342	1343	1344
1345	1346	1347	1348	1349	1350	1351	1352	1353	1354	1355	1356
1357	1358	1359	1360	1361	1362	1363	1364	1365	1366	1367	1368
1369	1370</										

BIJLAGE I.

STAAT der acten van algemeene toelating, door de Provinciale Commissien van Onderwijs, na afgenomen examen, in de voorjaars-, zomer- en herfstvergaderingen in 1855 afgegeven.

PROVINCIE.	Schoolonderwijzers van den				Voor	Voor	Huis-	School-	Huis-
	1 ^{sten} rang.	2 ^{den} rang.	3 ^{den} rang.	4 ^{den} rang.	vreemde	de	onder-	houde-	onder-
					talen.	wiskunde	wijzers.	ressen.	wijze-
									ressen.
Noordbrabant. . .	"	5	23	20	20	"	"	24	"
Gelderland. . . .	"	17	29	38	30	4	1	40	"
Zuidholland . . .	"	33	30	56	60	1	"	14	5
Noordholland. . .	"	13	45	46	25	"	1	46	1
Zeeland.	"	6	8	15	8	"	"	9	"
Utrecht.	"	14	20	18	24	1	"	7	1
Friesland	"	13	16	32	"	"	6	9	"
Overijssel	"	9	17	29	12	2	"	5	4
Groningen	1	12	17	18	1	2	"	5	"
Drenthe.	"	3	5	9	3	"	"	3	"
Limburg	"	"	22	10	8	"	2	9	"
Totaal	1	125	232	291	191	10	10	171	11

Totaal der in 1855 afgegeven acten van algemeene toelating 1042, 113 minder dan in 1854.

